

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta

Demografie



Alena Filasová

Vliv rozpadu manželských svazků na plodnost v České republice

Impact of Marital Dissolution on Fertility in the Czech Republic

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce:
prof. RNDr. Jitka Rychtaříková CSc.

Praha, 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval/a samostatně a že jsem uvedl/a všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 16.08.2013

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala prof. RNDr. Jitce Rychtařkové, CSc. za ochotu, trpělivost, inspiraci a užitečné postřehy, rady a připomínky při vedení této práce.

Vliv rozpadu manželských svazků na plodnost v České republice

Abstrakt

Cílem práce je analyzovat plodnost osob, které se během svého reprodukčního období rozvedou či ovdoví a na základě výsledků analýzy zjistit, zda mají tyto osoby více nebo méně dětí, než kdyby k zániku manželství nedošlo. Závěry jsou vyvozeny na základě studia dat z druhé vlny výběrového šetření Generations and Gender Survey, která v České republice proběhla v roce 2008. Použity jsou metoda tabulek života (konkrétně odhadnuté hodnoty distribuční funkce) a Coxův regresní model. Porovnáno je reprodukční chování osob, které nikdy nevstoupí do manželství, osob, které prožijí reprodukční věk v prvním manželství a osob, jejichž první manželství zanikne před dovršením 50 let těchto osob. Analýza plodnosti rozvedených či ovdovělých mužů a žen je navíc doplněna o zhodnocení vlivu proměnných jako věk, počet dětí a věk nejmladšího dítěte v době zániku prvního manželství na další reprodukční chování dotyčných osob. Jako nejpodstatnější se ukázala následná partnerská situace. Osoby, které po zániku prvního manželství vstoupí do nového partnerství, mají ve výsledku více dětí než osoby, které prožijí reprodukční věk v prvním manželství. Naopak osoby, které do nového partnerství nevstoupí, mají dětí méně. Nelze tedy jednoznačně říct, jaký efekt má zánik prvního manželství na následnou plodnost.

Klíčová slova: plodnost, plodnost rozvedených, plodnost ovdovělých, zánik manželství, historie partnerství, Generations and Gender Survey, Survival Distribution Function, Coxův regresní model, Česká republika

Impact of Marital Dissolution on Fertility in the Czech Republic

Abstract

The intention of this study is to analyze fertility of people who experience a divorce or husband/wife death in their reproductive age so it could be find out if these people have more or less children than people whose marriage persists until the age of 50. The conclusions are made based on the study of data from the second wave of Generations and Gender Survey which took place in the Czech Republic in 2008. The life table method (its output Survival Distribution Function) and Cox regression model are used for the analysis. Reproductive behavior of people who never enter into marriage, those who spend their reproductive age in the first marriage and those who experience the first marital dissolution before their 50th birthday is compared. The analysis of divorced and widowed people fertility is supplemented by evaluation of an effect that certain variables like age, number of children and age of the youngest child in the year of the first marital dissolution have on the follow-up reproductive behavior of these men and women. The situation about the partnership after the dissolution of the first marriage was identified as the most significant. People who find a new partner after their first marital dissolution have on average more children than those who spend whole reproductive age in their first marriage. On the contrary, people who do not find a new partner have less children. The impact of first marital dissolution on follow-up fertility cannot be positively defined.

Keywords: fertility, fertility of divorced people, fertility of widowed people, marital dissolution, partnership history, Generations and Gender Survey, Survival Distribution Function, Cox regression model, Czech Republic

OBSAH

SEZNAM TABULEK	8
SEZNAM OBRÁZKŮ	11
1 Úvod	13
2 Data a prameny	17
2.1 Zdroje dat	17
2.1.1 Generations and Gender Programme	17
2.1.2 Generations and Gender Survey v České republice	19
2.2 Tvorba vstupního souboru dat.....	19
3 Metody	26
3.1 Metoda tabulek života.....	27
3.2 Coxův regresní model	29
4 Stručný nástin vývoje plodnosti v České republice od roku 1993	31
5 Stručný nástin vývoje rozvodovosti v České republice od roku 1993	39
6 Plodnost dle historie partnerství	46
7 Plodnost po zániku prvního manželství	53
7.1 První dítě po zániku prvního manželství.....	53
7.1.1 Faktory ovlivňující plodnost po zániku prvního manželství	57
7.1 Druhé dítě po zániku prvního manželství	64
8 Plodnost po vzniku nového partnerství	69
8. 1 První dítě po vzniku nového partnerství	69
8.1.1 Faktory ovlivňující plodnost po vzniku nového partnerství.....	72
8. 2 Druhé dítě po vzniku nového partnerství	77

9 Mezinárodní kontext	80
10 Závěr	84
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	87
PŘÍLOHY	91

SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Vyřazená a použitá pozorování.....	19
Tab. 2: Rozdělení respondentů do skupin podle historie partnerství	20
Tab. 3: Rozdělení respondentů podle pořadí prvního manželství v kontextu všech partnerských soužití (v %).....	22
Tab. 4: Podíl sezdaných a nesezdaných partnerství na celkovém počtu nových partnerství vzniklých po rozpadu prvního manželství (v %)	23
Tab. 5: Rozdělení respondentů podle počtu partnerství, do kterých vstoupili po zániku prvního manželství (v %)	23
Tab. 6: Rozdělení respondentů podle počtu dětí, které se jim narodily po zániku prvního manželství, avšak ještě před vznikem dalšího partnerství (v %).....	24
Tab. 7: Rozdělení respondentů podle počtu prožitých partnerství (v %).....	24
Tab. 8: Charakteristiky plodnosti žen, 1993 - 2011	32
Tab. 9: Vývoj počtu živě narozených dětí podle pořadí, 1993 – 2011.....	36
Tab. 10: Vývoj podílu živě narozených dětí podle pořadí, 1993 – 2011	36
Tab. 11: Vývoj počtu živě narozených dětí podle rodinného stavu matky, 1993 - 2011	37
Tab. 12: Vývoj podílu živě narozených dětí podle rodinného stavu matky, 1993 - 2011.....	38
Tab. 13: Ukazatele rozvodovosti, 1993 - 2012	40
Tab. 14: Rozvody podle pořadí (v %), 1993 – 2011	41
Tab. 15: Rozvody podle počtu nezletilých dětí, 1993 – 2011	42
Tab. 16: Rozvody podle počtu nezletilých dětí (v %), 1993 – 2011	42
Tab. 17: Rozvodovost podle délky trvání manželství (počet rozvodů na 100 výchozích sňatků).....	45

Tab. 18: Konečná plodnost žen a mužů dle výběrového šetření GGS	46
Tab. 19: Odhadovaný počet dětí narozených „navíc“ osobám (z výběrového souboru), které žily v manželství a po jeho zániku vstoupily do nového partnerství.....	48
Tab. 20: Odhadovaný počet „ztracených“ dětí nenarozených osobám (z výběrového souboru), které žily v manželství a po jeho zániku nevstoupily do nového partnerství.....	48
Tab. 21: Pravděpodobnost 35letých žen a mužů mít ještě dítě dle výběrového šetření GGS.....	49
Tab. 22: Výsledky testování (p–hodnoty) rozdílů mezi křivkami bezdětnosti dle historie partnerství pro ženy (Obr. 6) a muže (Obr. 7), pro proměnnou narození prvního dítěte	52
Tab. 23: Výsledky testování (p–hodnoty) rozdílů mezi křivkami SDF dle historie partnerství (Obr. 8), pohlaví a historie partnerství (Obr. 9), pohlaví a předchozího rodičovství (Obr. 10), pro proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství.....	57
Tab. 24: Zastoupení respondentů, kteří zažili zánik prvního manželství ve vybraných kategoriích.....	58
Tab. 25: Odhadnuté hodnoty parametrů a relativní rizika pro respondenty, kteří mají v době zániku prvního manželství aspoň jedno dítě, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství.....	60
Tab. 26: Vzájemná relativní rizika mezi vybranými kategoriemi pro respondenty, kteří mají v době zániku prvního manželství aspoň jedno dítě, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství	62
Tab. 27: Odhadnuté hodnoty parametrů a relativní rizika pro respondenty v době zániku prvního manželství bezdětné, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství.....	63
Tab. 28: Vzájemná relativní rizika mezi vybranými kategoriemi pro respondenty v době zániku prvního manželství bezdětné, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství.....	64
Tab. 29: Výsledky testování (p–hodnoty) rozdílů mezi křivkami SDF dle historie partnerství (Obr. 11), pohlaví a historie partnerství (Obr. 12), pohlaví a předchozího rodičovství (Obr. 13), pro proměnnou narození druhého dalšího dítěte po zániku prvního manželství.....	68
Tab. 30: Výsledky testování (p–hodnoty) rozdílů mezi křivkami SDF dle pohlaví (Obr. 14) a předchozího rodičovství (Obr. 15), pro proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství.....	71
Tab. 31: Zastoupení respondentů, kteří vstoupili do nového partnerství ve vybraných kategoriích	72
Tab. 32: Odhadnuté hodnoty parametrů a relativní rizika pro respondenty, kteří mají v době vzniku nového partnerství aspoň jedno dítě, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství	74

Tab. 33: Vzájemná relativní rizika mezi vybranými kategoriemi pro respondenty, kteří mají v době vzniku nového partnerství aspoň jedno dítě, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství	75
Tab. 34: Odhadnuté hodnoty parametrů a relativní rizika pro respondenty v době vzniku nového partnerství bezdětné, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství	76
Tab. 35: Vzájemná relativní rizika mezi vybranými kategoriemi pro respondenty v době vzniku nového partnerství bezdětné, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství	77
Tab. 36: Výsledky testování (p–hodnoty) rozdílů mezi křivkami SDF dle pohlaví (Obr. 16) a předchozího rodičovství (Obr. 17), pro proměnnou narození druhého dalšího dítěte po vzniku nového partnerství.....	79

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1: Úhrnná plodnost a průměrný věk matek při narození prvního dítěte, 1993 - 2012	33
Obr. 2: Míry plodnosti podle věku žen, 1993 – 2011	34
Obr. 3: Vývoj plodnosti žen podle pětiletých věkových skupin, 1993 – 2011	35
Obr. 4: Míry rozvodovosti manželství podle věku, muži.....	43
Obr. 5: Míry rozvodovosti manželství podle věku, ženy	44
Obr. 6: Odhadovaný podíl bezdětných žen dle věku a historie partnerství.....	50
Obr. 7: Odhadovaný podíl bezdětných mužů dle věku a historie partnerství	50
Obr. 8: Odhadovaný podíl osob, které po zániku prvního manželství ještě nemají žádné další dítě, dle historie partnerství a doby uplynulé od zániku manželství	54
Obr. 9: Odhadovaný podíl mužů a žen, kteří po zániku prvního manželství ještě nemají žádné další dítě, dle historie partnerství a doby uplynulé od zániku prvního manželství	55
Obr. 10: Odhadovaný podíl mužů a žen, kteří po zániku prvního manželství ještě nemají žádné další dítě, dle předchozího rodičovství a doby uplynulé od zániku prvního manželství.....	56
Obr. 11: Odhadovaný podíl osob, které po zániku prvního manželství ještě nemají druhé další dítě, dle historie partnerství a doby uplynulé od zániku manželství	65
Obr. 12: Odhadovaný podíl mužů a žen, kteří po zániku prvního manželství ještě nemají druhé další dítě, dle historie partnerství a doby uplynulé od zániku prvního manželství	66
Obr. 13: Odhadovaný podíl mužů a žen, kteří po zániku prvního manželství ještě nemají druhé další dítě, dle předchozího rodičovství a doby uplynulé od zániku prvního manželství.....	67
Obr. 14: Odhadovaný podíl osob, které po vzniku nového partnerství ještě nemají žádné další dítě, dle doby uplynulé od vzniku nového partnerství	70
Obr. 15: Odhadovaný podíl osob, které po vzniku nového partnerství ještě nemají žádné další dítě, dle předchozího rodičovství a doby uplynulé od vzniku nového partnerství.....	71

Obr. 16: Odhadovaný podíl osob, které po vzniku nového partnerství ještě nemají druhé další dítě, dle doby uplynulé od vzniku nového partnerství 78

Obr. 17: Odhadovaný podíl osob, které po vzniku nového partnerství ještě nemají druhé další dítě, dle předchozího rodičovství a doby uplynulé od vzniku nového partnerství..... 79

1 Úvod

Česká společnost doznává od počátku devadesátých let minulého století značných změn, jejichž součástí jsou rovněž změny v populačním vývoji (Fialová 2010: 15). Od té doby se v odborné literatuře věnuje velká pozornost obzvláště poklesu intenzity plodnosti, neboť i jeho důsledkem je jeden z nejzávažnějších problémů současnosti, tedy demografické stárnutí (Fialová 2010: 15).

Další důležitou skutečností, kterou nelze v kontextu vývoje populačního chování od konce dvacátého století opomíjet, je stále rostoucí intenzita zániku manželství rozvodem (Rychtaříková 2010a: 30). Úhrnná rozvodovost od roku 2002 kolísá mezi 45 a 50 % (ČSÚ: Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2010), takže již téměř každé druhé uzavřené manželství u nás končí rozvodem. Vzhledem k tomu, že se ženy rozvádějí v průměru ve věku, kdy mají před sebou ještě poměrně velkou část svého reprodukčního období (Možný 2011: 212 – 213), nabízí se otázka, zda rozpad manželského svazku v důsledku znamená, že se těmto ženám narodí méně dětí, než kdyby se jejich manželství nerozpadlo. Další možností totiž je, že tyto ženy naopak v reakci na uzavírání dalších svazků porodí děti, které by již za jiných okolností neměly. Touha upevnit vztah s novým partnerem může vyústit v situaci, kdy tyto ženy změni své reprodukční plány. Stejný dopad by zánik manželství mohl mít také na mužskou část populace, proto by zkoumání dané tematiky nemělo být omezeno pouze na plodnost žen.

Podrobněji se zaměřit na tuto otázku je žádoucí také z toho důvodu, že se v současné době na základě rozboru průměrného pořadí narozených dětí ženám dle rodinného stavu ukazuje, že se děti vyššího pořadí rodí spíše vdaným ženám, tedy rodinně orientované jsou více páry, které již mají děti (Rychtaříková 2010c: 60). Znamená to ale, že když se vdané ženy, které již jsou matkami, rozvedou, stále si pořizují děti vyšších pořadí, přestože již s jinými partnery?

S ohledem na současnou vysokou intenzitu rozvodovosti ve vyspělých zemích (Fialová - Kalibová 2010: 154) je tato tematika čím dál častěji předmětem zkoumání v zahraniční odborné literatuře, konkrétně se touto otázkou zabývali ve Francii (Beaujouan, Solaz), Velké Británii (Berrington, Diamond, Jefferies), Rakousku, Finsku (Prskawetz, Thomson, Vikat) a západním Německu (Henz, Thompson), v Itálii (Meggiolaro, Ongaro). Jelikož se Česká republika již od sedmdesátých let minulého století řadí mezi evropskými zeměmi k těm, které se vyznačují spíše

vyšší úrovni rozvodovosti (Šubrtová 2006: 224), bylo by vhodné věnovat se tomuto tématu i v našich podmínkách.

Cílem této práce je proto provést analýzu plodnosti po zániku manželství¹ na základě dat pro Českou republiku z mezinárodního výzkumného šetření Generations and Gender Survey. Analýzu je možné provést z toho důvodu, že v tomto šetření byla u respondentů zjišťována kompletní historie partnerství. Muži a ženy účastníci se šetření byli dotazováni na všechna svá soužití, na rok jejich začátku a konce, stejně tak jako na eventuální uzavření sňatku, v tom případě i zánik manželství. Dalšími informacemi, které byly při analýze použity, byly informace o narozených dětech². U osob, které žily v manželství a jejichž manželství zaniklo³, bylo zjištěno, zda se jim narodily ještě v manželství děti (případně kolik) a jestli se jim nějaké děti narodily po zániku manželství (případně kolik). U těch respondentů, kterým se po rozpadu prvního manželského svazku aspoň jedno dítě narodilo, byla dále zjištěna doba, jež uplynula mezi zánikem tohoto manželství a narozením každého dalšího dítěte. Na základě údajů ze zmiňované tabulky o historii partnerství dotazovaných osob byla také provedena analýza plodnosti těch rozvedených či časně ovdovělých respondentů, kteří následně vstoupili do nového partnerství. Výchozím bodem byl rok vzniku tohoto partnerství⁴.

Vzhledem k průměrnému počtu dětí, které si v současné době muži a ženy pořízují, byl během analýzy kladen důraz na první děti, které se po zániku prvního manželství, případně vzniku nového partnerství, narodí. Do výpočtu tedy nejčastěji vstupuje doba, která uplyne mezi zánikem prvního manželství, resp. vstupem do nového partnerství a narozením prvního dalšího dítěte⁵. Některé výpočty byly provedeny také pro druhé další děti⁶ narozené po zániku prvního manželství, popřípadě vzniku nového partnerství.

Ačkoliv se analýza zabývá nejvýše druhými dětmi narozenými po rozpadu prvního manželského svazku, případně vzniku nového partnerství, neznamená to, že by stejným

¹ Do analýzy jsou zahrnuti také respondenti, kteří ovdověli v časném věku, tzn. ještě během svého reprodukčního období.

² Tyto informace byly v dotazníku obsaženy ve dvou tabulkách: tabulka pro vlastní děti žijící s respondentem v domácnosti a tabulka pro vlastní děti žijící mimo domácnost respondenta.

³ Myšleno je první manželství.

⁴ Rok vzniku prvního nového partnerství, do kterého muž či žena vstoupí po rozpadu prvního manželského svazku.

⁵ Myšleno je první další dítě od zániku prvního manželství, příp. vzniku nového partnerství; může a nemusí se jednat o respondentovo první dítě vůbec. Situace ohledně předchozího případného rodičovství je zohledněna pouze v některých výpočtech, které jsou prováděny zvláště pro osoby v době zániku prvního manželství, příp. vzniku nového partnerství bezdětné a pro osoby, které již jsou rodiči. Část práce se také věnuje zkoumání vlivu mimo jiné právě počtu dětí v době zániku prvního manželství, příp. vzniku nového partnerství na další průběh plodnosti mužů a žen.

⁶ Druhé další dítě ve stejném smyslu jako první další dítě, tzn. nemusí se jednat o respondentovo druhé dítě vůbec, neboť respondent již mohl mít nějaké děti z předchozích partnerských svazků.

způsobem nemohly být zkoumány také okolnosti týkající se rození dětí vyšších pořadí v dalších partnerstvích.

Diplomová práce je zahájena nastíněním pramenů a dat, které tvořily při jejím zpracování východisko. Kromě představení publikací převážně Českého statistického úřadu, které byly většinou užity k dokreslení zvolené tematiky, se jedná především o popis mezinárodního výzkumného projektu Generations and Gender Programme. Nejprve je předmětem zájmu samotný projekt na mezinárodní úrovni, následně je popsána realizace projektu, tedy způsob provedení výběrového šetření Generations and Gender Survey v našich podmínkách. V této kapitole se nachází také charakteristiky výběrového souboru, a protože ne všechny informace sesbírané během šetření byly použity, důležitou součástí kapitoly je také postup tvorby vstupního datového souboru. Jsou zde zmíněné určité problémy, se kterými bylo potřeba se vypořádat. Některé údaje, které byly potřebné pro provedení plánované analýzy, nebyly přímo obsažené v použitém souboru informací, byly proto dodatečně vytvořené⁷. Přehled takovýchto případů se rovněž nachází v této kapitole.

Následuje část popisující použité analytické metody. V prvních kapitolách bylo provedeno několik výpočtů, použité vzorce jsou proto zahrnuty v metodické části. Stěžejní je však popis dvou hlavních analytických metod, jejichž výsledky tvoří jádro předkládané práce: metoda tabulek života⁸ a Coxův regresní model.

K uvedení a dokreslení zvoleného tématu slouží kapitoly 4 a 5, které přináší stručný popis situace týkající se plodnosti a rozvodovosti v České republice. Použity byly jen základní ukazatele, neboť se nejedná o stěžejní část práce, ta začíná následující kapitolou (kapitola 6).

Nejprve byla provedena analýza plodnosti osob podle jejich historie partnerství⁹. Porovnána byla úroveň plodnosti osob s různými partnerskými situacemi, získanými na základě rozboru informací obsažených v tabulce shrnující jejich dosavadní prožitá soužití.

V následující kapitole bylo zkoumáno reprodukční chování osob, které žily v manželství, ale to zaniklo, v závislosti na době uplynulé od zániku manželství¹⁰. Předmětem analýzy je to, jestli si muži a ženy s touto historií partnerství pořídí či nepořídí další dítě¹¹, případně děti¹². Pozornost je také věnována faktorům, které mohou mít na další vývoj plodnosti těchto osob vliv (počet

⁷ Např. zmíněná doba uplynulá mezi zánikem prvního manželství, případně vstupem do nového partnerství, a narozením prvního (či druhého) dalšího dítěte.

⁸ Konkrétně jeden z výstupů této metody: Survival Distribution Function.

⁹ Podle toho, zda se jedná o osoby svobodné, či osoby žijící v prvním manželství, či osoby rozvedené či ovdovělé (u těch také podle toho, zda následně vstoupily či nevstoupily do nového partnerství)

¹⁰ U opakovaně rozvedených, ovdovělých či opakovaně ženatých / vdaných osob je myšlen zánik prvního manželství.

¹¹ První další dítě.

¹² Druhé další dítě.

dětí při zániku prvního manželství, věk nejmladšího dítěte v době zániku manželství, věk respondenta v době rozvodu či ovdovění, vzdělání, případný vstup do dalšího partnerství).

Osoby, které vstoupily do nového partnerství, jsou předmětem zájmu v poslední analytické kapitole. U těchto osob je postup analýzy obdobný, výchozím bodem je však vznik nového partnerství. Rovněž je věnována pozornost jmenovaným charakteristikám, tentokrát v době vzniku nového partnerství.

Předposlední kapitola zasazuje analyzované téma do mezinárodního kontextu, poslední kapitolou je pak závěr shrnující hlavní zjištění práce.

2 Data a prameny

Hlavním zdrojem dat pro tuto práci byly údaje získané v rámci mezinárodního výzkumného projektu Generation and Gender Programme. Na základě těchto dat byla provedena analýza plodnosti rozvedených či časně ovdovělých osob¹³, která představuje hlavní část práce.

Úvodní kapitoly byly vypracovány na základě dat z demografických ročenek a jiných publikací vydávaných Českým statistickým úřadem: Demografická příručka 2011, Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2010 (2011), Porodnost a plodnost 2001 až 2005 (2006 až 2010), Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1785 – 2012.

Inspiraci pro výběr tématu práce a způsob provedení analýzy dle zvoleného tématu poskytlo především studium článků zahraničních odborníků, kteří se již podobnou analýzou zabývali pro jiné země (Beaujouan, E.: *How is fertility affected by separation and repartnering?*; Jefferies, J., Berrington, A., Diamond, I.: *Childbearing following marital dissolution in Britain*; Beaujouan, E., Solaz, A.: *Childbearing after separation*; Henz, U., Thomson, E.: *Union stability and stepfamily fertility in Austria, Finland, France and West Germany*; Meggiolaro, S., Ongaro, F.: *The implications of marital instability for a woman's fertility: Empirical evidence from Italy*; Vikat, A., Thomson, E., Prskawetz, A.: *Childrearing responsibility and stepfamily fertility in Finland and Austria*; Thomson, E., Winkler-Dworak, M., Spielauer, M., Prskawetz, A.: *Union instability as an engine of fertility? A microsimulation model for France*; Holland, J. A., Thomson E.: *Stepfamily childbearing in Sweden: Quantum and tempo effects, 1950 – 99*).

2.1 Zdroje dat

2.1.1 Generations and Gender Programme¹⁴

Generations and Gender Programme (GGP) je mezinárodní výzkumný projekt multidisciplinárního zaměření, který poskytuje informace, na jejichž základě je možné provádět

¹³ Předmětem zájmu analýzy jsou osoby, u kterých k daným událostem (rozvod či ovdovění) došlo ještě během jejich reprodukčního období.

¹⁴ Tato podkapitola byla napsána na základě informací z oficiální internetové adresy <http://www.ggp-i.org/>

vylepšení v různých oblastech politiky v Evropě i jiných vyspělých zemích, jako jsou: systém sociálního zabezpečení, zdravotnický systém, oblast posilování pozice žen ve společnosti a rozšiřování životních příležitostí pro budoucí generace. K hlavním tématům šetření proto patří plodnost, partnerství, přechod k dospělosti, ekonomická aktivita a mezigenerační a genderové vztahy. Výzkumný projekt GGP tvoří dvě části: panelové výběrové šetření Generations and Gender Survey (GGS) a kontextuální databáze agregovaných dat s doplňujícími informacemi.

Výzkumný projekt GGP je na národní úrovni zajišťován institucemi se silnou tradicí v oblasti akademického výzkumu populačních a rodinných otázek. Jedenáct hlavních evropských institucí¹⁵ s touto tradicí tvoří konsorcium, které stálo u zrodu GGP v roce 2000 a které zajišťuje koordinaci projektu. Realizace GGP je prováděná v úzké spolupráci s Evropskou hospodářskou komisí OSN (United Nations Economic Commission for Europe).

V současné době jsou data z první vlny výzkumného šetření GGP veřejně přístupná pro 15 zemí¹⁶ a z druhé vlny pro 5 zemí¹⁷. Sběr dat je zajišťován tzv. národními kontaktními místy (National Focal Points), což jsou důležité vědecké či statistické instituce v účastnících se zemích.

K hlavním charakteristikám výzkumného projektu GGP patří následující:

- srovnatelnost – data z mezinárodního šetření jsou vzájemně srovnatelná
- průběžný sběr dat – údaje jsou po třech letech získávány od stejných respondentů
- velikost vzorku – v průměru se šetření účastní 10 000 respondentů v každé zemi
- široké věkové rozpětí – do šetření jsou zahrnuti respondenti od 18 do 79 let
- kombinování mikro a makro dat – data ze šetření nabízí možnost provést analýzu jedinců i rodin
- multidisciplinární zaměření – výsledky šetření poskytují nejen informace demografické, ale i ekonomické, psychologické a týkající se zdraví
- teoretické východisko – šetření je založeno na teorii o plánovaném jednání, jde o výzkum objektivních i subjektivních determinantů rozhodovacího procesu týkajícího se demografických otázek

¹⁵ Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute (coordinator), Institut national d'études démographiques (France), Carlo F. Dondena Centre for Research on Social Dynamics at the Bocconi University (Italy), Statistics Norway (Norway), Demographic Research Institute of the Hungarian Central Statistical Office (Hungary), NOVA (Norway), Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana (Slovenia), Utrecht University (Netherlands), Department of Social Policy at the University of York (Great Britain), Max Planck Institute for Demographic Research (Germany), Erasmus University Rotterdam (Netherlands), Population Unit, United Nations Economic Commission for Europe

¹⁶ Austrálie, Rakousko, Belgie, Bulharsko, Estonsko, Francie, Gruzie, Itálie, Litva, Maďarsko, Německo, Nizozemsko, Norsko, Rumunsko, Ruská federace

¹⁷ Bulharsko, Francie, Gruzie, Německo, Nizozemsko

2.1.2 Generations and Gender Survey v České republice

V České republice byly provedeny v letech 2005 a 2008 dva výzkumné projekty (dvě vlny šetření GGS) pod různými názvy: *Rodina, partnerství a demografické stárnutí: Generace a Gender* (2005) a *Aktivní stárnutí, rodina a mezigenerační solidarita* (ASORA, 2008). J. Rychtaříková při realizaci projektů zastupovala hlavní řešitelské pracoviště (Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie), které spolupracovalo s Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí (zastoupeným V. Kuchařovou). Provedení sběru dat měla na starosti agentura SC&C, přípravu opory výběru Český statistický úřad.

V roce 2005 se výběrového šetření účastnilo 10 006 respondentů ve věku 18 – 79 let, údaje od nich byly získány metodou osobního rozhovoru. V druhé vlně šetření (v roce 2008) byl vzorek tvořen 10 071 respondenty (3 152 z nich se účastnilo již první vlny) a při sběru dat byla použita metoda CAPI¹⁸.

Dotazník v první i druhé vlně výběrového šetření GGS byl rozčleněn do několika tématických okruhů: domácnost, děti, partnerství, organizace domácnosti a kvalita partnerství, rodiče a domov rodičů, hodnotové orientace a postoje, plodnost, zdraví a duševní pohoda, ekonomická aktivita a příjmy, majetek a příjmy domácnosti¹⁹.

2.2 Tvorba vstupního souboru dat

Pro tvorbu vstupního souboru dat byly použity informace sesbírané od českých respondentů během druhé vlny výběrového šetření GGS, tedy v roce 2008. Součástí dotazování bylo i zjišťování kompletní historie partnerství respondentů, což umožnilo hlubší analýzu plodnosti osob, které žily v manželství, a to zaniklo.

Z různých důvodů nemohly být použity všechny údaje. Tab. 1 přináší přehled vyřazených a použitých pozorování.

Tab. 1: Vyřazená a použitá pozorování

	Počet	Podíl (%)
Vyřazená pozorování	3 879	38,5
panelisté	3 152	31,3
špatně vyplněné nebo nevyplněné údaje	509	5,1
ke sledovaným událostem došlo po 50. roce věku	218	2,2
Použitá pozorování	6 192	61,5
Celkem	10 071	100,0

¹⁸ Computer Assisted Personal Interviewing – osobní dotazování za pomoci počítače

¹⁹ Dotazníky z obou vln šetření jsou dostupné na internetové adrese <http://www.czech-ggs.cz/clanky/o-projektu/zakladni-informace-o-projektu.html> [citováno 31.7.2013].

Z celkového počtu 10 071 pozorování bylo vyřazených téměř 40 %. Nejčastějším důvodem bylo, že se jednalo o údaje o respondentech, kteří se již účastnili první vlny šetření v roce 2005. Jejich partnerské historie předcházející první vlnu šetření již nebyly ve druhé vlně uvedeny, proto do analýzy údaje o panelistech nevstupovaly. Přibližně 5 % pozorování bylo vyřazeno proto, že u otázek relevantních pro dané téma²⁰ nebyly údaje vyplněny, nebo byly vyplněny chybně²¹. Přes 2 % pozorování byly vyřazeny z důvodu toho, že k událostem sledovaným v rámci prováděné analýzy²² došlo ve věku, kdy už nebývá prováděna analýza plodnosti.

Zbylá pozorování byla pro potřeby analýzy rozdělena do čtyř skupin podle historie partnerství respondentů:

- osoby, které nikdy nežily v manželství
- osoby, které stále žijí²³ v prvním manželství
- osoby, které žily v manželství a po jeho zániku vstoupily do nového partnerství
- osoby, které žily v manželství a po jeho zániku nevstoupily do nového partnerství.

Počet a podíl respondentů v jednotlivých skupinách jsou v Tab. 2.

Tab. 2: Rozdělení respondentů do skupin podle historie partnerství

	Počet	Podíl (%)
Osoby, které nikdy nežily v manželství	2 588	41,8
Osoby, které stále žijí v prvním manželství	2 626	42,4
Osoby, které žily v manželství, po jeho zániku vstoupily do nového partnerství	521	8,4
Osoby, které žily v manželství, po jeho zániku nevstoupily do nového partnerství	457	7,4
Celkem	6 192	100,0

Zánikem manželství je myšleno i ovdovění, neboť byly vyřazeny údaje o osobách, u kterých k zániku manželství došlo po 50. roce věku, tedy se jedná o osoby v reprodukčním věku.

Pro takto vytvořené skupiny byla provedena analýza plodnosti v rozsahu, jaký umožňovala dostupná data. Pozornost byla soustředěna především na dvě posledně jmenované skupiny. Výchozí bod analýzy plodnosti těchto respondentů byl rok zániku manželství. Do těchto skupin se řadí rovněž osoby, které žily v manželství více než jednou a více než jednou došlo k tomu, že manželství zaniklo. V takovém případě byl jako výchozí bod analýzy brán rok zániku prvního manželství.

Pro analýzu plodnosti osob, které si po zániku prvního manželství našly nové partnery/ky, byla navíc provedena analýza dle doby uplynulé od vzniku nového partnerství. Myšleno je první

²⁰ Např. rok zániku manželství.

²¹ Např. respondent/ka jako rodinný stav uvedl/a možnost rozvedený/á, ovdovělý/á, ale v souboru otázek týkajících se historie partnerství neuvedl/a ani jednou, že uzavřel/a s partnerem sňatek.

²² Zánik manželství, případně vznik nového partnerství.

²³ Resp. prožily své reprodukční období ve svém prvním manželském svazku.

další partnerství po zániku prvního manželství. Do této skupiny patří také osoby opakovaně ženaté/vdané. Jako rok vzniku prvního dalšího partnerství u těchto respondentů nemusí být brán rok vzniku dalšího manželství, může se jednat o nesezdané soužití, ve kterém respondent žil ještě před uzavřením nového manželství. V analýze nebylo bráno v potaz, zda je toto první další partnerství také posledním partnerstvím respondenta, tzn. toto partnerství se mohlo rozpadnout, avšak pro analýzu je podstatné, že vůbec vzniklo.

2.2.1 Charakteristiky vstupního souboru dat

Vzhledem k tomu, jak byla nastavena kritéria pro rozdělení respondentů do zmíněných skupin dle historie partnerství, by bylo vhodné poskytnout ještě určité doplňující informace.

Pro rozdělení bylo určující, zda u jedince došlo či nedošlo ke sňatku. Jelikož jednou z otázek, pokládaných při sběru dat, byla také otázka na rodinný stav respondenta, vycházelo se nejprve z tohoto údaje. Určité usnadnění znamenalo nastavení možných odpovědí, respondenti totiž mohli jako rodinný stav uvést také *poprvé ženatý/vdaná* či *opakovaně ženatý/vdaná*. Vytvoření prvních dvou skupin dle historie partnerství (osoby, které nikdy nežily v manželství a osoby, které stále žijí v prvním manželství) tedy bylo následující:

- do skupiny osob, které nikdy nežily v manželství, byli zařazeni muži a ženy, kteří jako svůj rodinný stav uvedli možnost *svobodný/á*
- do skupiny osob, které stále žijí v prvním manželství, byli zařazeni muži a ženy, kteří jako svůj rodinný stav uvedli možnost *poprvé ženatý/vdaná*

Přiřazování respondentů do dalších dvou skupin (osoby, které žily v manželství a po jeho zániku vstoupily do nového partnerství a osoby, které žily v manželství a po jeho zániku nevstoupily do nového partnerství) nebylo tak jednoznačné. Postupovalo se následovně:

- osoby, které jako svůj rodinný stav uvedly možnost *opakovaně ženatý/vdaná* byli zařazeni do skupiny osob, které po zániku prvního manželství vstoupily do nového partnerství
- osoby, které jako svůj rodinný stav uvedly možnost *rozvedený/á* nebo *ovdovělý/á* mohly patřit do dvou skupin dle historie partnerství, bylo proto nutné je na základě vyplněné tabulky shrnující partnerskou historii rozdělit podle toho, zda po zániku prvního manželství vstoupily do dalšího partnerství či nikoliv

Je nutné zmínit a vysvětlit některé skutečnosti vyplývající z předchozího popisu.

V tabulce shrnující partnerskou historii se nenachází pouze informace týkající se manželských svazků, zahrnuty jsou údaje za všechna partnerská soužití, uspořádány chronologicky, jak šla partnerství za sebou. Proto nelze jednoznačně tvrdit, že u osob, které uzavřely sňatek, se jedná o první partnerské soužití vůbec. Mohly se vyskytnout (a také se vyskytly) případy, že před vstupem do prvního manželství zažily dotazované osoby jiná, nesezdaná soužití.

Tab. 3 přináší přehled toho, jaké je rozdělení respondentů podle toho, o kolikáté partnerské soužití se v případě prvního manželství jedná.

Tab. 3: Rozdělení respondentů²⁴ podle pořadí prvního manželství v kontextu všech partnerských soužití (v %)

Pořadí partnerství ²⁵	Osoby, které stále žijí v prvním manželství		
	Celkem	Muži	Ženy
1.	97,87	98,81	97,10
2.	1,82	0,94	2,55
3.	0,15	0,08	0,21
4.	0,12	0,17	0,07
5.	0,04	0,00	0,07
Celkem	100,00	100,00	100,00

Pořadí partnerství ²⁶	Osoby, které žily v manželství, a to zaniklo		
	Celkem	Muži	Ženy
1.	98,42	98,35	98,45
2.	1,05	0,99	1,08
3.	0,32	0,33	0,31
4.	0,21	0,33	0,16
Celkem	100,00	100,00	100,00

Poznámka: Hodnoty v tabulce říkají, u jakého podílu respondentů, kteří aspoň jednou uzavřeli sňatek, se v případě prvního manželství jednalo o první až čtvrté, resp. páté partnerství, tedy i u jakého podílu respondentů předcházelo prvnímu manželství žádné až tři, resp. čtyři partnerství.

S jistotou lze říci, že nehledě na rozdíl v další partnerské historii se u mužů i žen, kteří vstoupili aspoň jednou do manželství, v naprosté většině v případě prvního manželského soužití jedná zároveň o první partnerské soužití vůbec. Podíl těchto případů je ve všech zkoumaných podskupinách přibližně 98 %. Na vyšší pořadí již tedy zbyla jen zhruba 2 %, přičemž případy, kdy bylo první manželství třetím nebo ještě pozdějším soužitím jedince, byly spíše ojedinělé.

Další skutečností, kterou je třeba zmínit je ta, že skupina osob, které po rozpadu prvního manželského svazku vstoupily do nového partnerství, může zahrnovat také osoby, které byly ženaté či vdané pouze jednou. V případě vstupu do dalšího partnerství již totiž nebyl brán ohled na to, zda bylo toto partnerství sezdané či nikoliv.

Tab. 4 proto obsahuje přehled toho, jaké bylo u mužů a žen, kteří si po zániku prvního manželství našli nové partnery/ky, procentuální zastoupení případů, kdy toto nové partnerství bylo sezdané.

²⁴ Pouze respondenti náležící do druhé, třetí a čtvrté skupiny dle historie partnerství (viz. Tab. 2).

²⁵ V tomto případě se jedná zároveň o celkový počet partnerství respondentů, neboť nedošlo k zániku prvního manželství.

²⁶ V tomto případě se nemusí jednat o celkový počet partnerství respondenta, neboť po zániku prvního manželství mohly tyto osoby vstoupit do dalších partnerství.

Tab. 4: Podíl sezdaných a nesezdaných partnerství na celkovém počtu nových partnerství vzniklých po rozpadu prvního manželství²⁷ (v %)

Charakter nového partnerství	Celkem	Muži	Ženy
sezdané	62,3	69,3	58,3
nesezdané	37,7	30,7	41,7
Celkem	100,00	100,00	100,00

Z hodnot v tabulce vyplývá, že u nadpoloviční většiny respondentů s danou historií partnerství došlo k opětovnému uzavření sňatku. V tomto případě jsme svědky výraznějšího rozdílu mezi pohlavím. Po zániku prvního manželství vstupují na základě údajů z výběrového šetření znovu do manželství spíše muži, a to téměř v 70 % případů. U žen je to necelých 59 %, rozdíl je 11 procentních bodů.

Dále je třeba si uvědomit, že nové partnerství po zániku prvního manželství nemusí být vždy posledním soužitím respondenta. V analýze nebylo zohledněno, zda toto partnerství skončilo, Tab. 5 proto nabízí přehled zmíněného.

Tab. 5: Rozdělení respondentů²⁸ podle počtu partnerství, do kterých vstoupili po zániku prvního manželství (v %)

Počet dalších partnerství	Celkem	Muži	Ženy
1	57,96	64,41	54,31
2	37,35	30,51	41,22
3	4,28	4,52	4,15
4	0,41	0,56	0,32
Celkem	100,00	100,00	100,00

U většiny respondentů je skutečně první další partnerství po rozpadu prvního manželství zároveň partnerstvím posledním. Za zmínku ještě stojí případy, kdy respondenti zažili další dvě partnerství, větší množství soužití po rozvodu či časném ovdovění se již uskuteční jen zhruba u 5 % respondentů. Opět jsme svědky odlišnosti mezi muži a ženami v tom smyslu, že u mužů na základě těchto výsledků častěji dochází k tomu, že po zániku prvního manželství zažijí již jen jedno další partnerství (v téměř 65 % případů). Pro ženy je tento podíl zhruba o 10 procentních bodů nižší, avšak pouze ve prospěch dvou dalších zažitých partnerství. Do tří až čtyř dalších partnerství po zániku prvního manželství již vstupují muži a ženy přibližně stejně často.

Při analýze plodnosti jedinců, kteří žili v manželství, to zaniklo a oni vstoupili do nového partnerství a těch, kteří tak neučinili, se v některých případech zohledňoval také počet dětí při zániku prvního manželství, případně počet dětí při vstupu do prvního dalšího partnerství.

²⁷ Pouze respondenti náležící do třetí skupiny dle historie partnerství (viz. Tab. 2).

²⁸ Pouze respondenti náležící do třetí skupiny dle historie partnerství (viz. Tab. 2).

U osob, které si nové partnery našly, se počet dětí při zániku prvního manželství a počet dětí při vzniku prvního dalšího partnerství nemusí rovnat, pokud si tyto osoby pořídily dítě či děti po rozvodu nebo ovdovění avšak ještě před vznikem nového partnerství. Jako zajímavé se proto jevílo porovnat, jak často se tyto počty liší (Tab. 6).

Tab. 6: Rozdělení respondentů²⁹ podle počtu dětí, které se jim narodily po zániku prvního manželství, avšak ještě před vznikem dalšího partnerství (v %)

Počet dětí narozených po zániku prvního manželství avšak před vznikem dalšího partnerství	Celkem	Muži	Ženy
0	90,61	89,26	91,37
1	8,98	10,18	8,31
2	0,41	0,56	0,32
Celkem	100,00	100,00	100,00

Jen zhruba každému desátému jedinci z této skupiny historie partnerství se narodí nějaké dítě ještě před vstupem do dalšího partnerství, pokud se tak stane, jedná se téměř výlučně o jedno dítě, pouze velmi výjimečně o děti dvě.

Konečně poslední vysvětlenou skutečností je to, že svobodné osoby, tedy osoby náležící do skupiny osob, jež nikdy nežily v manželství, nejsou vždy osoby, které nežily nikdy v žádném partnerství. Pouze s žádným partnerem neuzavřely sňatek. Tab. 7 proto nabízí rozdělení těchto jedinců podle počtu soužití (v tomto případě výlučně nesezdaných), do kterých vstoupili.

Tab. 7: Rozdělení respondentů³⁰ podle počtu prožitých partnerství (v %)

Počet partnerství	Celkem	Muži	Ženy
0	66,96	72,73	61,45
1	28,24	24,03	32,27
2	3,79	2,37	5,14
3	0,85	0,63	1,06
4	0,08	0,16	0,00
5 a více	0,08	0,08	0,08
Celkem	100,00	100,00	100,00

Tato skupina respondentů je z velké části tvořena jedinci, kteří nežili s žádným partnerem/kou. Podíl takovýchto jedinců se v dané skupině opět liší mezi muži a ženami, u mužské části skupiny je tvořen téměř 73 %, zatímco u ženských protějšků necelými 62 %. Toto není úplně překvapivé zjištění, vzhledem k tomu, že jsou zde zahrnuti také respondenti z nižších věkových kategorií, tedy osoby, které jsou teprve na začátku svých partnerských zkušeností. Rozdíl mezi pohlavím u svobodných osob, které žily s jedním partnerem, je již menší (8 procentních bodů ve

²⁹ Pouze respondenti náležící do třetí skupiny dle historie partnerství (viz. Tab. 2).

³⁰ Pouze respondenti náležící do první skupiny dle historie partnerství (viz. Tab. 2).

srovnání s 11 procentními body u těch, které nežily s žádným partnerem). U žen je tedy větší zastoupení případů, kdy svobodná osoba prožila dvě partnerství.

3 Metody

V prvních kapitolách, jejichž cílem bylo shrnout vývoj plodnosti a rozvodovosti v České republice, bylo nutno dodělat drobné dopočty, většinou z toho důvodu, že vybrané ukazatele byly dostupné pouze za některé roky.

Proto byla spočtena míra rozvodovosti manželství podle věku pro vybrané roky pro muže (mrm^m_x) a ženy (mrm^z_x) zvlášť, podle následujících vzorců:

$${}_t mrm^m_x = \frac{{}_t R^m_x}{{}_{1.7.,t} P^{m,ženatí}_x}, \text{ resp.}$$

$${}_t mrm^z_x = \frac{{}_t R^z_x}{{}_{1.7.,t} P^{z,vdané}_x}, \text{ kde}$$

${}_t R^m_x$ = počet rozvodů mužů ve věku x a roce t

${}_t R^z_x$ = počet rozvodů žen ve věku x a roce t

${}_{1.7.,t} P^{m,ženatí}_x$ = střední stav ženatých mužů ve věku x a roce t

${}_{1.7.,t} P^{z,vdané}_x$ = střední stav vdaných žen ve věku x a roce t .

Konečná plodnost mužů (kp^m) a žen (kp^z) účastníků se druhé vlny výběrového šetření GGS byla spočítána následovně (zvlášť pro čtyři vytvořené skupiny dle historie partnerství):

$$kp^m = \frac{N_{50-79}^m}{P_{50-79}^m}, \text{ resp.}$$

$$kp^z = \frac{N_{50-79}^z}{P_{50-79}^z}, \text{ kde}$$

N_{50-79}^m = celkový počet dětí narozených mužům, kterým bylo v době dotazování 50 – 79 let

N_{50-79}^z = celkový počet dětí narozených ženám, kterým bylo v době dotazování 50 – 79 let

P_{50-79}^m = počet mužů, kterým bylo v době dotazování 50 – 79 let

P_{50-79}^z = počet žen, kterým bylo v době dotazování 50 – 79 let.

Pravděpodobnost narození dítěte pro 35letého muže (p^m) a 35letou ženu (p^z) byla počítána ze souboru dotazovaných během výběrového šetření GGS jako podíl respondentů, kteří měli dítě

ve věku 35 až 49 let na celkovém počtu respondentů ve věku 50 a více let³¹. Hodnoty byly vypočítány na základě údajů o respondentech, kteří již prožili své reprodukční období (tedy starších 50 let) a rovněž zvlášť pro čtyři vytvořené skupiny dle historie partnerství. Zmíněná pravděpodobnost byla tedy získána dosažením dat do vzorce:

$$p^m = \frac{{}_dP_{50+}^{m,35-49}}{P_{50+}^m}, \text{ resp.}$$

$$p^{\dot{z}} = \frac{{}_dP_{50+}^{\dot{z},35-49}}{P_{50+}^{\dot{z}}}, \text{ kde}$$

${}_dP_{50+}^{m,35-49}$ = počet mužů starších 50 let, kterým se narodilo dítě ve věku 35 – 49 let

${}_dP_{50+}^{\dot{z},35-49}$ = počet žen starších 50 let, kterým se narodilo dítě ve věku 35 – 49 let

P_{50+}^m = celkový počet mužů starších 50 let

$P_{50+}^{\dot{z}}$ = celkový počet žen starších 50 let.

Hlavní analytická část práce byla provedena s využitím metody tabulek života a Coxova semiparametrického regresního modelu. Obě zmiňované metody byly aplikovány použitím software SAS³². Při výpočtu se také počítalo s vahami vytvořenými realizátory výběrového šetření GGS pro daný výběrový soubor.

3.1 Metoda tabulek života

Pro analýzu dat z výběrového šetření GGS byl využit jeden z výstupů metody tabulek života. Na základě analýzy věku respondentů při rození prvních dětí³³, případně doby³⁴ uplynulé do narození dítěte³⁵ byly odhadnuty hodnoty distribuční funkce (survival distribution function, survivor function):

$$S(t) = \Pr(T > t), \text{ kde}$$

$S(t)$ je hodnota, kterou nabývá distribuční funkce a T je dosažená doba.

³¹ Nebylo tedy bráno v potaz, o jaké pořadí se v případě dětí narozených po 35. roce věku jedná

³² Verze SAS 9.2, konkrétně produkt SAS/STAT (procedury LIFETEST, PHREG).

³³ Pro respondenty všech partnerských historií.

³⁴ Od zániku manželství pouze pro osoby, které zažily rozpad prvního manželského svazku. Od vzniku nového partnerství pouze pro osoby, které po zániku prvního manželství vstoupily do nového partnerství.

³⁵ Do narození prvního dalšího dítěte a do narození druhého dalšího dítěte.

Při analýze úmrtnosti v demografii mluvíme o křivce dožívajících, v tomto konkrétním případě se jedná o křivku bezdětných, jelikož zkoumanou událostí je narození prvního dítěte³⁶. V práci se objevují tři varianty distribuční funkce:

- analýza plodnosti podle věku a skupin vytvořených podle historie partnerství respondentů odděleně pro muže a pro ženy; v tomto případě byly hodnoty distribuční funkce počítány pro věk mužů a žen při narození dítěte prvního pořadí a mohou být prezentovány také jako podíl osob, které se v daném věku ještě nestaly rodiči (výsledky se nachází v kapitole 6)
- analýza plodnosti po zániku manželství, nejprve diferencovaná pouze podle dalšího vývoje partnerské situace, následně podle pohlaví a také podle toho, zda se jedná o osoby bezdětné či osoby s dětmi³⁷; v tomto případě byly hodnoty distribuční funkce počítány pro dobu uplynulou od zániku prvního manželství a mohou být prezentovány také jako podíl rozvedených či ovdovělých osob, kterým se ještě v danou dobu uplynulou od zániku manželství nenarodilo žádné další dítě, případně se jim narodilo nejvýše jedno dítě (výsledky se nachází v kapitole 7)
- analýza plodnosti po vzniku nového partnerství, diferencovaná podle pohlaví a podle toho, zda se jedná³⁸ o osoby bezdětné či osoby s dětmi³⁹; v tomto případě byly hodnoty distribuční funkce počítány pro dobu uplynulou od vzniku nového partnerství a mohou být prezentovány také jako podíl osob, které po zániku prvního manželství vstoupily do nového partnerství, avšak od jeho vzniku se jim ještě nenarodilo žádné další dítě, případně se jim narodilo nejvýše jedno dítě (výsledky se nachází v kapitole 8).

Při výpočtu hodnot distribuční funkce byly zohledněny pouze informace za osoby v reprodukčním období. V případě, že ke studované události u respondenta došlo, bylo počítáno s uplynulou dobou a na pozorování bylo nahlíženo jako na necenzorované. Pokud k události nedošlo, pozorování do analýzy vstupovalo jako cenzorované a dosazená byla doba uplynulá od výchozího bodu do roku dotazování (2008):

V prvním případě do výpočtu vstupuje věk každého respondenta při narození prvního dítěte. Z dat za celý soubor je pak spočtena příslušná pravděpodobnost, že se náhodně vybranému jedinci z dané skupiny narodí první dítě ve věku t nebo vyšším. Jako cenzorovaná jsou uvažována ta pozorování, u kterých k narození prvního dítěte zatím nedošlo, jako časová proměnná je v tom případě dosazený věk, kterého daný respondent dosáhl v roce 2008.

Ve druhém případě do výpočtu vstupuje doba uplynulá u každého respondenta s danou historií partnerství od zániku manželství do narození prvního, resp. druhého dalšího dítěte. Spočtena je

³⁶ Případně o křivku jednodětných (myšleno jako podíl osob, které mají po zániku prvního manželství, resp. vzniku nového partnerství jen jedno další dítě) pro zkoumanou událost narození druhého dalšího dítěte po zániku prvního manželství, resp. vzniku nového partnerství.

³⁷ V době zániku prvního manželství.

³⁸ V době vzniku prvního nového partnerství po zániku prvního manželství.

³⁹ Podrobnější třídění nebylo možné z důvodu malého datového souboru.

pravděpodobnost, že se náhodně vybranému jedinci z dané skupiny narodí první, resp. druhé další dítě po uplynutí doby t nebo později. Jako cenzorovaná jsou uvažovaná ta pozorování, u kterých k narození prvního, resp. druhého dalšího dítěte zatím nedošlo, jako časová proměnná je v tom případě dosazená doba, která u daného jedince uplynula od zániku manželství do roku 2008.

Ve třetím případě do výpočtu vstupuje doba uplynulá u každého respondenta s danou historií partnerství od vzniku nového partnerství do narození prvního, resp. druhého dalšího dítěte. Spočtena je pravděpodobnost, že se náhodně vybranému jedinci z dané skupiny narodí první, resp. druhé další dítě po uplynutí doby t nebo později. Jako cenzorovaná jsou uvažovaná ta pozorování, u kterých k narození prvního, resp. druhého dalšího dítěte zatím nedošlo, jako časová proměnná je v tom případě dosazená doba, která u daného jedince uplynula od vzniku nového partnerství do roku 2008.

3.2 Coxův regresní model

Jedná se o statistickou metodu, která umožňuje modelovat vztah mezi nezávislými proměnnými a funkcí rizika. Modelová rovnice má následující tvar:

$$h(t, x_i) = h_0(t) \exp\left(\sum \beta_j x_{ij}\right),$$

nebo v logaritmickém tvaru:

$$\log[h(t, x_i)] = \log[h_0(t)] + \left(\sum \beta_j x_{ij}\right).$$

V této rovnici $h_0(t)$ je bázická funkce rizika, která je společná pro všechny jedince. Hodnoty nezávislých proměnných x_{ij} a odhadované regresní parametry β_j modifikují funkci rizika, která se dává do poměru s funkcí rizika jiného jedince. Pokud je tento poměr větší než 1, znamená to pro srovnávaného jedince větší riziko, že u něj dojde ke sledované události.

V této práci bylo použito referenční schéma, tedy do modelu vstupují pouze kategoriální proměnné, přičemž jedna z kategorií u každé proměnné je zvolena jako referenční a k ní jsou pak funkce rizika jedinců z ostatních kategorií vztaženy. Pokud tento poměr přesáhne hodnotu 1, znamená to pro daného jedince větší relativní riziko, že u něj nastane sledovaná událost, než pro jedince z referenční kategorie.

V průběhu této analýzy byly zohledněny jak údaje za osoby v reprodukčním věku, tak údaje za osoby, které přesáhly 50letou věkovou hranici. Pokud ke sledované události⁴⁰ došlo, na věku respondenta v době sběru dat nezáleželo, pokud k dané události nedošlo, byla do modelu dosazená doba, která zohledňovala to, zda již je respondent starší 50 let (v tom případě byla dosazená doba, která uplynula od vzniku nového partnerství do dosažení 50 let), či zda je ještě

⁴⁰ Narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství, případně po vzniku prvního dalšího nového partnerství

v reprodukčním věku (v tom případě byla dosazena doba, která uplynula od vzniku nového partnerství do roku, kdy byli respondenti dotazováni).

Vstupní soubor dat byl tedy tvořen údaji za respondenty, kteří žili v manželství, a to zaniklo pro analýzu plodnosti po zániku manželství a údaji za respondenty, kteří žili v manželství, to zaniklo a oni vstoupili do nového partnerství pro analýzu plodnosti po vzniku nového partnerství.

Stejně jako u výše popsané metody tabulek života je v případě modelování funkcí rizika podstatné, která pozorování jsou cenzorovaná. I tentokrát byla jako cenzorovaná pozorování uvažovaná data za ty respondenty, kteří se sice rozvedli nebo předčasně ovdověli, avšak žádné další dítě⁴¹ si po zániku manželství nepořídili. Z hlediska analýzy plodnosti po vzniku nového partnerství se jednalo o data za ty respondenty, kteří po zániku manželství vstoupili do nového partnerství, ale další dítě již neměli.

Na rozdíl od použité metody tabulek života byl Coxův regresní model počítán pouze pro proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství, resp. vzniku nového partnerství. Rození druhých dalších dětí touto metodou analyzováno nebylo, neboť kombinace malého početního zastoupení vytvořených kategorií a malého počtu případů, kdy došlo u respondentů ke studované události⁴² (a tedy malého počtu necenzorovaných pozorování) to neumožňovala.

⁴¹ Hodnoty parametrů regresní rovnice a poměry funkcí rizika byly odhadovány pouze pro proměnnou narození prvního dalšího dítěte, tedy cenzorovaná jsou opravdu pozorování za ty jedince, kterým se po zániku prvního manželství nenarodilo žádné další dítě. To také platí pro modelování po vzniku nového partnerství.

⁴² Narození druhého dalšího dítěte po zániku prvního manželství, resp. vzniku nového partnerství.

4 Stručný nástin vývoje plodnosti v České republice od roku 1993

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století ovlivňovaly demografický vývoj dnešní České republiky změny odehrávající se v politické sféře a také jejich dopad na společenský život, který se týkal rovněž reprodukčních plánů (Možný 2011: 267). M. Kučera to ve svém článku *Padesát let hodnocení populačního vývoje České republiky* uveřejněném v časopise *Demografie* v roce 2008 vyjádřil tak, že „dřívější uniformní způsob života ... byl vystřídán širokou paletou životních příležitostí“ (Kučera 2008: 234 – 235). Jednalo se především o možnosti v oblastech jako je vzdělání, cestování do zahraničí, pracovní uplatnění, ale i zdravotnictví (Kučera 2008: 235).

V návaznosti na změny v oblasti politické se tedy měnily také jiné oblasti: ekonomická, sociální či kulturní. Především transformace ekonomického systému si žádala reakci obyvatel, která byla většinou pro populační vývoj nepříznivá. Zmizely sociální jistoty předešlého režimu, partnerské soužití a stejně tak rodičovství se stalo pro mladé generace finančně velmi náročným. Potřeba hmotného zajištění vedla k delší přípravě na zaměstnání, tedy vzdělání začalo být stále žádanější a to nejen mezi mladými muži, ale rovněž ženami. Teď, když to bylo možné, se v jednání a v realizaci životních strategií odrážela hodnotová orientace obyvatel, což ne vždy podnítilo rodinný život a tedy reprodukci obyvatel (Fialová 2007: 5).

Součástí dějin České republiky jsou proto již od jejího vzniku v roce 1993 „dramatické a historicky bezprecedentní změny“ (Rychtaříková 2007: 79). Přestože k nim docházelo v různých oblastech, mezi nejvýznamnější jednoznačně patřily změny v plodnosti (Rychtaříková 2007: 79). Konkrétně jsme od devadesátých let minulého století svědky nejen poklesu úrovně plodnosti, ale také postupného odkládání mateřství do vyššího věku. Současný průběh těchto dvou jevů měl za následek skutečnost, že se úhrnná plodnost v samém závěru 20. století dostala k extrémně nízkým hodnotám (Rychtaříková 2010b: 38).

Celkový počet živě narozených dětí (Tab. 8) ženám v České republice se od jejího vzniku v roce 1993 do roku 1999 snížil, a to přibližně o 31 a půl tisíce, takže v roce 1999 bylo zaznamenáno v absolutním počtu živě narozených dětí lokální minimum (89 471). Od roku 2000 začalo docházet ke zvyšování. Příčinu zřejmě můžeme hledat ve skutečnosti, že se z důvodu odkládání

mateřství z velké části až v tomto období rodily děti ženám narozeným v období zvýšení plodnosti způsobeného přijetím řady propopulačních opatření (Šubrtová 2006: 198). Ze stejného důvodu bylo zvýšení jen dočasné. V roce 2008 dosáhl sice absolutní počet živě narozených dětí ženám v České republice téměř stejné hodnoty jako v době vzniku republiky, avšak v dalších letech se počet znovu snížil, nejvýrazněji z roku 2010 do roku 2011, kdy se ženám v České republice narodilo necelých 109 tisíc dětí. Do roku 2012 pak počet živě narozených dětí spíše stagnoval.

Vývoj počtu živě narozených dětí v manželství (Tab. 8) byl výrazně ovlivněn měnící se strukturou obyvatel podle rodinného stavu. Podíl vdaných žen v populaci se rapidně snížil (Daudová 2011: 21), klesl proto i počet dětí, které se těmto ženám narodily. Pokles byl zároveň výraznější než u absolutního celkového počtu živě narozených dětí, takže se snížil i podíl dětí rodičích se sezdaným pářím. Přesto byl tento podíl ještě i v roce 2011 nadpoloviční (téměř 57 %) a lze tedy říci, že se u nás stále rodí děti převážně v manželství.

Tab. 8: Charakteristiky plodnosti žen, 1993 - 2011

Rok	Živě narození		Úhrnná plodnost			Průměrný věk matek	
	celkem	v manželství	celkem	1. pořadí	2. pořadí	při narození dítěte	při narození 1. dítěte
1993	121 025	105 702	1,67	0,76	0,64	25,0	22,6
1994	106 579	91 072	1,44	0,64	0,56	25,4	22,9
1995	96 097	81 150	1,28	0,56	0,51	25,8	23,3
1996	90 446	75 158	1,19	0,52	0,47	26,1	23,7
1997	90 657	74 532	1,17	0,53	0,46	26,4	24,0
1998	90 535	73 326	1,16	0,53	0,45	26,6	24,4
1999	89 471	71 045	1,13	0,53	0,43	26,9	24,6
2000	90 910	71 118	1,14	0,54	0,43	27,2	24,9
2001	90 715	69 439	1,15	0,54	0,43	27,5	25,3
2002	92 786	69 327	1,17	0,56	0,43	27,8	25,6
2003	93 685	66 972	1,18	0,57	0,43	28,1	25,9
2004	97 664	67 825	1,23	0,61	0,44	28,3	26,3
2005	102 211	69 802	1,28	0,63	0,47	28,6	26,6
2006	105 831	70 572	1,33	0,66	0,48	28,9	26,9
2007	114 632	75 095	1,44	0,69	0,53	29,1	27,2
2008	119 570	76 113	1,50	0,74	0,55	29,3	27,4
2009	118 348	72 394	1,49	0,73	0,55	29,4	27,5
2010	117 153	69 989	1,49	0,72	0,56	29,6	27,7
2011	108 673	63 252	1,43	0,70	0,54	29,7	27,8
2012	108 576	61 867	1,45			29,8	27,9

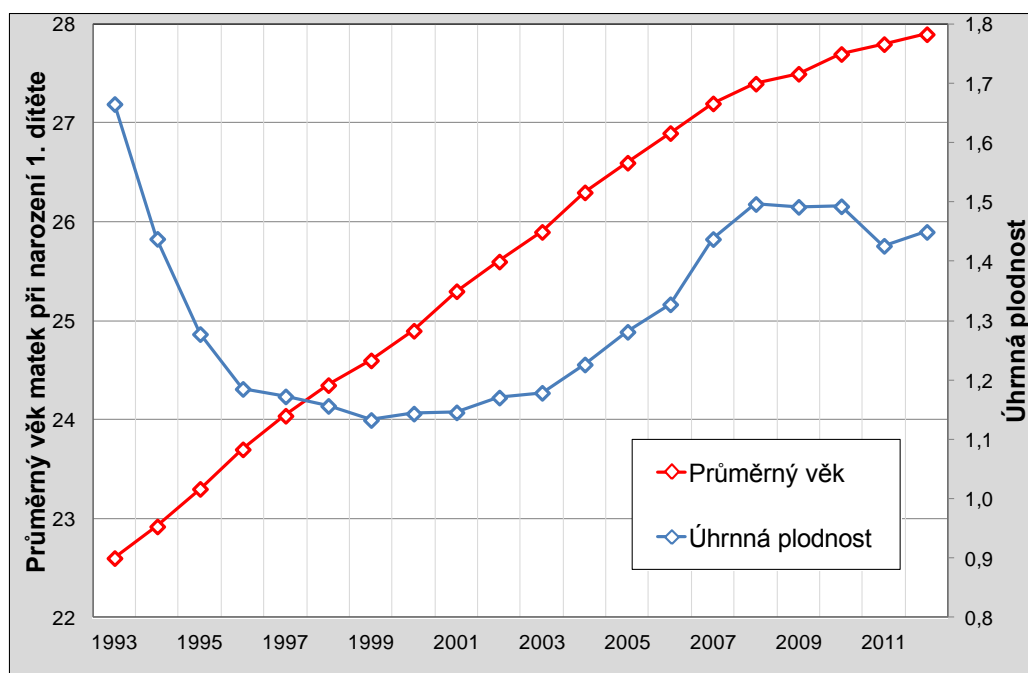
Zdroj: Porodnost a plodnost 2001 až 2005, Porodnost a plodnost 2006 až 2010, Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785 – 2012, ČSÚ

Na hodnotách úhrnné plodnosti pro roky 1993 až 2011 (Tab. 8) je patrné, že intenzita plodnosti v České republice byla na počátku druhého desetiletí 21. století výrazně nižší než před dvaceti lety. V době vzniku republiky byl průměrný počet živě narozených dětí jedné ženě v reprodukčním věku 1,67. První roky nově vzniklé České republiky však proběhly ve znamení

prudkého poklesu a stejně jako v případě absolutního počtu živě narozených dětí dosáhl i tento ukazatel v roce 1999 lokálního minima (1,13). V následujících letech byl sice zaznamenán nárůst hodnot úhrnné plodnosti, avšak až do roku 2005 (od roku 1995) se Česká republika svým průměrným počtem živě narozených dětí jedné ženy v reprodukčním věku nacházela v pásmu nízké plodnosti (dle P. McDonalda), kdy již problém nízké intenzity plodnosti nelze řešit pomocí zahraniční migrace a jedná se o situaci nebezpečnou pro další populační vývoj (Rychtaříková 2007: 80). Do roku 2008 se hodnoty úhrnné plodnosti zvyšovaly až na 1,50, v následujících dvou letech byla intenzita plodnosti opět mírně nižší (úhrnná plodnost 1,49) a v roce 2011 se ukázal výraznější pokles, když se jedné ženě v reprodukčním věku narodilo průměrně 1,43 dítěte. Hodnota za rok 2012 je opět mírně optimističtější (1,45), avšak podle poslední zprávy ČSÚ za první čtvrtletí roku 2013 se počet živě narozených dětí začal opět snižovat (ČSÚ: Stav a pohyb obyvatelstva 1. čtvrtletí 2013).

Zároveň s poklesem úrovně byl zaznamenán také výrazný nárůst průměrného věku matek při narození prvního dítěte (Tab. 8). V roce 1993 měly v nové republice ženy své první dítě průměrně ve věku 22,6 let. Každý další rok však byly prvorodičky v průměru starší a v roce 2012 už bylo ženám při prvním porodu průměrně 27,9 let.

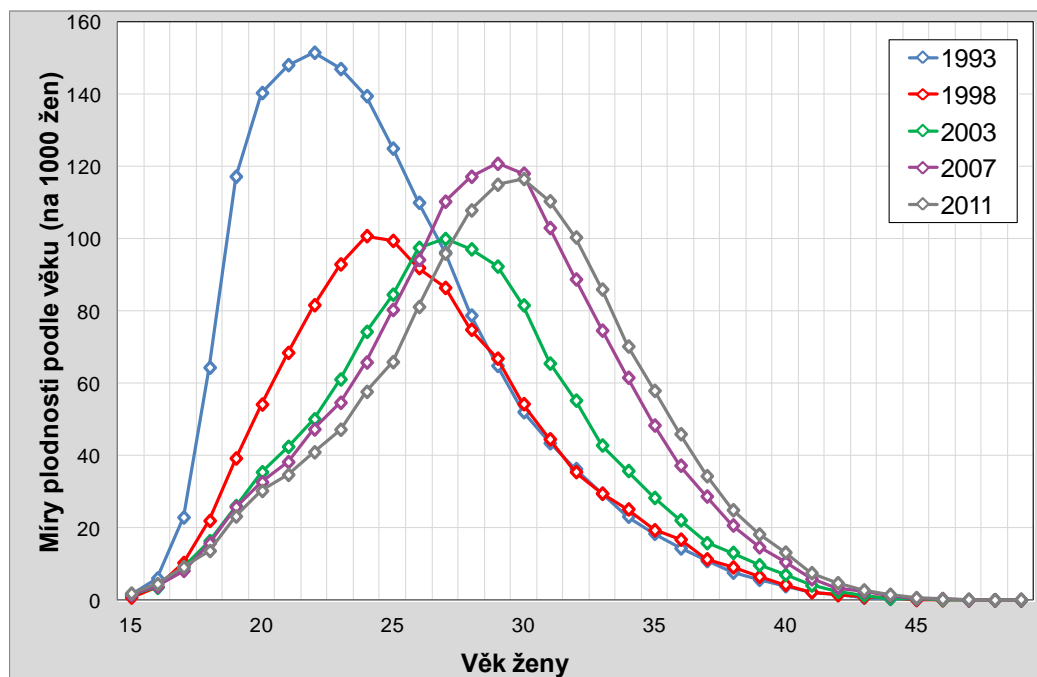
Obr. 1: Úhrnná plodnost a průměrný věk matek při narození prvního dítěte, 1993 - 2012



Zdroj: Demografická příručka 2011, Porodnost a plodnost 2001 až 2005, Porodnost a plodnost 2006 až 2010, ČSÚ, KDGD PrF UK: Populační vývoj České republiky 2001 - 2006

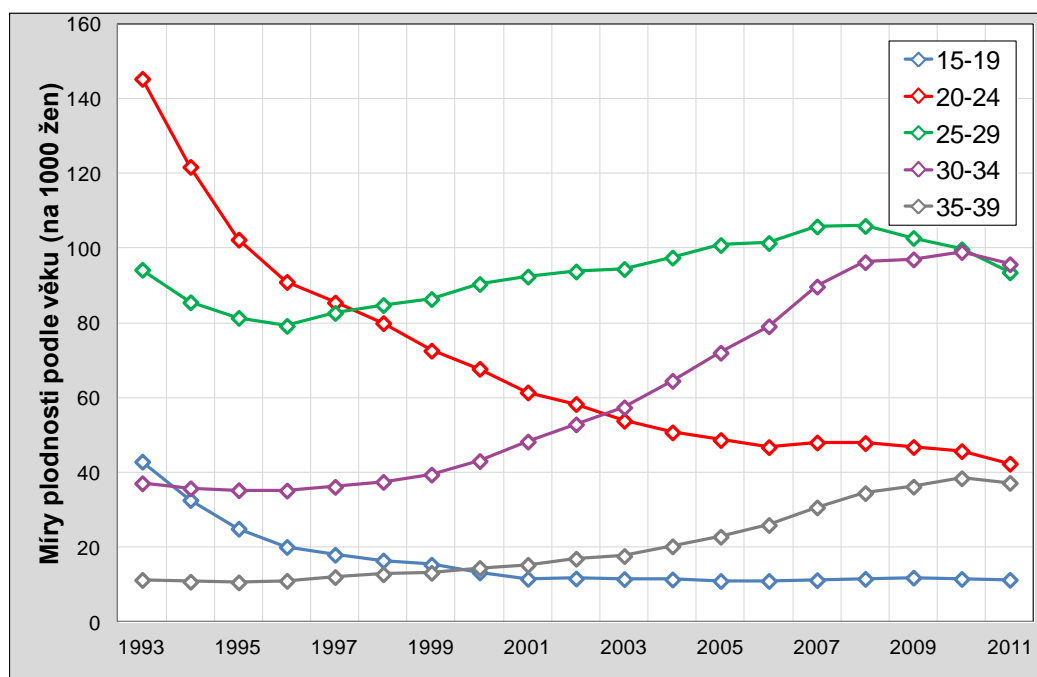
Vývoj měr plodnosti žen podle věku v uplynulých zhruba dvaceti letech (Obr. 2) opět ukazuje, že výrazný byl nejen pokles celkové úrovně, ale také odsun zakládání rodin do vyššího věku, přičemž velmi rychlý pokles intenzity je vidět na křivkách za roky v devadesátých letech minulého století, zatímco na křivkách za následující roky je patrné neustálé zvyšování věku zakládání rodin se současným mírným oživením celkové úrovně plodnosti.

Obr. 2: Míry plodnosti podle věku žen, 1993 – 2011



Zdroj: Demografické ročenky (pramenná díla) 1993 – 2011, ČSÚ

Vývoj měr plodnosti žen podle pětiletých věkových skupin v letech 1993 – 2011 (Obr. 3) ukazuje, kde se odehrávala hlavní část poklesu úrovně plodnosti. Míra plodnosti 20 – 24letých žen se do roku 2011 snížila na méně než jednu třetinu oproti roku 1993. Změna v této věkové skupině byla dramatičtější než v ostatních věkových skupinách. Částečně byl zmíněný pokles kompenzován nárůstem intenzity plodnosti žen ze starších věkových skupin, zejména z věkové skupiny 30 – 34 let, kde intenzita plodnosti narostla přibližně 2, 5 krát. Koncem devadesátých let také začala narůstat intenzita plodnosti žen 25 – 29letých, avšak pouze do roku 2008, poté začalo docházet opět k poklesu, takže v posledním roce popisovaného období (2011) byla míra plodnosti v této věkové skupině srovnatelná s mírou v roce 2002. Přibližně od přelomu tisíciletí se zrychlilo tempo růstu intenzity plodnosti žen z věkové skupiny 35 – 39 let. V roce 2011 byla míra plodnosti těchto žen více než třináásobná oproti roku 1993. Úroveň plodnosti žen z věkové skupiny 15 – 19 let se na počátku popisovaného období snižovala, kolem roku 2000 se však pokles zastavil a od té doby zůstává úroveň plodnosti nejmladší věkové skupiny téměř beze změny.

Obr. 3: Vývoj plodnosti žen podle pětiletých věkových skupin, 1993 – 2011

Zdroj: Demografické ročenky (pramenná díla) 1993 – 2011, ČSÚ

Přestože pokles úrovně plodnosti v devadesátých letech minulého století byl dramatický, na základě analýzy počtu živě narozených dětí podle pořadí (Tab. 9, Tab. 10) se dá říci, že relativní strukturu podle pořadí tato změna příliš nezasáhla. Nejvíce se rodí děti prvního pořadí (přibližně polovina) a tento podíl se jen mírně snížil. Podíl dětí druhého pořadí činil na počátku devadesátých let 20. století přibližně 37 % a do roku 2011 se mírně zvýšil, takže se v posledních letech podíly narozených dětí prvního a druhého pořadí sblížují. Po celou dobu existence České republiky tedy tvoří živě narozené děti prvních dvou pořadí 84 až 86 % všech živě narozených dětí. Na děti vyššího pořadí již připadá jen zhruba 15 % z celkového počtu živě narozených.

Je třeba věnovat pozornost tomu, jaký podíl žen v populaci neporodí žádné nebo jen jedno dítě, protože to se promítá v konečné úrovni plodnosti. Je proto podstatné položit si otázku, co se stane v případě, že se rozpadne manželství ženám, které doposud nemají žádné dítě, případně jen jedno. U těch totiž existuje možnost, že se po rozpadu manželství již nedostanou k naplnění svých reprodukčních plánů a z toho důvodu zůstanou vlastně nedobrovolně právě v „nežádoucí“ skupině žen bezdětných nebo jednodětných.

Tab. 9: Vývoj počtu živě narozených dětí podle pořadí, 1993 – 2011

Rok	Pořadí			Celkem
	1	2	3+	
1993	58 695	44 477	17 853	121 025
1994	50 825	39 345	16 409	106 579
1995	44 522	37 026	14 549	96 097
1996	42 106	34 817	13 523	90 446
1997	42 812	34 520	13 325	90 657
1998	43 124	34 394	13 017	90 535
1999	43 069	33 606	12 796	89 471
2000	43 904	33 873	13 133	90 910
2001	43 337	34 216	13 162	90 715
2002	44 745	34 447	13 594	92 786
2003	45 363	34 823	13 499	93 685
2004	48 066	35 669	13 929	97 664
2005	49 930	37 993	14 288	102 211
2006	51 823	39 038	14 970	105 831
2007	54 050	43 400	17 182	114 632
2008	56 941	45 291	17 338	119 570
2009	56 039	45 206	17 103	118 348
2010	54 331	45 514	17 308	117 153
2011	50 989	42 156	15 528	108 673

Zdroj: Demografické ročenky (pramenná díla) 1993 – 2011, pořadí celkem ČSÚ

Tab. 10: Vývoj podílu živě narozených dětí podle pořadí, 1993 – 2011

Rok	Pořadí			Celkem
	1	2	3+	
1993	48,5	36,8	14,8	100,0
1994	47,7	36,9	15,4	100,0
1995	46,3	38,5	15,1	100,0
1996	46,6	38,5	15,0	100,0
1997	47,2	38,1	14,7	100,0
1998	47,6	38,0	14,4	100,0
1999	48,1	37,6	14,3	100,0
2000	48,3	37,3	14,4	100,0
2001	47,8	37,7	14,5	100,0
2002	48,2	37,1	14,7	100,0
2003	48,4	37,2	14,4	100,0
2004	49,2	36,5	14,3	100,0
2005	48,8	37,2	14,0	100,0
2006	49,0	36,9	14,1	100,0
2007	47,2	37,9	15,0	100,0
2008	47,6	37,9	14,5	100,0
2009	47,4	38,2	14,5	100,0
2010	48,2	37,1	14,7	100,0
2011	46,9	38,8	14,3	100,0

Zdroj dat: Demografické ročenky (pramenná díla) 1993 – 2011, pořadí celkem, ČSÚ, vlastní výpočty

Tab. 11 a Tab. 12 shrnují vývoj počtu a podílu živě narozených dětí dle rodinného stavu matky. Na hodnotách je zřetelné, že se stále více dětí rodí ženám svobodným a také rozvedeným. Podíl dětí narozených vdaným ženám se naopak od roku 1993 neustále snižoval. Situace ohledně rození dětí ovdovělým matkám zůstává stejná. V roce 2011 se tak narodilo v manželství 58,2 % dětí, svobodným matkám se narodilo 35,6 % dětí, rozvedeným 6 % dětí a jen 0,2 % dětí se narodilo ženám ovdovělým.

Tab. 11: Vývoj počtu živě narozených dětí podle rodinného stavu matky, 1993 - 2011

Rok	Celkem	Rodinný stav matky			
		svobodná	vdaná	rozvedená	ovdovělá
1993	121 025	11 269	105 702	3 730	324
1994	106 579	11 378	91 072	3 828	301
1995	96 097	10 910	81 150	3 715	322
1996	90 446	11 244	75 158	3 771	273
1997	90 657	11 946	74 532	3 852	327
1998	90 535	12 875	73 326	4 019	315
1999	89 471	13 966	71 045	4 180	280
2000	90 910	15 064	71 118	4 465	263
2001	90 715	16 359	69 439	4 653	264
2002	92 786	18 095	69 327	5 086	278
2003	93 685	20 753	66 972	5 668	292
2004	97 664	23 451	67 825	6 101	287
2005	102 211	25 753	69 802	6 354	302
2006	105 831	28 292	70 572	6 674	293
2007	114 632	32 026	75 095	7 208	303
2008	119 570	35 541	76 113	7 617	299
2009	118 348	38 060	72 394	7 610	284
2010	117 153	39 529	69 989	7 389	246
2011	108 673	38 666	63 252	6 514	241

Zdroj: Demografické ročenky (pramenná díla) 1993 – 2011, ČSÚ

Tab. 12: Vývoj podílu živě narozených dětí podle rodinného stavu matky, 1993 - 2011

Rok	Celkem	Rodinný stav matky			
		svobodná	vdaná	rozvedená	ovdovělá
1993	100,0	9,3	87,3	3,1	0,3
1994	100,0	10,7	85,5	3,6	0,3
1995	100,0	11,4	84,4	3,9	0,3
1996	100,0	12,4	83,1	4,2	0,3
1997	100,0	13,2	82,2	4,2	0,4
1998	100,0	14,2	81,0	4,4	0,3
1999	100,0	15,6	79,4	4,7	0,3
2000	100,0	16,6	78,2	4,9	0,3
2001	100,0	18,0	76,5	5,1	0,3
2002	100,0	19,5	74,7	5,5	0,3
2003	100,0	22,2	71,5	6,1	0,3
2004	100,0	24,0	69,4	6,2	0,3
2005	100,0	25,2	68,3	6,2	0,3
2006	100,0	26,7	66,7	6,3	0,3
2007	100,0	27,9	65,5	6,3	0,3
2008	100,0	29,7	63,7	6,4	0,3
2009	100,0	32,2	61,2	6,4	0,2
2010	100,0	33,7	59,7	6,3	0,2
2011	100,0	35,6	58,2	6,0	0,2

Zdroj: Demografické ročenky (pramenná díla) 1993 – 2011, ČSÚ, vlastní výpočty

5 Stručný nástin vývoje rozvodovosti v České republice od roku 1993

Již několikrát bylo zmíněno, že počátkem devadesátých let 20. století se demografické chování české populace začalo měnit. Výjimku z tohoto úkazu tvoří právě proces rozvodovosti, jehož úroveň probíhající změny nepostihly (Kalibová 2007: 31). Od vzniku samostatné České republiky sice docházelo k výkyvům hodnot ukazatelů rozvodovosti na našem území, ty však bývaly krátkodobé a až na tato kolísání intenzita rozvodovosti od počátku devadesátých let 20. století roste (Fialová – Kalibová 2010: 153). V poslední době se tak Česká republika v mezinárodním srovnání řadí k zemím s vysokou úrovní rozvodovosti (Kalibová 2007: 31).

Počty rozvodů v jednotlivých letech v období od roku 1993 do roku 2011 (Tab. 13) se pohybovaly zhruba mezi 28 a 33 tisíci. Od roku 2004, kdy byl zaznamenán největší počet rozvodů za zmiňované období (33 060), se roční počty uskutečněných rozvodů spíše snižovaly, v roce 2012 tak bylo rozvedeno 26 402 manželství. Tato hodnota je druhou nejnižší v analyzovaném období, přičemž nejnižší hodnota (23 657 rozvodů v roce 1999) byla ovlivněna legislativní změnou (ztížení rozvodu pro páry s nezletilými dětmi) (Kalibová 2007: 32). Tato skutečnost však neznamená snižující se intenzitu rozvodovosti, neboť souvisí s klesající úrovní sňatečnosti.

Hodnota hrubé míry rozvodovosti (Tab. 13) se od vzniku samostatné České republiky pohybuje mezi 2,5 a 3,2 rozvody na 1 000 obyvatel, tento ukazatel má však jen orientační charakter (Kalibová 2007: 31).

Rovněž index rozvodovosti (Tab. 13) nemá přílišnou vypovídací hodnotu, protože se v ní výrazně odráží roční počty uzavíraných manželství. Ty se postupně snižují, což má za následek zvyšování hodnot indexu rozvodovosti (Kalibová 2007: 31).

Pro nejlepší možné zhodnocení vývoje rozvodovosti je nevhodnější použití ukazatele úhrnné rozvodovosti, který udává počet rozvodů v daném kalendářním roce připadajících na 100 výchozích sňatků (Pavlík – Kalibová 2005: 83). Právě tento ukazatel dokumentuje rostoucí intenzitu rozvodovosti (Tab. 13). Výjimku tvoří roky 1999 a 2000, což již bylo výše objasněno. V následujících letech se zvyšování úrovně rozvodovosti obnovilo, v druhé polovině prvního

desetiletí 21. století se zdálo, že se tento negativní trend zastaví, avšak v roce 2010 byla zaznamenána maximální hodnota úhrnné rozvodovosti za dobu existence samostatné České republiky (při zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství v tomto roce by tak skončilo rozvodem každé druhé manželství). Do roku 2012 hodnota tohoto ukazatele poklesla na 44,5. Také průměrná délka trvání manželství od roku 1993 téměř nepřetržitě roste (Tab. 13). Zatímco v roce 1993 trvalo rozvedené manželství v průměru 10,5 roku, v roce 2011 už to bylo téměř 13 let.

Tab. 13: Ukazatele rozvodovosti, 1993 - 2012

Rok	Počet rozvodů	Hrubá míra rozvodovosti ¹	Index rozvodovosti ²	Úhrnná rozvodovost ³	Průměrná délka trvání
1993	30 227	2,9	45,8	36,2	10,5
1994	30 939	3,0	52,9	37,5	
1995	31 135	3,0	56,6	38,4	10,9
1996	31 113	3,2	61,4	41,7	10,9
1997	32 465	3,2	56,2	42,1	10,9
1998	32 363	3,1	58,8	43,1	11,0
1999	23 657	2,3	44,2	31,2	11,0
2000	29 704	2,9	53,7	41,4	12,1
2001	31 586	3,1	60,3	44,7	11,3
2002	31 758	3,1	60,2	45,6	11,5
2003	32 824	3,2	67,1	48,0	11,8
2004	33 060	3,2	64,3	49,3	11,9
2005	31 288	3,1	60,4	47,3	12,2
2006	31 415	3,1	59,4	48,7	12,0
2007	31 129	3,0	54,5	48,7	12,3
2008	31 300	3,0	59,7	49,5	12,3
2009	29 133	2,8	60,9	46,8	12,5
2010	30 783	2,9	65,9	50,0	12,7
2011	28 113	2,7	62,3	46,2	12,9
2012	26 402	2,5	58,4	44,5	12,8

¹ poměr počtu rozvodů v daném roce ke střednímu stavu obyvatelstva, v %

² počet rozvodů připadajících na 100 uzavřených sňatků v daném roce

³ počet rozvodů ve sledovaném kalendářním roce připadajících na 100 výchozích sňatků

Zdroj: Demografická příručka 2011, Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2011, Demografické ročenky (pramenná díla) 1993 – 2011, Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785 – 2012, ČSÚ

Burcin, B., Fialová, L., Rychtaříková, J. a kol.: Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 – 2008. KDGD PŘF UK: Populační vývoj České republiky 2001 - 2006

Přestože na základě hodnot ukazatelů rozvodovosti lze konstatovat, že intenzita rozvodovosti v České republice od počátku devadesátých let 20. století roste, na struktuře rozvodovosti podle pořadí není patrná nijak výrazná změna (Tab. 14). Zastoupení rozvodů prvního pořadí ve sledovaném období pouze mírně kleslo, v roce 2011 činilo u mužů i žen přibližně 81 %. Rozvody druhého pořadí tvořily ve stejném roce zhruba 17 %, zbylá 2 % pak byla zastoupena rozvody vyšších pořadí.

Tab. 14: Rozvody podle pořadí (v %), 1993 – 2011

Rok	Pořadí rozvodu muže			Pořadí rozvodu ženy		
	1.	2.	3. +	1.	2.	3. +
1993	82,0	15,6	2,4	82,1	15,4	2,5
1994	82,6	15,0	2,4	82,3	15,3	2,4
1995	81,7	15,8	2,5	81,9	15,7	2,3
1996	81,5	15,9	2,5	81,8	15,8	2,3
1997	81,2	16,3	2,6	81,3	16,2	2,5
1998	80,2	17,0	2,7	80,5	16,8	2,7
1999	79,6	17,6	2,8	79,8	17,4	2,8
2000	80,3	17,6	2,1	81,2	16,9	1,9
2001	80,6	17,4	2,0	81,5	16,8	1,8
2002	80,5	17,4	2,1	81,4	16,6	2,0
2003	80,9	17,1	2,0	81,0	17,0	2,0
2004	80,5	17,3	2,2	81,0	16,8	2,1
2005	80,1	17,7	2,2	80,9	17,2	1,9
2006	80,0	17,7	2,3	80,8	17,0	2,2
2007	80,0	17,5	2,5	80,6	17,2	2,2
2008	80,7	16,9	2,4	81,1	16,8	2,1
2009	80,6	17,1	2,3	81,0	17,0	2,0
2010	80,5	17,2	2,2	81,2	16,7	2,1
2011	80,6	17,1	2,3	80,9	17,1	2,0

Zdroj: Demografická příručka 2011, Demografické ročenky (pramenná díla) 1993 – 2011, Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2011, ČSÚ

Důležitým aspektem rozvodovosti je také dopad na děti, které se v rozváděných manželstvích narodily a které tedy právním ukončením manželství přijdou o úplnou rodinu. Proto je důležité sledovat vývoj počtu rozvodů také podle počtu nezletilých dětí (Tab. 15, Tab. 16). Počet rozvodů bez nezletilých dětí od počátku devadesátých let 20. století roste, v roce 1993 bylo rozvedeno 8 467 manželství bez nezletilých dětí, což bylo zhruba 28 % ze všech rozvodů. Ze zbývajících 72 % (21 760) připadajících na rozvody s nezletilými dětmi tvořily více než polovinu (12 415) rozvody manželských párů s jedním dítětem. Na konci analyzovaného období (v roce 2011) už bylo téměř 44 % (12 282) rozvedených manželství zastoupeno manželstvími bez nezletilých dětí. Tento nárůst tedy znamenal pokles podílu rozvodů manželských párů s nezletilými dětmi na celkovém počtu rozvodů. Nejvýrazněji se zmenšilo zastoupení rozvodů s jedním nezletilým dítětem (přibližně o 10 procentních bodů) na necelých 32 %, dále se dvěma nezletilými dětmi (přibližně o 5 procentních bodů) na 21,6 % a se třemi a více nezletilými dětmi (přibližně o 1 procentní bod) na necelá 3 %. Klesl také průměrný počet nezletilých dětí, a to z hodnoty 1,1 v roce 1993 na 0,9 v roce 2011.

Tab. 15: Rozvody podle počtu nezletilých dětí, 1993 – 2011

Rok	Rozvody bez nezletilých dětí	Rozvody s nezletilými dětmi			
		celkem	s 1 dítětem	se 2 dětmi	se 3 a více dětmi
1993	8 467	21 760	12 415	8 119	1 226
1994	8 650	22 289	12 902	8 124	1 263
1995	9 027	22 108	12 880	8 003	1 225
1996	9 675	23 438	13 690	8 504	1 244
1997	9 862	22 603	13 274	8 144	1 185
1998	10 727	21 636	12 607	7 802	1 227
1999	9 480	14 177	8 199	5 248	730
2000	10 637	19 067	11 084	7 015	968
2001	11 037	20 549	11 940	7 586	1 023
2002	11 346	20 412	11 756	7 667	989
2003	12 119	20 705	11 748	7 929	1 028
2004	12 255	20 805	11 802	7 993	1 010
2005	12 078	19 210	10 872	7 376	962
2006	12 412	19 003	11 004	7 085	914
2007	12 721	18 408	10 345	7 189	874
2008	13 104	18 196	10 358	6 989	849
2009	12 282	16 851	9 533	6 538	780
2010	13 143	17 640	9 853	6 903	884
2011	12 282	15 831	8 948	6 074	809

Zdroj: Demografická příručka 2011, ČSÚ

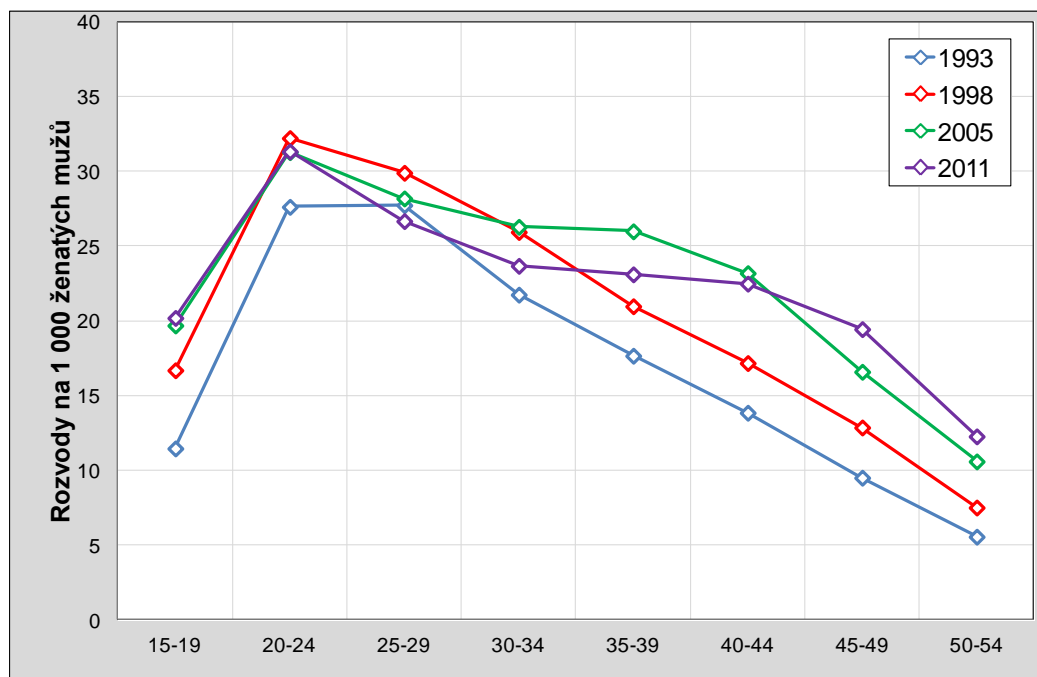
Tab. 16: Rozvody podle počtu nezletilých dětí (v %), 1993 – 2011

Rok	Rozvody bez nezletilých dětí	Rozvody s nezletilými dětmi				Průměrný počet dětí
		celkem	s 1 dítětem	se 2 dětmi	se 3 a více dětmi	
1993	28,0	72,0	41,1	26,9	4,1	1,1
1994	28,0	72,0	41,7	26,3	4,1	1,1
1995	29,0	71,0	41,4	25,7	3,9	1,1
1996	29,2	70,8	41,3	25,7	3,8	1,0
1997	30,4	69,6	40,9	25,1	3,7	1,0
1998	33,1	66,9	39,0	24,1	3,8	1,0
1999	40,1	59,9	34,7	22,2	3,1	0,9
2000	35,8	64,2	37,3	23,6	3,3	0,9
2001	34,9	65,1	37,8	24,0	3,2	1,0
2002	35,7	64,3	37,0	24,1	3,1	1,0
2003	36,9	63,1	35,8	24,2	3,1	0,9
2004	37,1	62,9	35,7	24,2	3,1	0,9
2005	38,6	61,4	34,7	23,6	3,1	0,9
2006	39,5	60,5	35,0	22,6	2,9	0,9
2007	40,9	59,1	33,2	23,1	2,8	0,9
2008	41,9	58,1	33,1	22,3	2,7	0,9
2009	42,2	57,8	32,7	22,4	2,7	0,9
2010	42,7	57,3	32,0	22,4	2,9	0,9
2011	43,7	56,3	31,8	21,6	2,9	0,8

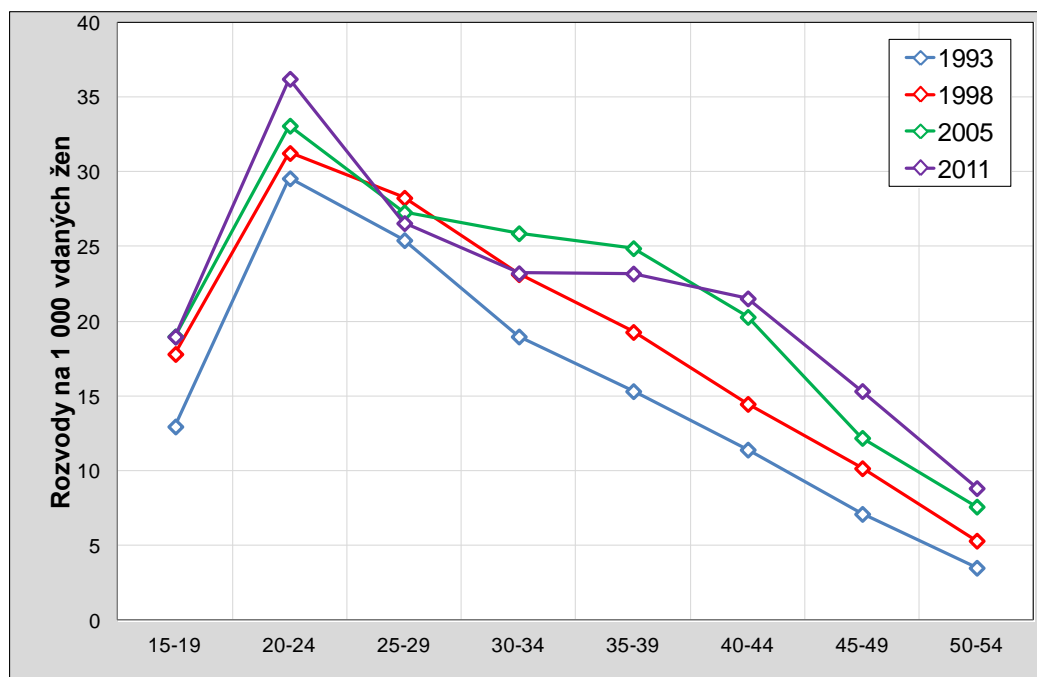
Zdroj: Demografická příručka 2011, ČSÚ

Zvýšení intenzity rozvodovosti se projevilo také v posunu křivek měr rozvodovosti manželství podle věku (Obr. 4, Obr. 5). Muži i ženy se stále rozvádí nejčastěji ve věku 20 – 29 let. Počty rozvodů na 1 000 ženatých mužů, resp. vdaných žen se však v čase zvyšují. Na novějších hodnotách měr rozvodovosti manželství podle věku je také u obou pohlaví patrný posun rozvodovosti do vyššího věku. Jedná se o pochopitelný úkaz vzhledem k tomu, že je odkládáno rovněž uzavírání sňatků (Daudová 2011: 26), a také že se zvyšuje intenzita rozvodovosti i po delší době trvání manželství.

Obr. 4: Míry rozvodovosti manželství podle věku, muži



Zdroj: Demografické ročenky (pramenná díla) 1993 – 2011, ČSÚ
 KDGD PŘF UK: Populační vývoj České republiky 2001 – 2006
 vlastní výpočty

Obr. 5: Míry rozvodovosti manželství podle věku, ženy

Zdroj: Demografické ročenky (pramenná díla) 1993 – 2011, ČSÚ
 KDGD PFF UK: Populační vývoj České republiky 2001 – 2006
 vlastní výpočty

Stále platí, že s největší intenzitou se manželské páry rozvádějí v prvních letech po uzavření sňatku (Tab. 17). V posledních letech se téměř polovina rozvodů uskutečňuje do deseti let od vstupu do manželství. Tento podíl v čase klesá, z čehož vyplývá, že se postupně zvyšuje úroveň rozvodovosti i dlouholetých manželských svazků. Podíl rozváděných manželství po více než 20 letech uplynulých od uzavření sňatku se mezi lety 1993 a 2011 více než zdvojnásobil.

Tab. 17: Rozvodovost podle délky trvání manželství (počet rozvodů na 100 výchozích sňatků)

Délka trvání manželství	1993	1996	1999	2002	2005	2008	2011
0	0,40	0,42	0,41	0,31	0,36	0,62	0,51
1	2,15	2,01	1,90	2,05	1,94	2,21	2,00
2	3,09	3,04	2,49	2,74	2,63	2,75	2,59
3	3,09	3,35	2,51	3,12	2,84	3,17	2,71
4	2,75	3,29	2,34	3,04	2,88	2,72	2,53
5	2,43	3,00	2,13	3,02	2,96	2,85	2,43
6	2,14	2,55	1,99	2,62	2,63	2,74	2,25
7	1,96	2,37	1,74	2,48	2,50	2,45	2,24
8	1,75	2,10	1,66	2,27	2,29	2,24	2,02
9	1,67	1,91	1,45	2,16	2,08	2,12	2,08
10-14	5,98	7,09	5,40	8,65	8,92	9,04	8,10
15-19	4,14	4,81	3,50	5,89	6,67	7,05	6,65
20-24	2,66	3,31	2,50	3,82	4,48	5,06	5,00
25+	2,00	2,49	1,20	3,42	4,08	4,44	5,10
Úhrnná rozvodovost	36,21	41,74	31,22	45,59	47,26	49,46	46,21
Průměrná délka trvání	10,5	10,9	11,0	11,5	12,2	12,3	12,9

Zdroj: Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2011, ČSÚ

KDGD PřF UK: Populační vývoj České republiky 2001 – 2006

Burcin, B., Fialová, L., Rychtaříková, J. a kol.: Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 – 2008.

6 Plodnost dle historie partnerství

V následující kapitole jsou popsány výsledky analýzy osob podle historie partnerství získané z dat výběrového šetření GGS.

Na základě informací o celkovém počtu narozených dětí byla spočítána konečná plodnost⁴³ mužů a žen, kterým bylo v době dotazování 50 až 79 let⁴⁴, tedy těch mužů a žen, kteří již měli ukončené reprodukční období. Výsledky se nachází v Tab. 18.

Tab. 18: Konečná plodnost žen a mužů dle výběrového šetření GGS

	Ženy	Muži
Osoby, které nikdy nežily v manželství	0,74	0,29
Osoby, které stále žijí v prvním manželství	2,20	2,20
Osoby, které žily v manželství, po jeho zániku vstoupily do nového partnerství	2,40	2,75
Osoby, které žily v manželství, po jeho zániku nevstoupily do nového partnerství	2,01	1,80
Celkem	1,94	1,85

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: Jedná se o konečnou plodnost mužů a žen, kterým bylo v době dotazování 50 – 79 let.

Při výpočtu byly aplikovány váhy stanovené pro daný soubor v průběhu přípravy a realizace šetření.

Nejvyšší konečnou plodnost vykazují muži, kteří se rozvedli nebo ovdověli v reprodukčním věku a našli si nové partnerky, průměrný počet dětí narozených těmto mužům činí 2,75. Stejně tak ženám, které si po zániku prvního manželství našly nové partnery, se v průměru narodilo více dětí, než ženám s jinou historií partnerství. Ve srovnání s muži to však bylo méně (2,40). Nejméně dětí se narodilo osobám, které nikdy nevstoupily do manželství. Ženám, které své reprodukční období prožily jako svobodné, se narodilo průměrně 0,74 dítěte, mužům pouze 0,29. Výsledky naznačují, že nelze s jistotou říci, zda zánik manželství osoby v reprodukčním věku znamená, že se této osobě narodí více nebo méně dětí, než kdyby v manželství setrvala. Důležitou roli hraje vznik nového partnerství. Pokud by totiž osoby s touto historií partnerství do žádného dalšího soužití nevstoupily, měly by podle výsledků šetření v průměru ještě méně

⁴³ Průměrný počet dětí narozených respondentovi podle toho, do které skupiny historie partnerství patří.

⁴⁴ Ve výběrovém šetření byli respondenti dotazováni na věk dosažený v roce konání (2008), jedná se tedy o dosažený věk.

děti (muži 2,01 dítěte, ženy 1,80 dítěte) než osoby, které prožily svůj reprodukční věk v prvním manželství (muži i ženy totožně 2,20 dítěte). V případě mužů se tedy ukázal výraznější rozdíl v konečné plodnosti po zániku prvního manželství podle toho, zda si najdou či nenajdou jinou partnerku. Pokud do nového partnerství vstoupí, znamená to pro ně větší nárůst průměrného počtu dětí jim narozených než v případě žen. Naopak pokud po rozvodu či časném ovdovění do nového partnerství nevstoupí, jsme v případě analyzovaného výběrového souboru svědky většího poklesu průměrného počtu narozených dětí mužům než ženám.

Získané hodnoty konečné plodnosti tedy ukázaly, že zánik manželství v reprodukčním věku působí na průměrný počet narozených dětí dvěma směry. Osoby, které vstoupí do nového partnerství, mají v průměru dětí více, osoby, které nevstoupí do nového partnerství, mají v průměru dětí méně, ve srovnání s osobami, které setrvají v prvním manželském svazku. Vzhledem k tomu, že máme k dispozici počty osob v těchto zmíněných kategoriích historie partnerství, je možné odhadnout počet dětí, které se v daném souboru osob narodí „navíc“, tedy narodí se osobám, které se rozvedou či ovdoví a najdou si jiné partnery⁴⁵. Stejně tak je možné získat odhad počtu „ztracených“ dětí, tedy těch, které se již osobám nenarodí z důvodu rozpadu manželského svazku (osobám, které nevstoupí do nového partnerství)⁴⁶.

Tab. 19 ukazuje odhadovaný počet dětí narozených „navíc“. Dle těchto hodnot by se 521 osobám ve vstupním souboru náležícím do kategorie těch, kteří si našli po zániku manželství nové partnery, narodilo „navíc“ 162 dětí (73 ženám a 89 mužům).

⁴⁵ Na počet osob z této kategorie byla aplikována nejprve konečná plodnost těchto osob a následně i konečná plodnost osob, které prožily reprodukční období v prvním manželství. Tím byl získán odhad počtu dětí, které se těmito osobám skutečně narodí a odhad počtu dětí, které by se jim narodily, kdyby zůstaly v prvním manželství. Rozdíl těchto hodnot je odhadovaný počet dětí „navíc“.

⁴⁶ Na počet osob z této kategorie byla aplikována nejprve konečná plodnost těchto osob a následně i konečná plodnost osob, které prožily reprodukční období v prvním manželství. Tím byl získán odhad počtu dětí, které se těmito osobám skutečně narodí a odhad počtu dětí, které by se jim narodily, kdyby zůstaly v prvním manželství. Rozdíl těchto hodnot je odhadovaný počet „ztracených“ dětí.

Tab. 19: Odhadovaný počet dětí narozených „navíc“ osobám (z výběrového souboru), které žily v manželství a po jeho zániku vstoupily do nového partnerství

	Ženy	Muži
Počet osob (ve výběrovém souboru), které žily v manželství a po jeho zániku vstoupily do nového partnerství ⁴⁷	359	162
Konečná plodnost osob, které žily v manželství a po jeho zániku vstoupily do nového partnerství	2,40	2,75
Konečná plodnost osob, které stále žijí v prvním manželství	2,20	2,20
Odhadovaný počet dětí, narozených osobám (z výběrového souboru), které žily v manželství a po jeho zániku vstoupily do nového partnerství	864	445
Odhadovaný počet dětí, který by se těmto osobám narodil, kdyby zůstaly v manželství	791	356
Odhadovaný počet dětí, které se těmto osobám narodily „navíc“	73	89

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Naopak osoby, které po zániku prvního manželství do dalšího partnerství nevstoupí (ve vstupním souboru 457 osob), by dle výsledků v Tab. 20 v důsledku rozvodu či časného ovdovění „ztratily“ celkem 147 dětí (23 ženy a 134 muži).

Tab. 20: Odhadovaný počet „ztracených“ dětí nenarozených osobám (z výběrového souboru), které žily v manželství a po jeho zániku nevstoupily do nového partnerství

	Ženy	Muži
Počet osob (ve výběrovém souboru), které žily v manželství a po jeho zániku nevstoupily do nového partnerství ⁴⁸	333	124
Konečná plodnost osob, které žily v manželství a po jeho zániku nevstoupily do nového partnerství	2,01	1,80
Konečná plodnost osob, které stále žijí v prvním manželství	2,20	2,20
Odhadovaný počet dětí, narozených osobám (z výběrového souboru), které žily v manželství a po jeho zániku nevstoupily do nového partnerství	250	600
Odhadovaný počet dětí, který by se těmto osobám narodil, kdyby zůstaly v manželství	273	734
Odhadovaný počet „ztracených“ dětí nenarozených těmto osobám	23	134

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

⁴⁷ Celkem 521 osob (viz Tab. 2)

⁴⁸ Celkem 457 osob (viz Tab. 2)

Pro doplnění informací byla spočítána pravděpodobnost 35leté osoby mít ještě dítě, diferencovaná pouze podle pohlaví a historie partnerství, bez ohledu na počet již narozených dětí. Tab. 21 ukazuje získané hodnoty.

Tab. 21: Pravděpodobnost 35letých žen a mužů mít ještě dítě dle výběrového šetření GGS

	Ženy	Muži
Osoby, které nikdy nežily v manželství	0,13	0,03
Osoby, které stále žijí v prvním manželství	0,11	0,18
Osoby, které žily v manželství, po jeho zániku vstoupily do nového partnerství	0,19	0,47
Osoby, které žily v manželství, po jeho zániku nevstoupily do nového partnerství	0,07	0,19
Celkem	0,12	0,20

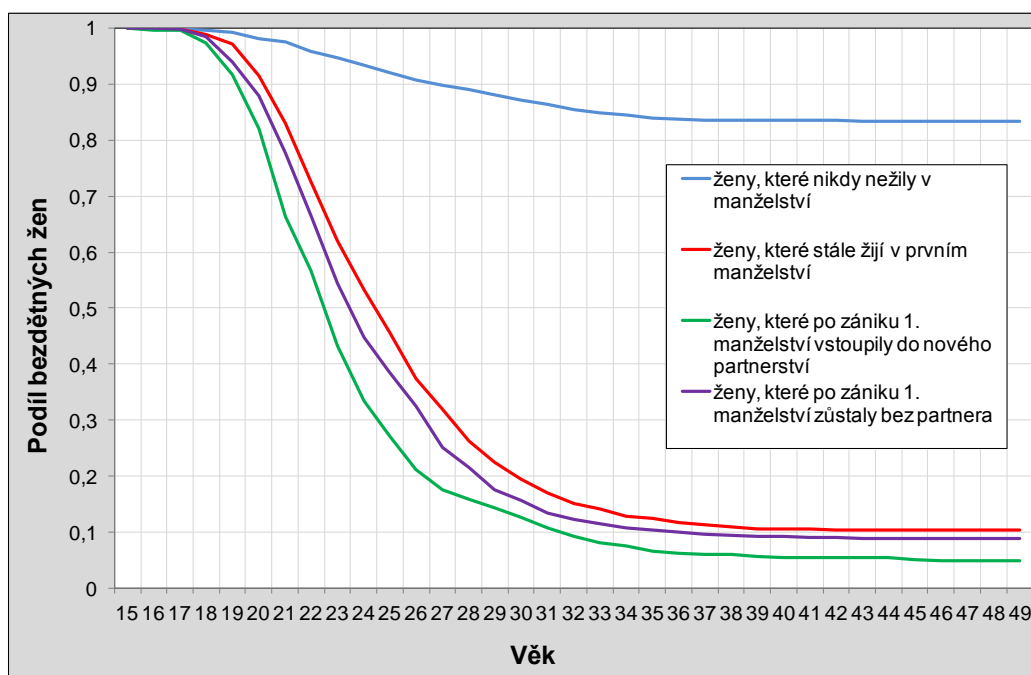
Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Pouze ve skupině osob, které nikdy nežily v manželství, jsme svědky toho, že s větší pravděpodobností bude mít další dítě 35letá žena než 35letý muž. U mužů v této skupině je vůbec nejméně pravděpodobné, že budou mít další dítě (došlo by k tomu jen ve třech případech ze sta). Naopak pokud se jedná o skupinu 35letých mužů, kteří se rozvedli, případně ovdověli a našli si (nebo si ještě v reprodukčním věku najdou) novou partnerku, v takové skupině by dle výsledků výběrového šetření měl ještě dítě téměř každý druhý. Rovněž 35leté ženy s touto historií partnerství mají největší pravděpodobnost narození dalšího dítěte, dle získaných hodnot by se však ještě matkou stala jen přibližně každá pátá. Tyto výsledky naznačují, že v případě mužů by rozvod, případně ovdovění v reprodukčním věku mohly mít pozitivní vliv na plodnost ve vyšších věcích (ve smyslu pravděpodobnějšího narození dítěte ve věku vyšším než 35 let) nehledě na další vývoj týkající se partnerství. U žen by naopak i v tomto případě záleželo na tom, jestli si opět najdou partnera.

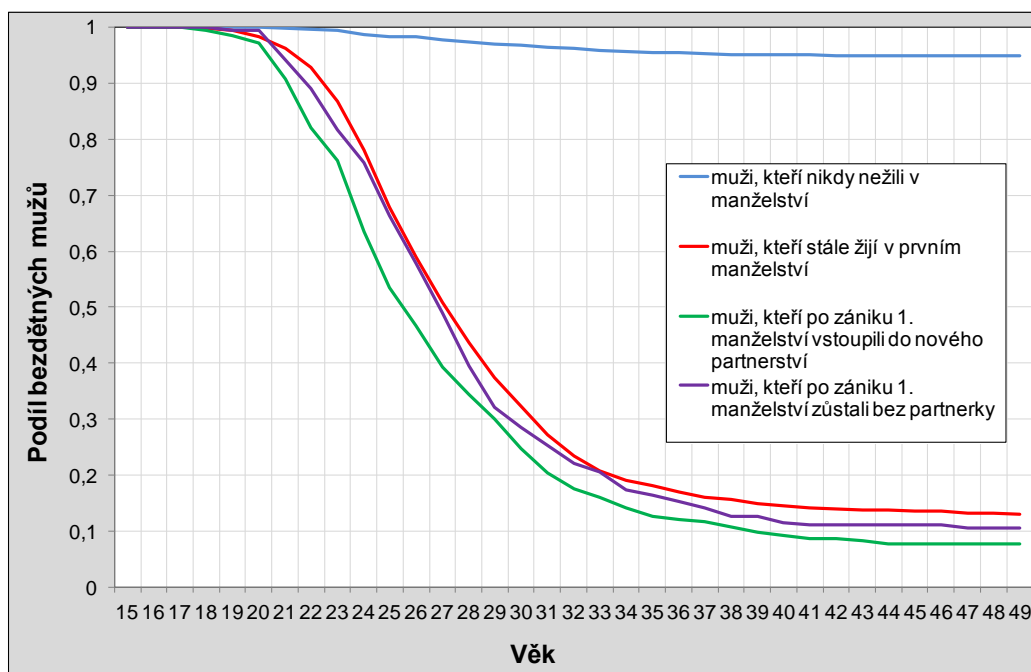
Zajímavou skutečností také je, že kromě žen, které zažily zánik prvního manželství a vstup do nového partnerství, by ze zbylých skupin vytvořených dle historie partnerství měly dítě po 35. roce věku nejspíše ženy, které sňatek nikdy neuzavřou. Na tomto zjištění se mohl podepsat fenomén žen, které ještě ve věku do 35 let neporodily žádné dítě a které si jsou vědomé zkracující se doby, během které k tomu ještě může dojít.

Pro srovnávací analýzu plodnosti podle historie partnerství byl dále použit jeden z výstupů metody tabulek života, Survival Distribution Function (SDF). V následujícím případě se jedná o křivku, jež znázorňuje odhadovaný podíl osob, které se v daném věku ještě nestaly rodiči⁴⁹ (Obr. 6, Obr. 7).

⁴⁹ Tato analýza byla zaměřena na děti prvního pořadí, proto se jedná o křivku odhadovaného podílu bezdětných osob.

Obr. 6: Odhadovaný podíl bezdětných žen dle věku a historie partnerství

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Obr. 7: Odhadovaný podíl bezdětných mužů dle věku a historie partnerství

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

U mužů i u žen je na první pohled patrný rozdíl mezi osobami, které prožijí svůj reprodukční věk ve svobodném stavu a osobami, které alespoň jednou vstoupí do manželství. Pro osoby svobodné je odhadnuto, že v padesáti letech zůstane bezdětných přibližně 85 % žen a 95 % mužů. Naopak nejnižší podíl bezdětných padesátiletých osob vykazuje skupina respondentů,

kteří žili v manželství a po jeho zániku si našli nové partnery (přibližně 5 % žen, v případě mužů je tento podíl o málo vyšší).

Ačkoliv získané podíly pro osoby, které setrvaly v prvním manželském svazku a pro osoby, které se rozvedly či ve věku do padesáti let ovdověly a nové partnery/ky si nenašly, jsou velmi blízké, přece jsou hodnoty za prvně jmenované mírně vyšší, tedy bezdětné osoby se v této skupině dle výsledků vyskytují častěji. Mohlo by se jednat o důsledek fenoménu osob, jejichž manžel/ka dítě mít nemůže nebo nechce. Pokud tyto osoby v manželství přesto setrvávají, vzdají se tím možnosti stát se rodiči. Jestliže však manželství těchto osob zanikne, otevírá se jim možnost potomka mít, přestože do nového partnerství nevstoupí. Naopak tyto osoby mohou záměrně zůstat bez partnera/ky, neboť po zániku manželství nemusí být jejich primárním cílem partnerský život, ale rodičovství.

Vzhledem k menšímu početnímu zastoupení je připojena také tabulka (Tab. 22) s informacemi ohledně testování statistické významnosti rozdílů mezi křivkami. Nejprve je zhodnoceno, zda se mezi sebou statisticky významně liší křivky dle historie partnerství⁵⁰ (odděleně pro muže a ženy), následně jsou rovněž odděleně pro muže a ženy testovány rozdíly mezi všemi dvojicemi křivek dle historie partnerství⁵¹. Dle výsledků se mezi sebou křivky distribučních funkcí na Obr. 6 i na Obr. 7 statisticky významně liší (na 1% hladině významnosti⁵²). Párové porovnání u obou pohlaví ukázalo, že od všech ostatních podskupin se statisticky významně odlišuje podskupina osob, které nikdy nevstoupily do manželství. Dle prezentovaných výsledků se ostatní podskupiny žen mezi sebou statisticky významně neliší, v případě mužů existuje statisticky významný rozdíl téměř mezi všemi dvojicemi, jedinou výjimkou je rozdíl mezi muži, kteří po zániku prvního manželství vstoupili do nového partnerství a těmi, kteří zůstali bez partnerky (ten je statisticky neprůkazný).

⁵⁰ Provedením Log-rank testu (neparametrický test používaný k porovnávání přežívání).

⁵¹ Provedením Sidak testu (test používaný k mnohonásobnému porovnávání).

⁵² Pravděpodobnost nesprávného zamítnutí hypotézy o neexistenci rozdílu mezi křivkami nepřekračuje hodnotu 1 %

Tab. 22: Výsledky testování (p–hodnoty) rozdílů mezi křivkami bezdětnosti dle historie partnerství pro ženy (Obr. 6) a muže (Obr. 7), pro proměnnou narození prvního dítěte

	Ženy		Muži	
	Log-rank test	Sidak test	Log-rank test	Sidak test
Všechny křivky SDF	<0,0001	-	<0,0001	-
Párové porovnání				
- osoby, které nikdy nevstoupily do manželství a osoby, které stále žijí v prvním manželství	-	0,0007	-	<0,0001
- osoby, které nikdy nevstoupily do manželství a osoby, které po zániku 1. manželství vstoupily do nového partnerství	-	<0,0001	-	<0,0001
- osoby, které nikdy nevstoupily do manželství a osoby, které po zániku 1. manželství zůstaly bez partnera	-	<0,0001	-	<0,0001
- osoby, které stále žijí v prvním manželství a osoby, které po zániku 1. manželství vstoupily do nového partnerství	-	0,9811	-	0,0008
- osoby, které stále žijí v prvním manželství a osoby, které po zániku 1. manželství zůstaly bez partnera	-	0,9999	-	<0,0001
- osoby, které po zániku 1. manželství vstoupily do nového partnerství a osoby, které po zániku 1. manželství zůstaly bez partnera	-	0,7857	-	0,4573

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: SDF je podíl osob bez narození prvního dítěte.

7 Plodnost po zániku prvního manželství

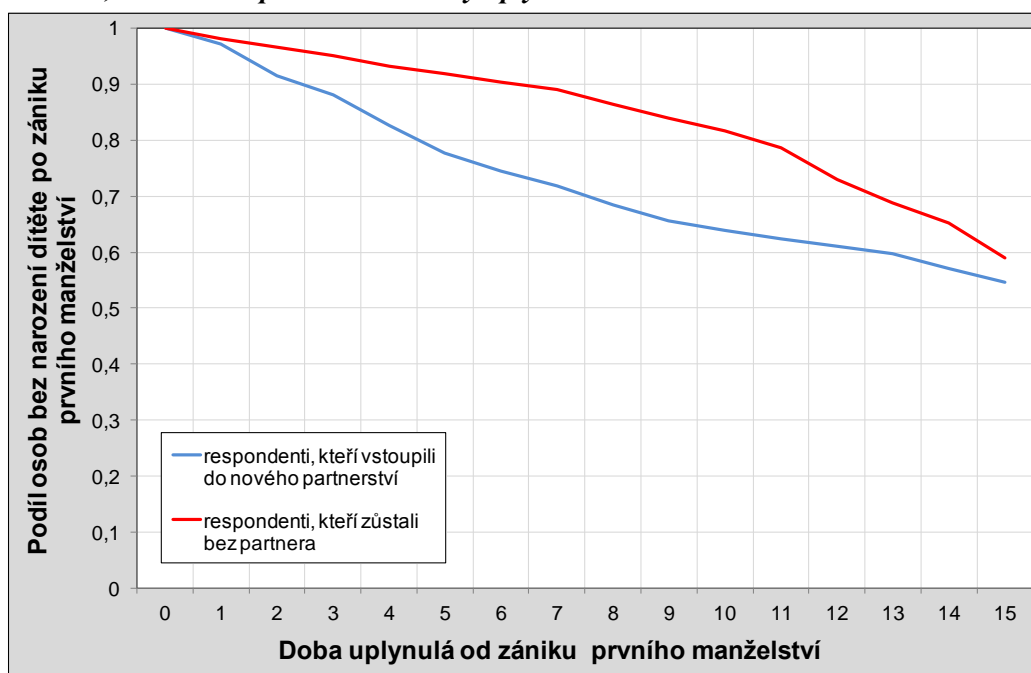
Tato kapitola se zabývá pouze plodností mužů a žen, kteří byli ženatí a vdané a jejichž manželství ještě v reprodukčním věku zaniklo. K analýze byla opět použita metoda tabulek života. Hodnoty distribuční funkce byly počítány zvlášť pro první a druhé děti narozené po zániku prvního manželství. Pro první další děti byla navíc provedena analýza vlivu vybraných proměnných na to, zda se tyto děti po zániku prvního manželství narodí či ne.

7.1 První dítě po zániku prvního manželství

Následující text představuje výsledky týkající prvních dalších dětí narozených po rozpadu prvního manželství. Obr. 8 znázorňuje odhadované podíly mužů a žen, kteří ještě v dané době uplynulé od zániku jejich prvního manželství nemají žádné dítě⁵³.

⁵³ Může a nemusí se jednat o bezdětné osoby, jedná se o první dítě od zániku manželství bez ohledu na to, jestli a případně kolik dětí již tyto osoby mají.

Obr. 8: Odhadovaný podíl osob, které po zániku prvního manželství ještě nemají žádné další dítě, dle historie partnerství a doby uplynulé od zániku manželství⁵⁴



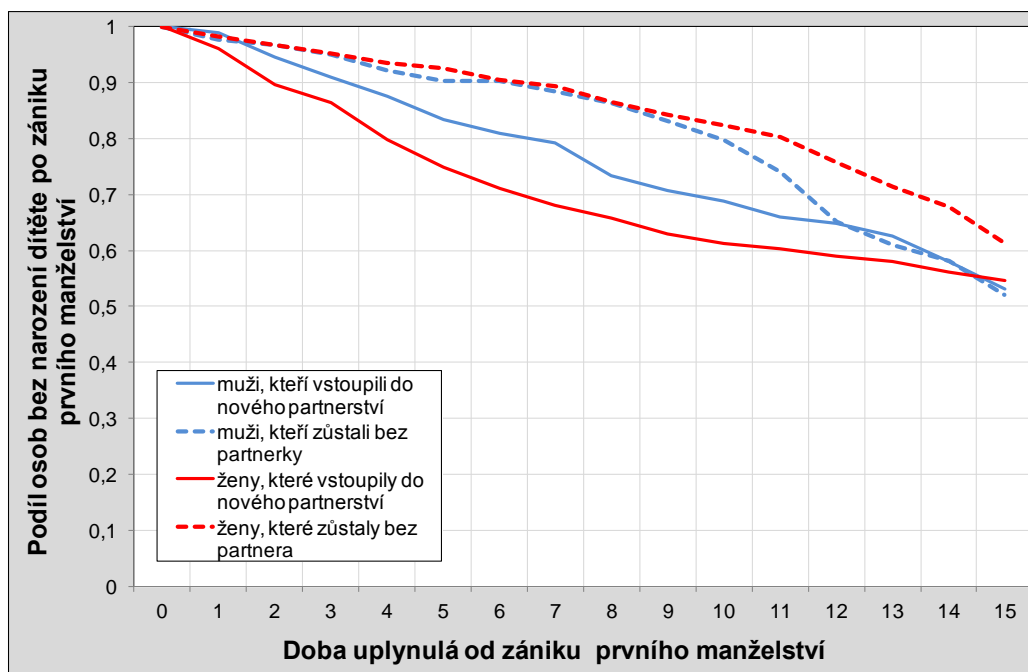
Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Tvar křivek ukazuje, že daný podíl se nejprve rychleji snižuje u osob, které si našly nové partnery/ky. Po devíti letech uplynulých od zániku prvního manželství, kdy je rozdíl nejvýraznější, se zkoumané skupiny osob liší o téměř 20 procentních bodů. V dalších letech uplynulých od zániku prvního manželství se však rozdíl snižuje a po 15 letech už je podíl osob, které si našly nové partnery/ky, avšak neměly žádné další dítě, jen zhruba o 5 procentních bodů nižší než podíl osob, které do nového partnerství nevstoupily a další děti po zániku prvního manželství neměly. Jako možné vysvětlení této skutečnosti se nabízí možnost, že se lidé často rozvádí již v době, kdy mají jiné partnery, tyto osoby pak vstupují do nového partnerství nedlouho po rozvodu a tak i děti mají spíše v kratší době. Zároveň se může jednat o osoby, které se rozvádí z důvodu odlišného přístupu manželů k otázce rodičovství, tyto osoby pak také mohou uskutečnit své plány ohledně dalších dětí krátce po rozvodu. Naopak osoby, které po zániku manželství do nového partnerství nevstoupí, na rodičovství zřejmě nespěchají. Svou roli zde mohou hrát ženy, které po zániku manželství čekají na vhodného otce pro své děti, v určitém věku se ale z pochopitelných důvodů rozhodnou být raději matkami bez manžela/partnera než nebýt matkami vůbec.

Na Obr. 9 jsou zmiňované podíly zobrazeny odděleně pro muže a ženy.

⁵⁴ Doba byla počítána na základě informací o letech, kdy se dané události (zánik prvního manželství, narození prvního dítěte po zániku prvního manželství) odehrály, jedná se tedy o dobu dosaženou.

Obr. 9: Odhadovaný podíl mužů a žen, kteří po zániku prvního manželství ještě nemají žádné další dítě, dle historie partnerství a doby uplynulé od zániku prvního manželství



Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

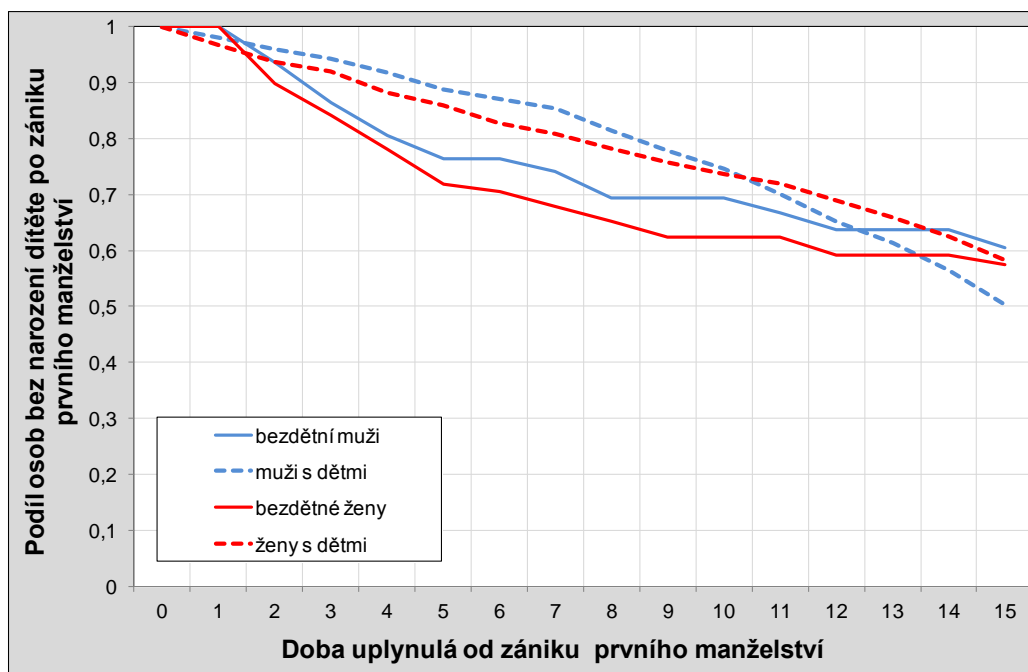
Vývoj, který je na předchozím grafu pouze naznačen, je na tomto grafu v případě mužské části zde zkoumané skupiny osob již zřetelný. Nejen, že se dané podíly mužů podle jejich následné partnerské situace po určité době sblíží, ale po 12 let od zániku prvního manželství jsou přibližně rovné a ani v následujícím období se toto nezmění (naopak podíly mužů, kteří zůstali bez partnerky a ještě nemají po zániku manželství další dítě, jsou spíše menší než podíly těch mužů, kteří ještě další dítě nemají, ačkoliv vstoupili po zániku do nového partnerství). Vysvětlující příčiny mohou být obdobné, jako jsou zmíněny v předchozím odstavci, avšak u mužů může být vývoj urychlen vzhledem k tomu, že se v průměru žen i rozvádí v pozdějším věku. Po uplynutí určité doby od zániku prvního manželství⁵⁵ tak může dojít k tomu, že si spíše muži bez partnerky uvědomí své limity spojené s věkem a snaží se dohnat, co zameškali.

Obr. 10 ukazuje, jak se situace liší podle toho, zda se jedná o muže a ženy, kteří jsou v době zániku prvního manželství bezdětní nebo zda již z prvního manželství nějaké děti mají⁵⁶.

⁵⁵ 10 – 12 let, tedy doba, kdy dochází k poměrně rychlému nárůstu podílu těch, kteří se poprvé od zániku manželství stanou otci, přestože novou partnerku nemají.

⁵⁶ Soubor respondentů, kteří byli v době zániku prvního manželství bezdětní, nebyl zastoupený tak, jako jiné vytvořené skupiny, proto mají křivky pro tyto osoby spíše orientační charakter a slouží k dokreslení situace

Obr. 10: Odhadovaný podíl mužů a žen, kteří po zániku prvního manželství ještě nemají žádné další dítě, dle předchozího rodičovství a doby uplynulé od zániku prvního manželství



Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Opět se ukazuje, že tento faktor má vliv spíše z hlediska časování. Je pravdou, že muži a ženy v době zániku prvního manželství bezdětní a bezdětné si první další dítě pořizují rychleji, avšak ti, kteří již aspoň jedno dítě v době zániku prvního manželství mají, se po nějaké době dostanou na jejich úroveň a dokonce je předstihnou. Tato skutečnost by mohla potvrdit pochopitelný předpoklad, že osoby, které již alespoň jedno dítě v době rozvodu či časného ovdovění mají, s dalšími dětmi tolik nespěchají. Naopak u osob bezdětných je v rámci hodnot popisovaných podílů patrné rychlejší tempo poklesu v prvních letech po zániku prvního manželství, které se však záhy zpomalí. I v tomto případě může hrát roli strach z narůstajícího věku, který pravděpodobně u osob, které uvažují o prvním dítěti, přichází dříve než u osob, které již děti mají.

Připojeny jsou opět informace týkající se testování rozdílů mezi křivkami podílu osob bez narození dítěte po zániku prvního manželství (SDF) z Obr. 8, Obr. 9 a Obr. 10 (Tab. 23). Rozdíly mezi křivkami na těchto grafech jsou statisticky významné, avšak párové porovnání ukázalo některé výjimky: hodnoty pro osoby, které po zániku prvního manželství vstoupily do nového partnerství, se podle pohlaví prokázaly jako statisticky významně odlišné na 10% hladině významnosti, zatímco ostatní podskupiny dle pohlaví a historie partnerství na 1% hladině významnosti. Dle pohlaví a předchozího rodičovství byl na 1% hladině významnosti prokázán rozdíl pouze mezi ženami v době zániku prvního manželství bezdětnými a ženami matkami, na 5% hladině významnosti ještě mezi podskupinami bezdětných mužů a žen matek a podskupinami bezdětných žen a mužů otců.

Tab. 23: Výsledky testování (*p*-hodnoty) rozdílů mezi křivkami SDF dle historie partnerství (Obr. 8), pohlaví a historie partnerství (Obr. 9), pohlaví a předchozího rodičovství (Obr. 10), pro proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství

	Log-rank test	Sidak test
Všechny křivky SDF dle historie partnerství (Obr. 8)	<0,0001	-
Všechny křivky SDF dle pohlaví a historie partnerství (Obr. 9)	<0,0001	-
Párové porovnání		
- muži, kteří vstoupili do nového partnerství a muži, kteří zůstali bez partnerky	-	<0,0001
- muži, kteří vstoupili do nového partnerství a ženy, které vstoupily do nového partnerství	-	0,0846
- muži, kteří vstoupili do nového partnerství a ženy, které zůstaly bez partnera	-	<0,0001
- muži, kteří zůstali bez partnerky a ženy, které zůstaly bez partnera	-	0,0078
- ženy, které vstoupily do nového partnerství a muži, kteří zůstali bez partnerky	-	<0,0001
- ženy, které vstoupily do nového partnerství a ženy, které zůstaly bez partnera	-	<0,0001
Všechny křivky SDF dle pohlaví a předchozího rodičovství (Obr. 10)	<0,0001	-
Párové porovnání		
- bezdětní muži a muži s dětmi	-	0,5355
- bezdětní muži a a bezdětné ženy	-	0,2611
- bezdětní muži a ženy s dětmi	-	0,0123
- muži s dětmi a bezdětné ženy	-	0,0243
- muži s dětmi a ženy s dětmi	-	0,7101
- bezdětné ženy a ženy s dětmi	-	0,0003

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: SDF je podíl osob bez narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství.

7.1.1 Faktory ovlivňující plodnost⁵⁷ po zániku prvního manželství

Následující část práce se věnuje analýze vlivu vybraných proměnných na plodnost osob, jejichž první manželství zaniklo ve věku do padesáti let. Na základě charakteru dostupných dat byly vybrány určité proměnné a respondenti s žádoucí historií partnerství⁵⁸ byli rozděleni do nastavených kategorií. Jejich přehled a procentuální zastoupení nabízí Tab. 24.

⁵⁷ Zkoumán je vliv na to, zda respondenti mají či nemají po zániku prvního manželství další dítě. Myšleno je první dítě, které následuje po rozvodu či ovdovění.

⁵⁸ V tomto případě respondenti, kteří žili v manželství, a to ve věku do padesáti let respondenta zaniklo.

Tab. 24: Zastoupení respondentů, kteří zažili zánik prvního manželství ve vybraných kategoriích

	Podíl (%)	
	muži	ženy
Historie partnerství		
vstoupili/y do nového partnerství	61,0	49,5
nevstoupili/y do nového partnerství	39,0	50,5
celkem	100,0	100,0
Počet dětí při zániku prvního manželství		
0	19,5	13,5
1	36,2	32,7
2	37,1	44,0
3	6,3	8,3
4+	0,9	1,5
celkem	100,0	100,0
Věk nejmladšího dítěte při zániku prvního manželství		
žádné dítě	19,5	13,5
0-1 rok	3,9	7,3
2-4 roky	20,9	22,7
5-9 let	27,8	21,4
10 a více let	27,9	35,1
celkem	100,0	100,0
Věk při zániku prvního manželství		
do 24 let	8,5	18,0
25 – 29 let	21,4	22,6
30 – 34 let	21,0	18,5
35 – 39 let	21,1	18,6
40 a více let	28,0	22,3
celkem	100,0	100,0
Vzdělání		
základní	5,9	8,7
středoškolské bez maturity	51,7	33,2
středoškolské s maturitou	25,0	42,0
vysokoškolské	17,4	16,1
celkem	100,0	100,0

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: Kategorie žádné dítě u proměnné věk nejmladšího dítěte při zániku prvního manželství zahrnuje respondenty, kteří při zániku prvního manželství neměli žádné dítě; analýza pro tyto respondenty byla provedena zvlášť.

Podíly jsou počítány z celkového počtu 318 mužů a 660 žen.

Zkoumán byl vliv historie partnerství, tzn. zda má na eventuální narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství rozvedených či časně ovdovělých osob dopad to, jestli si po zániku manželství najdou či nenajdou nového partnera/ku. Dále byla věnována pozornost počtu dětí, které měly tyto osoby v době zániku prvního manželství, stejně jako věku nejmladšího dítěte a věku respondenta v době rozvodu, případně ovdovění. Jako poslední proměnná

s možným vlivem na plodnost zkoumané skupiny respondentů bylo vybráno jejich dosažené vzdělání. Tímto způsobem byl zkoumán vliv u respondentů, kteří mají při zániku prvního manželství již aspoň jedno dítě. Pro osoby v době zániku bezdětné byla analýza provedena zvlášť, samozřejmě pouze pro vliv historie partnerství, věku respondenta v době rozvodu, případně ovdovění a dosaženého vzdělání.

Relativní rizika mít po zániku manželství další dítě byla počítána vzhledem k referenčním kategoriím. Ty byly vybrány tak, aby pokud možno odpovídaly skutečnému rozdělení respondentů dle nastavených kritérií. Referenční skupiny jsou proto:

- respondenti, kteří nevstoupili do nového partnerství,
- respondenti, kteří měli při zániku manželství dvě děti (pouze pro analýzu plodnosti osob, které v době zániku manželství mají aspoň jedno dítě),
- respondenti, jejichž nejmladšímu dítěti bylo v době zániku manželství 5 – 9 let (pouze pro analýzu plodnosti osob, které v době zániku manželství mají aspoň jedno dítě),
- respondenti, kterým bylo v době zániku manželství 25 – 29 let,
- respondenti, kteří dosáhli vzdělání středoškolského bez maturity

Vzhledem k tomu, že soubor respondentů, kteří svými charakteristikami patří do zkoumané skupiny a za které byly správně vyplněné údaje, nebyl tak početně zastoupen, jak by bylo žádoucí, ani na výsledky analýzy nemůže být pohlíženo jako na zcela přesné. Z důvodu malé velikosti vzorku také výstupy statistické analýzy nenabývají vždy obvyklých, respektive statisticky významných hodnot.

Po provedení analýzy plodnosti osob, které již v době zániku prvního manželství byly rodiči, se jako statisticky významný⁵⁹ prokázal vliv historie partnerství, počtu dětí při zániku manželství a věk při zániku prvního manželství pouze u žen. U mužů se statistická významnost zřejmě v důsledku menšího počtu pozorování neprokázala u žádné z proměnných. Výsledky analýzy pro osoby s dětmi ukazuje Tab. 25.

⁵⁹ Na 10% hladině významnosti

Tab. 25: Odhadnuté hodnoty parametrů a relativní rizika pro respondenty, kteří mají v době zániku prvního manželství aspoň jedno dítě, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství (* $p < 0,1$ ** $p < 0,05$)

Vysvětlující proměnná	Muži		Ženy	
	relativní riziko b	exp (b)	relativní riziko b	exp (b)
Historie partnerství (referenční kategorie = nevstoupili/y do nového partnerství)				
vstoupili/y do nového partnerství	* 1,9174	6,804	** 1,2740	3,575
Počet dětí při zániku prvního manželství (referenční kategorie = 2 děti)				
1	0,1003	1,105	-0,0946	0,910
3	1,8051	6,080	** 1,0528	2,865
4+	-5,2417	0,005	-13,0365	0,000
Věk nejmladšího dítěte při zániku prvního manželství (referenční kategorie = 5 – 9 let)				
0 – 1 rok	** 1,4524	4,273	* -0,8335	0,435
2 – 4 roky	* 1,2013	3,324	** -0,7595	0,468
10 a více let	-0,4654	0,628	0,3569	1,429
Věk při zániku prvního manželství (referenční kategorie = 25 – 29 let)				
do 24 let	0,5175	1,678	* 0,6419	1,900
30 – 34 let	-0,5041	0,604	** -1,6723	0,188
35 – 39 let	-0,8205	0,440	** -2,3997	0,091
40 a více let	-16,7921	0,000	-16,6760	0,000
Vzdělání (referenční kategorie = středoškolské bez maturity)				
základní	-1,4688	0,230	-0,8264	0,438
středoškolské s maturitou	0,2434	1,276	0,0847	1,088
vysokoškolské	0,425	1,530	0,3764	1,457
Interakce historie partnerství * počet dětí při zániku prvního manželství (referenční kategorie = nevstoupili/y do nového partnerství, při zániku prvního manželství měli/y 2 děti)				
vstoupili/y do nového partnerství, při zániku prvního manželství měli/y 1 dítě	0,391	-	-0,3821	-
vstoupili/y do nového partnerství, při zániku prvního manželství měli/y 3 děti	12,6012	-	0,6099	-
vstoupili/y do nového partnerství, při zániku prvního manželství měli/y 4 a více dětí	-2,2131	-	-2,0963	-

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Podle těchto výsledků by vstup do nového partnerství v případě rozvedených či časně ovdovělých osob obou pohlaví znamenal značné navýšení pravděpodobnosti mít ještě dítě oproti těm, kteří do dalšího partnerství nevstoupili. Muži by v takovém případě měli téměř 7krát, ženy přibližně 3,5krát, vyšší riziko pořízení dalšího dítěte.

Muž, který má při rozvodu či časném ovdovění jedno nebo tři děti, by měl po zániku prvního manželství další dítě spíše než muž, který má z manželství děti dvě. U žen toto platí pouze v případě, že mají z manželství děti tři. Naopak dvoudětné ženy by další dítě měly spíše než ty jednodětné (ačkoliv se nejedná o nijak dramatický rozdíl). V případě obou pohlaví platí, že pokud má osoba při zániku prvního manželství již čtyři nebo více dětí, její riziko mít další dítě je malé.

Pokud věk nejmladšího dítěte při zániku prvního manželství nepřesáhl 4 roky, znamená to pro muže dle výsledků vyšší riziko, že se opět stane otcem, než pokud je jeho nejmladšímu dítěti 5 – 9 let. Naopak mezi muži se starším dítětem (10 a více let) bude pravděpodobně méně případů opětovného rodičovství. Jako skrytá proměnná zde může fungovat věk, neboť tyto muži již zřejmě budou z vyšších věkových kategorií než muži, kteří mají děti mladší. Ženy by naopak měly další dítě spíše v případě, že již je jejich nejmladší dítě odrostlé.

Dopad věku při zániku prvního manželství na následnou plodnost ženské i mužské části vzorku je poměrně jednoznačný: u mladších mužů či žen můžeme další porod očekávat spíše než u mužů či žen vyššího věku.

Z hlediska vlivu vzdělání na plodnost rozvedených či časně ovdovělých osob je situace respondentů stejná u obou pohlaví, a sice taková, že čím vyššího stupně vzdělání respondent dosáhl, tím spíše by měl po zániku prvního manželství aspoň jedno další dítě.

Pro orientaci byly také odhadnuty hodnoty parametrů pro interakci proměnných historie partnerství a počet dětí při zániku prvního manželství, které ukázaly, že ačkoliv osoby, které po zániku prvního manželství vstoupí do nového partnerství, mají větší šanci mít ještě další dítě, v kombinaci s počtem dětí při rozvodu či ovdovění toto platí pro muže, pouze pokud mají při zániku prvního manželství jedno nebo tři děti, pro ženy dokonce pouze pokud mají tři děti.

Pro přehled byla vytvořena také tabulka vzájemných poměrů rizik mezi jednotlivými kategoriemi, nikoliv pouze pro kombinace s referenční kategorií (Tab. 26).

Tab. 26: Vzájemná relativní rizika mezi vybranými kategoriemi pro respondenty, kteří mají v době zániku prvního manželství aspoň jedno dítě, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství

(* $p < 0,1$ ** $p < 0,05$)

Vysvětlující proměnné	Exp (b)	
	muži	ženy
Historie partnerství		
vstoupili/y do nového partnerství vs nevstoupili/y do nového partnerství	* 6,804	** 3,575
Počet dětí při zániku prvního manželství		
1 dítě vs 2 děti	1,105	0,910
1 dítě vs 3 děti	0,182	0,317
1 dítě vs 4 a více dětí	.	.
2 děti vs 3 děti	0,164	0,349
2 děti vs 4 a více dětí	.	.
3 děti vs 4 a více dětí	.	.
Věk nejmladšího dítěte při zániku prvního manželství		
0 – 1 rok vs 2 – 4 roky	1,285	0,929
0 – 1 rok vs 5 – 9 let	** 4,273	* 0,435
0 – 1 rok vs 10 a více let	6,806	* 0,304
2 – 4 roky vs 5 – 9 let	* 3,324	** 0,468
2 – 4 roky vs 10 a více let	5,295	** 0,327
5 – 9 let vs 10 a více let	1,593	0,700
Věk při zániku prvního manželství		
do 24 let vs 25 – 29 let	1,678	* 1,900
do 24 let vs 30 – 34 let	2,778	** 10,117
do 24 let vs 35 – 39 let	3,811	** 20,939
do 24 let vs 40 a více let	.	.
25 – 29 let vs 30 – 34 let	1,656	** 5,324
25 – 29 let vs 35 – 39 let	2,272	** 11,020
25 – 29 let vs 40 a více let	.	.
30 – 34 let vs 35 – 39 let	1,372	2,070
30 – 34 let vs 40 a více let	.	.
35 – 39 let vs 40 a více let	.	.
Vzdělání		
základní vs středoškolské bez maturity	0,230	0,438
základní vs středoškolské s maturitou	* 0,180	* 0,402
základní vs vysokoškolské	* 0,151	* 0,300
středoškolské bez maturity vs středoškolské s maturitou	0,784	0,919
středoškolské bez maturity vs vysokoškolské	0,654	0,686
Středoškolské s maturitou vs vysokoškolské	0,834	0,747

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: Vynechány byly hodnoty s velmi malou statistickou významností (p-hodnoty bližší se 1), způsobenou malými počty událostí v některých kategoriích.

Tab. 27 obsahuje výsledky analýzy plodnosti po zániku prvního manželství těch osob, které byly v té době bezdětné.

Tab. 27: Odhadnuté hodnoty parametrů a relativní rizika pro respondenty v době zániku prvního manželství bezdětné, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství

(* $p < 0,1$ ** $p < 0,05$)

Vysvětlující proměnné	Muži		Ženy	
	relativní riziko b	exp (b)	relativní riziko b	exp (b)
Historie partnerství (referenční kategorie = nevstoupili/y do nového partnerství)				
vstoupili/y do nového partnerství	0,9451	2,573	** 1,5192	4,569
Věk při zániku prvního manželství (referenční kategorie = 25 – 29 let)				
do 24 let	0,3476	1,416	0,8044	2,235
30 – 34 let	0,5134	1,671	0,2603	1,297
35 – 39 let	-17,6655	0,000	-15,3004	0,000
40 a více let	-16,5582	0,000	-15,4318	0,000
Vzdělání (referenční kategorie = středoškolské bez maturity)				
základní	-15,8351	0,000	-0,4377	0,646
středoškolské s maturitou	-0,5032	0,605	0,6747	1,964
vysokoškolské	-1,273	0,280	0,1249	1,133

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

I v případě bezdětných osob se ukázal jasný pozitivní vliv historie partnerství v tom smyslu, že pokud tyto osoby vstoupily do nového partnerství, zvýšily si tím dle výsledků riziko mít své první dítě. U bezdětných mužů se jedná přibližně o 2,5násobné navýšení, u bezdětných žen je efekt následného vstupu do nového partnerství ještě výraznější, navýšení by bylo zhruba 4,5násobné.

Věk při zániku prvního manželství má dle provedené analýzy také jistý vliv. Ačkoliv se respondenti nejčastěji rozvádí či časně odvodí ve věku 25 – 29 let, výsledky naznačují, že osoby, u kterých k této události dojde ve věku nižším či ve věku 30 – 34 let, mají po zániku manželství své první dítě častěji. Muži i ženy v době zániku manželství starší 35 let by dle výsledků své první dítě spíše neměli.

V případě proměnné dosažené vzdělání se u bezdětných osob neukázal stejný vztah jako u osob, které jsou v době zániku manželství již rodiči. Bezdětné ženy by nejspíše po zániku prvního manželství první dítě měly v případě, že dosáhly středoškolské stupně vzdělání s maturitou, případně stupně vysokoškolského. Naopak u mužů by největší šanci měli ti, kteří mají střední školu bez maturity.

Pro dokreslení byla opět vytvořena tabulka se vzájemnými poměry rizik (Tab. 28).

Tab. 28: Vzájemná relativní rizika mezi vybranými kategoriemi pro respondenty v době zániku prvního manželství bezdětné, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po zániku prvního manželství

(* $p < 0,1$ ** $p < 0,05$)

Vysvětlující proměnné	Exp (b)	
	muži	ženy
Historie partnerství		
vstoupili/y do nového partnerství vs nevstoupili/y do nového partnerství	2,573	** 4,569
Věk při zániku prvního manželství		
do 24 let vs 25 – 29 let	1,416	2,235
do 24 let vs 30 – 34 let	0,847	1,723
do 24 let vs 35 – 39 let	.	.
do 24 let vs 40 a více let	.	.
25 – 29 let vs 30 – 34 let	0,598	0,771
25 – 29 let vs 35 – 39 let	.	.
25 – 29 let vs 40 a více let	.	.
30 – 34 let vs 35 – 39 let	.	.
30 – 34 let vs 40 a více let	.	.
35 – 39 let vs 40 a více let	0,330	1,140
Vzdělání		
základní vs středoškolské bez maturity	0,000	0,646
základní vs středoškolské s maturitou	0,000	0,329
základní vs vysokoškolské	0,000	0,570
středoškolské bez maturity vs středoškolské s maturitou	1,654	0,509
středoškolské bez maturity vs vysokoškolské	3,571	0,883
Středoškolské s maturitou vs vysokoškolské	2,159	1,733

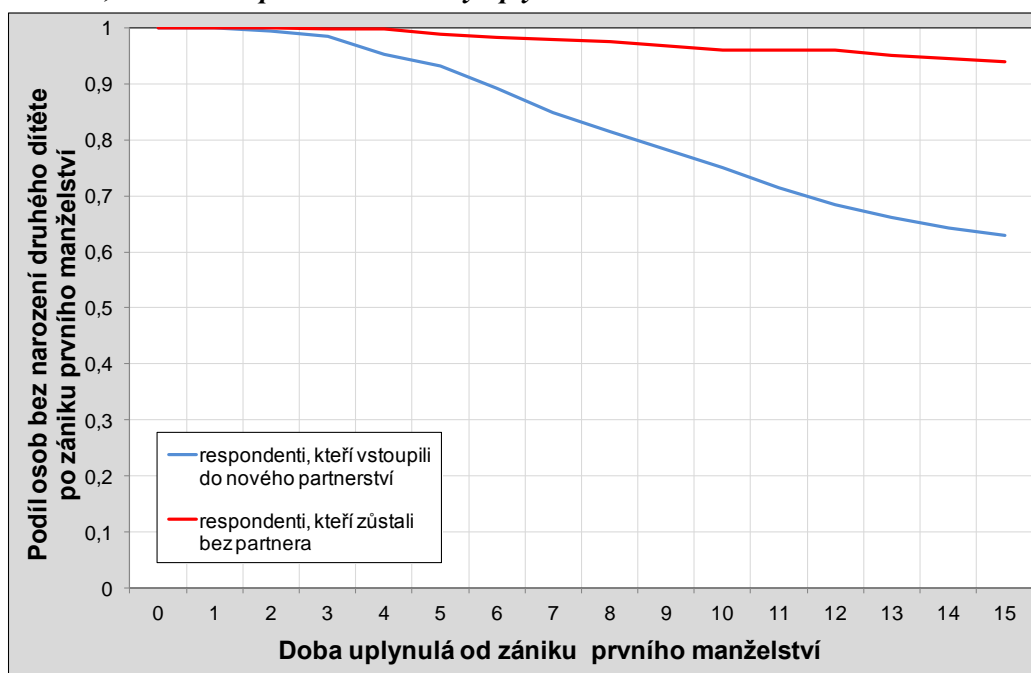
Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: Vynechány byly hodnoty s velmi malou statistickou významností (p-hodnoty blíží se 1), způsobenou malými počty událostí v některých kategoriích.

7.1 Druhé dítě po zániku prvního manželství

Hodnoty distribuční funkce zobrazené v grafech v této podkapitole znázorňují odhadované podíly osob, které si ještě nepořídily druhé dítě od rozvodu či ovdovění (dle doby uplynulé od zániku prvního manželství).

Obr. 11: Odhadovaný podíl osob, které po zániku prvního manželství ještě nemají druhé další dítě, dle historie partnerství a doby uplynulé od zániku manželství⁶⁰

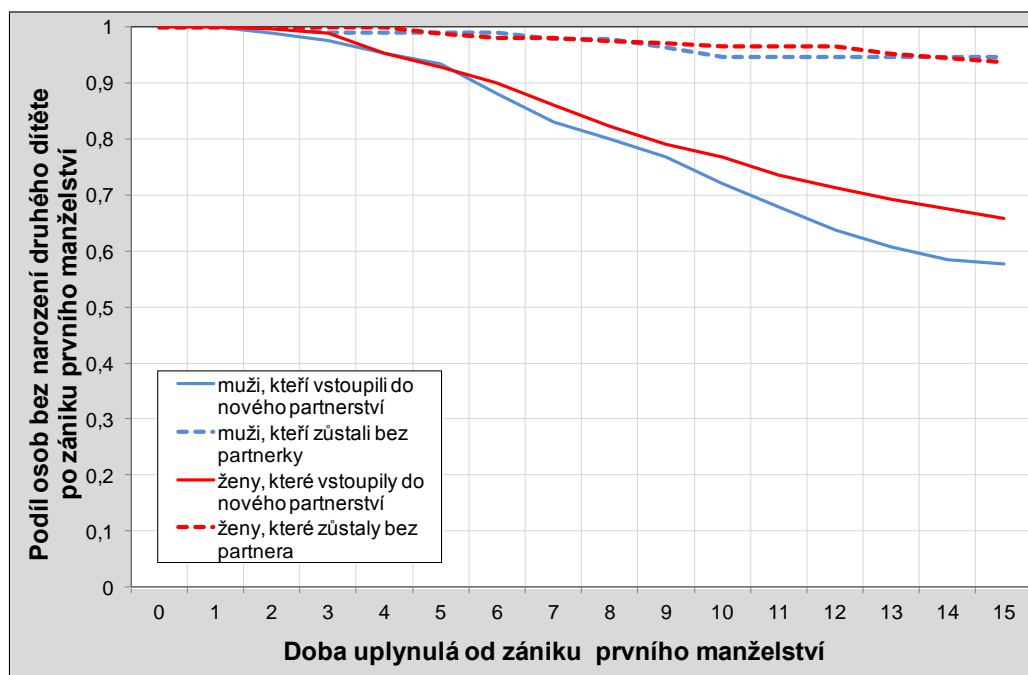


Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Obr. 11 zobrazuje hodnoty diferencované pouze podle historie partnerství, na nichž lze zřetelně pozorovat rozdíl mezi skupinou osob, které po rozvodu či časném ovdovění vstoupí do dalšího partnerství a skupinou osob, které do žádného dalšího partnerství nevstoupí. Pouze u necelých 95 % mužů a žen, kteří si po zániku prvního manželství nové partnery nenajdou, lze dle výsledků analýzy předpokládat, že ještě budou mít aspoň dvě další děti (do 15 let uplynulých od zániku prvního manželství). Osoby, u kterých dojde k opětovnému partnerskému soužití, si v patnáctiletém období následujícím po rozvodu či časném ovdovění aspoň dvě další děti pořídí pravděpodobněji, na konci tohoto období by ke zkoumané události dle odhadnutých hodnot distribuční funkce nedošlo zhruba u 63 % osob.

⁶⁰ Doba byla počítána na základě informací o letech, kdy se dané události (zánik prvního manželství, narození druhého dítěte po zániku prvního manželství) odehrály, jedná se tedy o dobu dosaženou.

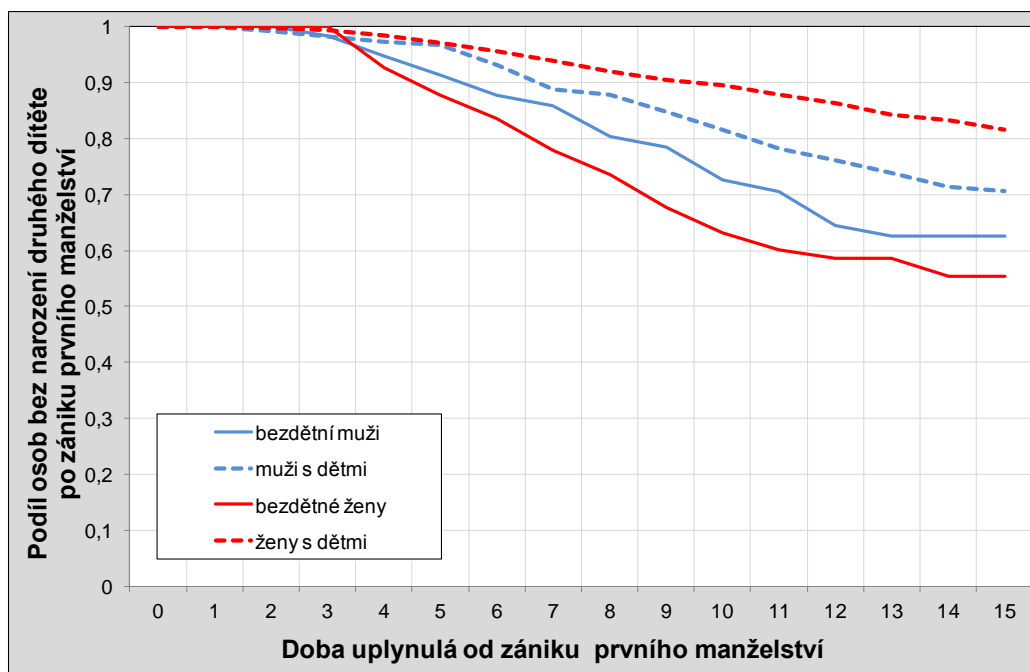
Obr. 12: Odhadovaný podíl mužů a žen, kteří po zániku prvního manželství ještě nemají druhé další dítě, dle historie partnerství a doby uplynulé od zániku prvního manželství



Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Obr. 12 výše zmíněné podíly upřesňuje ještě dle pohlaví. V případě osob, které po zániku prvního manželství nevstoupí do nového partnerství, je rozdíl mezi muži a ženami minimální. V případě osob, které do nového partnerství vstoupí, je však rozdíl mezi pohlavím téměř 10 procentních bodů. Mezi muži s danou historií partnerství lze na základě odhadnutých hodnot předpokládat menší podíl těch, kteří po 15 letech uplynulých od zániku prvního manželství nemají druhé další dítě (přibližně 58 %) než mezi ženami (přibližně 66 %).

Obr. 13: Odhadovaný podíl mužů a žen, kteří po zániku prvního manželství ještě nemají druhé další dítě, dle předchozího rodičovství a doby uplynulé od zániku prvního manželství



Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Na základě hodnot z Obr. 13 lze porovnat rozdíly také podle toho, zda byli muži a ženy v době zániku prvního manželství bezdětní, či zda již byli rodiči. Lze usuzovat, že se situace mezi těmito podskupinami liší u obou pohlaví, avšak u žen výrazněji. Podíly mužů, kteří si do 15 let po rozvodu či ovdovění v reprodukčním věku pořídí aspoň dvě další děti, se mezi těmi, kteří již v době zániku prvního manželství nějaké děti měli a těmi, kteří byli bezdětní, liší jen o necelých 10 procentních bodů. U žen je tento rozdíl téměř 30 procentních bodů.

Na základě předešlého porovnání hodnot distribučních funkcí lze soudit, že partnerská situace po zániku prvního manželství je důležitou okolností, která má dopad na to, zda muži i ženy mají či nemají po rozpadu svého prvního manželství dvě další děti. Situace ohledně předchozího rodičovství (to, zda jsou osoby při zániku prvního manželství bezdětné či nikoliv) se však na vývoji plodnosti po zániku manželství odráží spíše u žen než u mužů.

Tab. 29 obsahuje výsledky testování rozdílů mezi křivkami distribučních funkcí prezentovanými v této podkapitole. Křivky se statisticky významně odlišují, párové porovnání odhalilo některé dvojice křivek, které statisticky významně rozdílné nejsou: křivky pro osoby, které po zániku prvního manželství vstoupily do nového partnerství dle pohlaví, také osoby, které jsou v době zániku prvního manželství bezdětné, dle pohlaví a muži, kteří jsou v době zániku prvního manželství již otci, se dle výsledků statisticky významně neliší od žen (ani bezdětných, ani žen matek).

Tab. 29: Výsledky testování (*p*-hodnoty) rozdílů mezi křivkami SDF dle historie partnerství (Obr. 11), pohlaví a historie partnerství (Obr. 12), pohlaví a předchozího rodičovství (Obr. 13), pro proměnnou narození druhého dalšího dítěte po zániku prvního manželství

	Log-rank test	Sidak test
Všechny křivky SDF dle historie partnerství (Obr. 11)	<0,0001	-
Všechny křivky SDF dle pohlaví a historie partnerství (Obr. 12)	<0,0001	-
Párové porovnání		
- muži, kteří vstoupili do nového partnerství a muži, kteří zůstali bez partnerky	-	<0,0001
- muži, kteří vstoupili do nového partnerství a ženy, které vstoupily do nového partnerství	-	0,8806
- muži, kteří vstoupili do nového partnerství a ženy, které zůstaly bez partnera	-	<0,0001
- muži, kteří zůstali bez partnerky a ženy, které zůstaly bez partnera	-	<0,0001
- ženy, které vstoupily do nového partnerství a muži, kteří zůstali bez partnerky	-	<0,0001
- ženy, které vstoupily do nového partnerství a ženy, které zůstaly bez partnera	-	<0,0001
Všechny křivky SDF dle pohlaví a předchozího rodičovství (Obr. 13)	<0,0001	-
Párové porovnání		
- bezdětní muži a muži s dětmi	-	<0,0001
- bezdětní muži a a bezdětné ženy	-	0,9989
- bezdětní muži a ženy s dětmi	-	<0,0001
- muži s dětmi a bezdětné ženy	-	1,000
- muži s dětmi a ženy s dětmi	-	1,000
- bezdětné ženy a ženy s dětmi	-	<0,0001

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: SDF je podíl osob bez narození druhého dalšího dítěte po zániku prvního manželství.

8 Plodnost po vzniku nového⁶¹ partnerství⁶²

V následující kapitole jsou předmětem zájmu pouze osoby, které se ve svém reprodukčním věku rozvedly, případně ovdověly a následně si našly nové partnery/ky. Analýza plodnosti těchto osob je opět provedena zvlášť pro první a druhé děti narozené od vzniku nového partnerství po zániku prvního manželství. Na základě vypočítaných hodnot distribučních funkcí jsou tedy odhadnuty podíly osob, které po rozpadu prvního manželského svazku vstoupily do nového partnerství, ale které ještě od vzniku tohoto partnerství nemají žádné dítě (analýza prvních dětí v novém partnerství), případně mají nejvýše jedno dítě (analýza druhých dětí v novém partnerství).

Pro první děti byla kromě metody tabulek života a výpočtu hodnot distribuční funkce aplikována také regresní analýza pro zhodnocení vlivu vybraných proměnných na pořizování prvních dětí v novém partnerství.

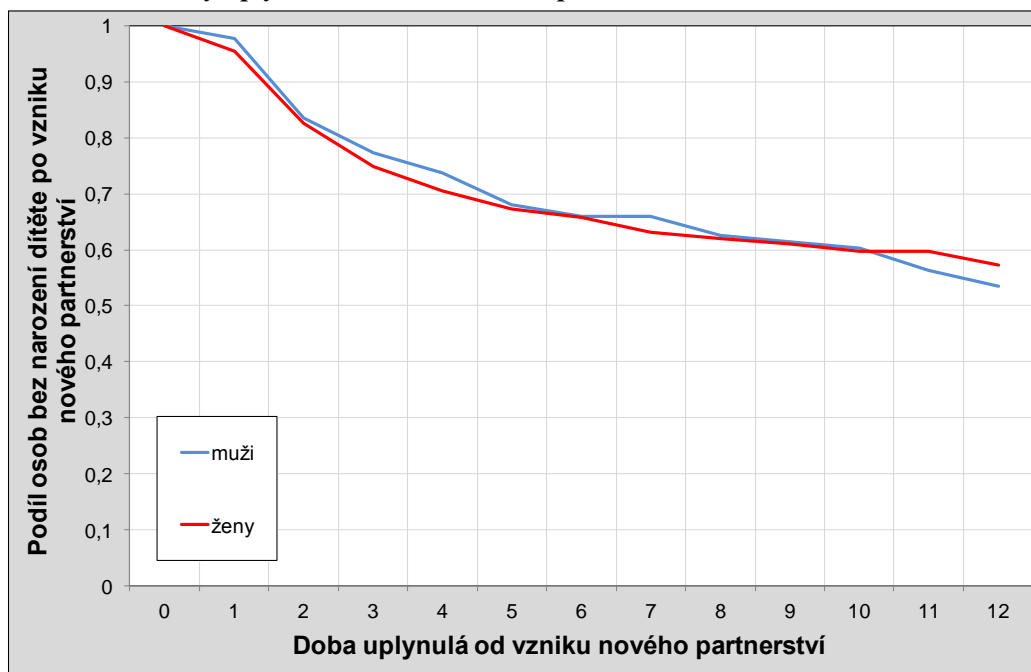
8. 1 První dítě po vzniku nového partnerství

Obr. 14 a Obr. 15 ukazují podíly osob, které ještě nemají další dítě, výchozí bod je v tomto případě vznik nového partnerství. Vzhledem k menšímu početnímu zastoupení skupiny osob s touto historií partnerství jsou křivky diferencovány buď pouze podle pohlaví dané osoby (Obr. 14), nebo pouze podle toho, zda daná osoba v době vzniku nového partnerství měla či neměla děti (Obr. 15).

⁶¹ Myšleno po vzniku prvního partnerství, které následovalo po zániku prvního manželství.

⁶² Může se jednat o manželství i nesezdané soužití.

Obr. 14: Odhadovaný podíl osob, které po vzniku nového partnerství ještě nemají žádné další dítě, dle doby uplynulé od vzniku nového partnerství⁶³

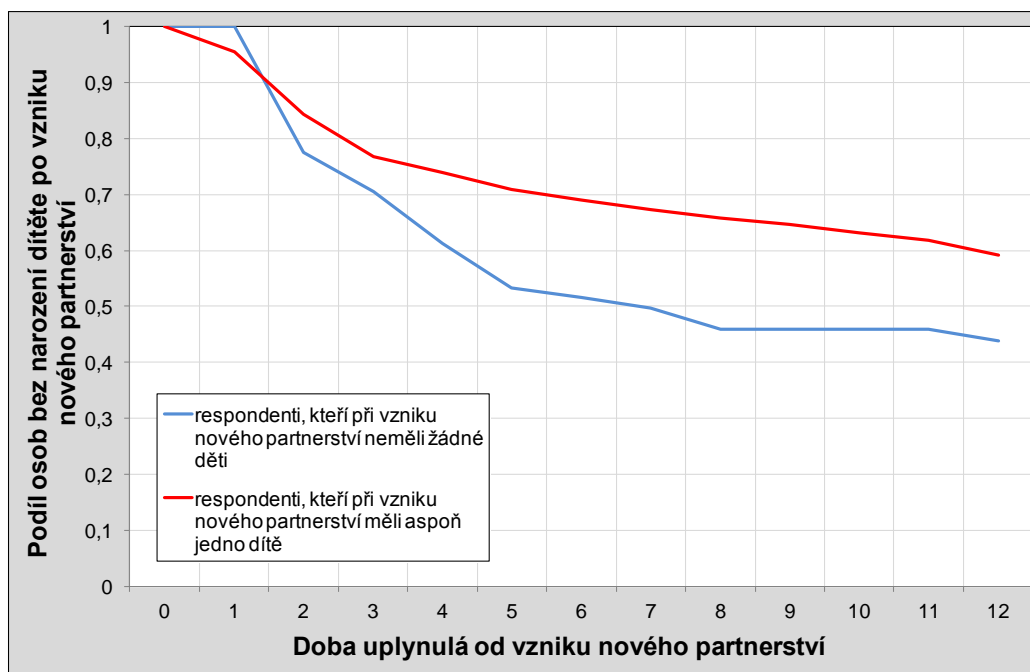


Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Vývoj zobrazených hodnot pro muže se příliš neliší ve srovnání s ženskou částí skupiny. V prvních letech je tempo poklesu rychlejší, avšak od určité doby se zpomaluje a v určitých úsecích lze mluvit i o stagnaci. Vzhledem k tomu, že v analýze nebyl zohledněn případný konec nového partnerství, může mít částečně vliv i rozpad daného soužití. Do dvanácti let od vzniku prvního partnerství od rozvodu, případně ovdovění by se dle výsledků výběrového šetření alespoň jedno další dítě narodilo přibližně 47 % mužů a 43 % žen.

⁶³ Doba byla počítána na základě informací o letech, kdy se dané události (vznik prvního partnerství po zániku prvního manželství, narození prvního dítěte po vzniku tohoto partnerství) odehrály, jedná se tedy o dobu dosaženou.

Obr. 15: Odhadovaný podíl osob, které po vzniku nového partnerství ještě nemají žádné další dítě, dle předchozího rodičovství a doby uplynulé od vzniku nového partnerství



Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Dle průběhu křivek podle toho, zda se jedná o osoby v době vzniku nového partnerství bezdětné či osoby, které již jsou rodiči, je zřetelné, že po 12 letech uplynulých od vzniku nového partnerství po rozvodu či ovdovění mají další děti spíše lidé, kteří v době vzniku tohoto partnerství ještě žádné dítě neměli. U osob v době vzniku nového partnerství bezdětných by podle daných hodnot zůstalo po 12 letech stále bezdětných přibližně 45 % z nich. V případě osob, které již aspoň jedno dítě v době vzniku nového partnerství mají, zůstává v novém partnerství bez dalšího dítěte téměř 60 %.

Připojena je Tab. 30 obsahující výsledky testování rozdílů mezi křivkami distribučních funkcí pro proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství. Statistická významnost rozdílů se potvrdila pouze mezi křivkami dle pohlaví, a sice na 5% hladině významnosti.

Tab. 30: Výsledky testování (p -hodnoty) rozdílů mezi křivkami SDF dle pohlaví (Obr. 14) a předchozího rodičovství (Obr. 15), pro proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství

	Log-rank test
Křivky SDF dle pohlaví (Obr. 14)	0,0074
Křivky SDF dle předchozího rodičovství (Obr. 15)	0,5855

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: SDF je podíl osob bez narození dítěte po vzniku nového partnerství.

8.1.1 Faktory ovlivňující plodnost po vzniku nového partnerství

Stejně jako v předcházející kapitole byla i tady použita Coxova metoda k odhadu vlivu několika proměnných na reprodukční chování osob, jejichž manželství zaniklo dříve, než dosáhly 50 let. Tentokrát je však analyzován průběh plodnosti těch jedinců, kteří vstoupili do dalšího partnerství, tedy výchozí rozdělení respondentů bylo provedeno na základě charakteristik v době vzniku nového partnerství. Cílem bylo zjistit, jakým způsobem se na plodnosti těchto osob může podepsat počet dětí při vzniku nového partnerství, věk nejmladšího z nich a také věk samotného respondenta kterého dosáhl v době vzniku partnerství. Také vliv vzdělání byl zahrnut do analýzy. Kategorie, které byly pro výše zmíněné proměnné vytvořeny, jsou popsány v Tab. 31 společně s podíly respondentů, kteří do daných kategorií patří.

Tab. 31: Zastoupení respondentů, kteří vstoupili do nového partnerství ve vybraných kategoriích

	Podíl (%)	
	muži	ženy
Počet dětí při vzniku nového partnerství		
0	21,8	15,0
1	35,8	36,1
2	31,8	38,7
3+	10,6	10,2
celkem	100,0	100,0
Věk nejmladšího dítěte při vzniku nového partnerství		
žádné dítě	21,8	15,0
0-4 roky	15,8	20,5
5-9 let	33,2	32,7
10 a více let	29,2	31,8
celkem	100,0	100,0
Věk při vzniku nového partnerství		
do 24 let	2,2	17,3
25 – 29 let	24,7	30,6
30 – 34 let	25,3	21,4
35 a více let	47,8	30,7
celkem	100,0	100,0
Vzdělání		
základní	4,1	8,9
středoškolské bez maturity	50,3	35,8
středoškolské s maturitou	24,6	41,6
vysokoškolské	21,0	13,7
celkem	100,0	100,0

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: Kategorie žádné dítě u proměnné věk nejmladšího dítěte při vzniku nového partnerství zahrnuje respondenty, kteří při vzniku nového partnerství žádné děti; analýza pro tyto respondenty byla provedena zvlášť.

Podíly jsou počítány z celkového počtu 166 mužů a 291 žen.

Na základě rozložení v tabulce byly také vybírány referenční kategorie pro provedenou analýzu. Voleny byly pro muže a ženy stejné skupiny, vzhledem k některým odlišnostem v zastoupení jednotlivých skupin mezi pohlavími tedy není referenční kategorie vždy tou nejběžnější se vyskytující. Z hlediska proměnné počet dětí při vzniku nového partnerství byla rizika narození dalšího dítěte srovnávaná s rizikem osob, které mají při vzniku nového partnerství děti dvě. Další referenční skupinou jsou respondenti, kteří mají v době vzniku nového partnerství nejmladší dítě ve věku 5 – 9 let. Rizika narození dalšího dítěte respondentům, kteří do nového partnerství vstupovali ve věku do 34 let, byla vztahována k rizikům těch, kterým bylo více než 35 let. Ohledně posledně jmenované proměnné byly poměry rizik odhadovány vzhledem k respondentům se středoškolským vzděláním bez maturity.

Analýza byla i tentokrát provedena zvlášť podle případného rodičovství respondentů. Pro osoby bezdětné byl zkoumán vliv proměnných věk při vzniku nového partnerství a dosažené vzdělání.

Referenčními kategoriemi tedy jsou:

- respondenti, kteří měli v době vzniku nového partnerství 2 děti (pouze pro analýzu plodnosti osob, které v době vzniku nového partnerství mají aspoň jedno dítě),
- respondenti, jejichž nejmladšímu dítěti bylo v době vzniku nového partnerství 5 – 9 let (pouze pro analýzu plodnosti osob, které v době vzniku nového partnerství mají aspoň jedno dítě),
- respondenti, kterým bylo v době vzniku nového partnerství 35 a více let,
- respondenti, kteří dosáhli vzdělání středoškolského bez maturity

V Tab. 32 se nachází výsledné hodnoty regresní analýzy plodnosti pro osoby, které jsou v době vzniku nového partnerství již rodiči. Jako statisticky významný⁶⁴ se ukázal vliv věku při vzniku nového partnerství jak u mužů, tak i u žen, u těch se navíc prokázala rovněž významnost počtu dětí při vzniku nového partnerství.

⁶⁴ Na 10% hladině významnosti.

Tab. 32: Odhadnuté hodnoty parametrů a relativní rizika pro respondenty, kteří mají v době vzniku nového partnerství aspoň jedno dítě, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství (* $p < 0,1$ ** $p < 0,05$)

Vysvětlující proměnné	Muži		Ženy	
	relativní riziko b	exp (b)	relativní riziko b	exp (b)
Počet dětí při vzniku nového partnerství (referenční kategorie = 2 děti)				
1	0,2247	1,252	0,1624	1,176
3+	-0,4151	0,660	** 0,8537	2,348
Věk nejmladšího dítěte při vzniku nového partnerství (referenční kategorie = 5 – 9 let)				
0 – 4 roky	0,1275	1,136	0,2216	1,248
10 a více let	-0,3616	0,697	0,4905	1,633
Věk při vzniku nového partnerství (referenční kategorie = 35 a více let)				
do 24 let	-0,6885	0,502	0,3038	1,355
25 – 29 let	* -0,8409	0,431	-0,1304	0,878
30 – 34 let	** -2,4018	0,091	** -1,8687	0,154
Vzdělání (referenční kategorie = středoškolské bez maturity)				
základní	-1,2771	0,279	-0,7480	0,473
středoškolské s maturitou	-0,4137	0,661	-0,088	0,916
vysokoškolské	0,1874	1,206	0,4892	1,631

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Výsledné hodnoty naznačují, že pokud mají muži v době vzniku nového partnerství již nějaké děti, platí pro ně, že čím méně jich je, tím spíše by měli mít další dítě. Naopak výsledky pro ženy ukazují, že nejspíše by další děti měly ty, které již v době vzniku nového partnerství mají tři a více dětí. Také jednodětné ženy by zřejmě další dítě měly spíše než dvoudětné. Mohlo by se jednat o skupinu žen, které se vymykají dnešnímu stereotypu a pořizují si více dětí, tedy tři nebo více dětí pro ně již neznámá přílišný rozdíl. Pokud má žena z předchozích partnerství více dětí, zřejmě je pro ni důležité mít ve vztahu společného potomka natolik, že má větší šanci si ho pořídit než matky s méně dětmi.

Stejně jako v případě plodnosti po zániku prvního manželství se ukázal rozdílný dopad věku nejmladšího dítěte na případné narození prvního dalšího dítěte mezi muži a ženami. U mužů otců je pravděpodobnější pořízení dalšího dítěte v případě, že jejich nejmladšímu dítěti není více než 4 roky. Naopak ženy matky si další dítě pořídí spíše ke starším dětem.

Osoby, které již jsou rodiči, se do opětovného rodičovství po vstupu do nového partnerství pustí spíše v případě, že k tomuto vstupu došlo po 35. roce věku. Pouze ženy matky, u kterých k této události došlo naopak do věku 24 let, by další děti měly spíše než ty, kterým bylo více než 35 let. Toto může být dopad skutečnosti, že osoby, které vstupují do nového partnerství v pozdějším věku, jsou si vědomé věkového omezení a věnují otázce případného dalšího rodičovství více pozornosti. Naopak mladší osoby se touto problematikou zprvu nemusí zabývat a mohou s tím začít až v době, kdy je již pozdě.

Hodnoty týkající se proměnné dosažené vzdělání říkají, že nejspíše by aspoň jedno další dítě po vzniku nového partnerství měly osoby vysokoškolsky vzdělané, a to v případě obou pohlaví.

Vzájemné poměry rizik mezi všemi kategoriemi se nachází v Tab. 33.

Tab. 33: Vzájemná relativní rizika mezi vybranými kategoriemi pro respondenty, kteří mají v době vzniku nového partnerství aspoň jedno dítě, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství
(* $p < 0,1$ ** $p < 0,05$)

Vysvětlující proměnné	Exp (b)	
	muži	ženy
Počet dětí při vzniku nového partnerství		
1 dítě vs 2 děti	1,252	1,176
1 dítě vs 3 a více dětí	1,896	* 0,501
2 děti vs 3 a více dětí	1,514	** 0,426
Věk nejmladšího dítěte při vzniku nového partnerství		
0 – 4 roky vs 5 – 9 let	1,136	1,248
0 – 4 roky vs 10 a více let	1,631	0,764
5 – 9 let vs 10 a více let	1,436	0,612
Věk při vzniku nového partnerství		
do 24 let vs 25 – 29 let	0,502	1,355
do 24 let vs 30 – 34 let	1,165	1,544
do 24 let vs 35 a více let	5,547	** 8,780
25 – 29 let vs 30 – 34 let	* 2,318	1,139
25 – 29 let vs 35 a více let	** 11,043	** 6,480
30 – 34 let vs 35 a více let	** 4,763	** 5,688
Vzdělání		
základní vs středoškolské bez maturity	0,279	0,473
základní vs středoškolské s maturitou	0,422	0,517
základní vs vysokoškolské	0,231	* 0,290
středoškolské bez maturity vs středoškolské s maturitou	1,512	1,092
středoškolské bez maturity vs vysokoškolské	0,829	0,613
Středoškolské s maturitou vs vysokoškolské	0,548	0,561

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

V Tab. 34 jsou vypsané odhadované hodnoty parametrů a poměry rizika pro skupinu respondentů, jejichž historie partnerství zahrnuje rozvod či časné ovdovění a následný vstup do dalšího partnerství a kteří jsou stále bezdětní.

Tab. 34: Odhadnuté hodnoty parametrů a relativní rizika pro respondenty v době vzniku nového partnerství bezdětné, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství

(* $p < 0,1$ ** $p < 0,05$)

Vysvětlující proměnné	Muži		Ženy	
	relativní riziko b	exp (b)	relativní riziko b	exp (b)
Věk při vzniku nového partnerství (referenční kategorie = 35 a více let)				
do 24 let	0,7662	2,152	0,4848	1,624
25 – 29 let	0,2195	1,245	0,7864	2,195
30 – 34 let	** -1,4010	0,246	-16,0386	0,000
Vzdělání (referenční kategorie = středoškolské bez maturity)				
základní	-	-	-0,2257	0,798
středoškolské s maturitou	-0,7675	0,464	0,3719	1,450
vysokoškolské	-1,0972	0,334	-0,1052	0,900

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: Kategorie základního dosaženého vzdělání v případě mužů nebyla zastoupena žádným respondentem.

Věk při vzniku nového partnerství ovlivňuje dle výsledných hodnot plodnost po vzniku nového partnerství bezdětných osob v jiném smyslu než v případě respondentů s dětmi. Muži by své první dítě měli nejspíše v případě, že by do nového partnerství po zániku prvního manželství vstoupili ve věku do 24 let, ženy v případě vstupu ve věku 25 – 29 let. Zdá se, že pokud zůstanou osoby i přes zažité manželství bezdětné a vstoupí do nového partnerství, platí pro ně, že čím starší v době vzniku nového partnerství jsou, tím vyšší je šance, že již zůstanou bezdětní.

Pokud muž dosáhl středoškolského stupně vzdělání bez maturity, znamená to dle získaných hodnot, že bude mít své první dítě po vzniku nového partnerství spíše než muži z ostatních vzdělanostních kategorií. U žen toto platí v případě středoškolského vzdělání s maturitou.

Tab. 35 přináší také poměry rizik pro zvolené proměnné mezi všemi kategoriemi navzájem.

Tab. 35: Vzájemná relativní rizika mezi vybranými kategoriemi pro respondenty v době vzniku nového partnerství bezdětné, Coxův semiparametrický model pro vysvětlovanou proměnnou narození prvního dalšího dítěte po vzniku nového partnerství

Vysvětlující proměnné	Exp (b)	
	muži	ženy
Věk při vzniku nového partnerství		
do 24 let vs 25 – 29 let	2,152	1,624
do 24 let vs 30 – 34 let	1,728	0,740
do 24 let vs 35 a více let	* 8,734	.
25 – 29 let vs 30 – 34 let	0,803	0,455
25 – 29 let vs 35 a více let	** 4,059	.
30 – 34 let vs 35 a více let	** 5,056	.
Vzdělání		
základní vs středoškolské bez maturity	-	0,798
základní vs středoškolské s maturitou	-	0,550
základní vs vysokoškolské	-	0,866
středoškolské bez maturity vs středoškolské s maturitou	2,154	0,689
středoškolské bez maturity vs vysokoškolské	2,996	1,111
Středoškolské s maturitou vs vysokoškolské	1,391	1,611

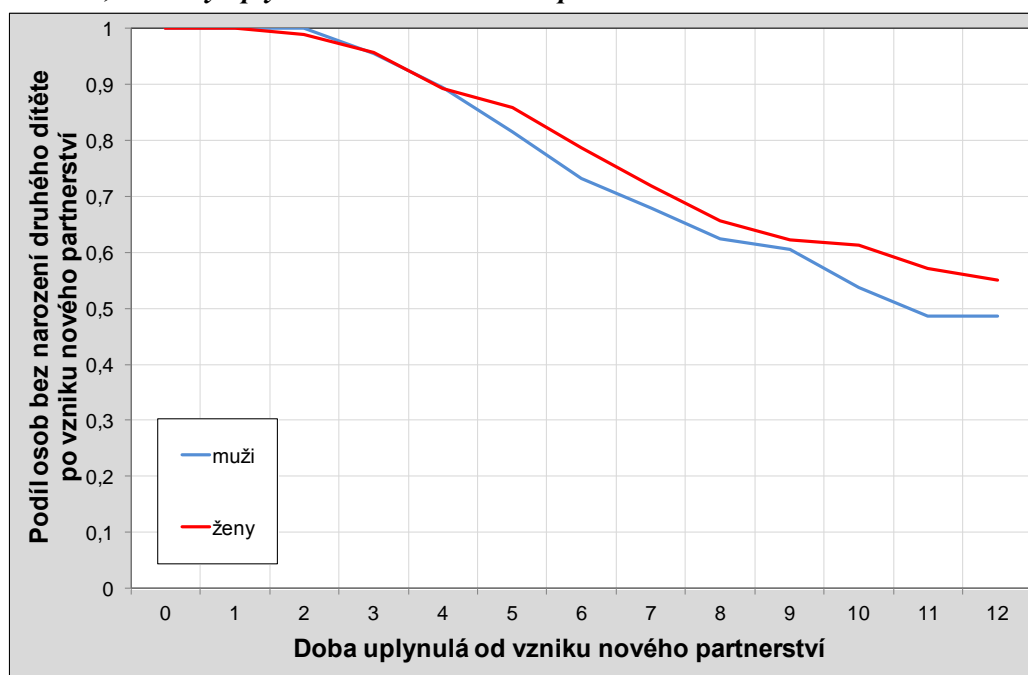
Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: Kategorie základního dosaženého vzdělání v případě mužů nebyla zastoupena žádným respondentem. Vynechány byly hodnoty s velmi malou statistickou významností (p-hodnoty blíží se 1), způsobenou malými počty událostí v některých kategoriích.

8. 2 Druhé dítě po vzniku nového partnerství

Následující analýza vychází z doby uplynulé u respondentů s příslušnou historií partnerství od vzniku nového partnerství do narození druhého dítěte v tomto partnerství. Porovnány jsou rozdíly v podílech osob, které si do dané doby uplynulé od vstupu do nového partnerství ještě nepořídily dvě další děti, a sice podle pohlaví (Obr. 16) a podle toho, zda se jedná o osoby v době vzniku nového partnerství stále bezdětné či osoby, které již z předchozích vztahů nějaké děti mají (Obr. 17).

Obr. 16: Odhadovaný podíl osob, které po vzniku nového partnerství ještě nemají druhé další dítě, dle doby uplynulé od vzniku nového partnerství⁶⁵

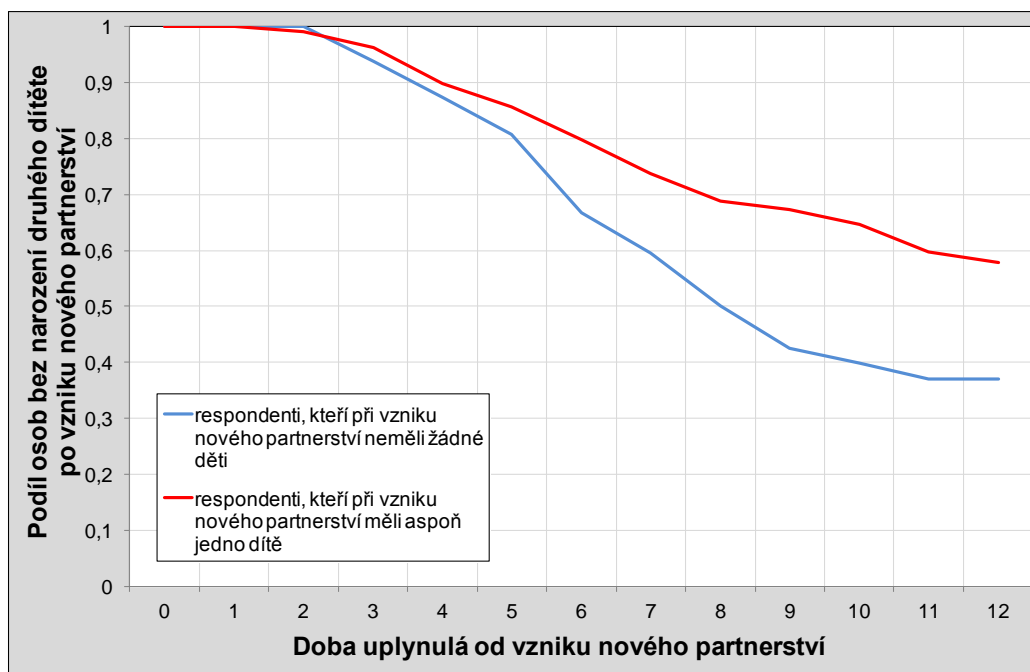


Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Vzhledem k průběhu křivek distribučních funkcí na Obr. 16 lze soudit, že v tomto ohledu není rozdíl mezi muži a ženami nijak dramatický. Z analýzy plodnosti osob, které se účastnily výběrového šetření GGS a které svou historií partnerství náleží do popisované skupiny, vyplývá, že aspoň dvě děti by si v novém partnerství pořídili spíše muži. Rozdíl ve srovnání s ženami je po 12 letech uplynulých od vzniku nového partnerství přibližně 7 procentních bodů. Přičemž podíl žen, které by si po této době nepořídily v novém partnerství žádné dítě nebo si pořídily jen jedno dítě, je dle znázorněných hodnot SDF přibližně 56 %. Muži by se dvanáct let po vstupu do prvního nového partnerství od rozpadu prvního manželství stali ještě aspoň dvakrát otci téměř v polovině případů.

⁶⁵ Doba byla počítána na základě informací o letech, kdy se dané události (vznik prvního partnerství po zániku prvního manželství, narození druhého dítěte po vzniku tohoto partnerství) odehrály, jedná se tedy o dobu dosaženou.

Obr. 17: Odhadovaný podíl osob, které po vzniku nového partnerství ještě nemají druhé další dítě, dle předchozího rodičovství a doby uplynulé od vzniku nového partnerství



Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Více se mezi sebou liší křivky SDF znázorňující odhadované podíly diferencované dle toho, zda jsou osoby, jejichž reprodukční chování je v této kapitole zkoumáno, v době vstupu do nového partnerství bezdětné, nebo zda již jejich partnerská historie zahrnuje také rodičovství (Obr. 17).

Pokud zohledníme pouze muže a ženy, kteří mají při vstupu do nového partnerství aspoň jedno dítě, lze předpokládat, že po 12 letech uplynulých od vzniku nového partnerství si aspoň dvě děti v tomto partnerství pořídí přibližně 40 % z nich. Avšak pokud se jedná o osoby, které jsou v době vstupu do nového partnerství stále bezdětné, činí odhadovaný podíl více než 60 %. Rozdíl způsobený situací ohledně případného předchozího rodičovství je tedy přes 20 procentních bodů.

Testování statistické významnosti rozdílů mezi popisovanými křivkami (Tab. 36) tentokrát ani v jednom případě nepotvrdilo, že by se mezi sebou křivky odlišovaly.

Tab. 36: Výsledky testování (*p*-hodnoty) rozdílů mezi křivkami SDF dle pohlaví (Obr. 16) a předchozího rodičovství (Obr. 17), pro proměnnou narození druhého dalšího dítěte po vzniku nového partnerství

	Log-rank test
Křivky SDF dle pohlaví (Obr. 16)	0,4372
Křivky SDF dle předchozího rodičovství (Obr. 17)	0,1338

Zdroj: Generations and Gender Survey ČR 2008, vlastní výpočty

Poznámka: SDF je podíl osob bez narození druhého dalšího dítěte po vzniku nového partnerství.

9 Mezinárodní kontext

Jak již bylo řečeno, podobné problematice byla věnována pozornost v několika pracích vydaných v zahraničních periodících. Ačkoliv metoda zpracování dat se ne vždy shodovala s metodou užitou v této práci, některé výsledky nabízí možnost zasazení zjištěných skutečností platných pro Českou republiku do širšího kontextu.

Tématem plodnosti po rozpadu partnerských svazků se zabývá E. Thomson (Thomson et al. 2002, Vikat, Thomson, Prskawetz 2004, Henz, Thomson 2005, Holland, Thomson 2011, Thomson, Winkler-Dworak, Spielauer, Prskawetz 2012).

V roce 2002 studovala E. Thomson s kolektivem⁶⁶ tři možné důvody, které vedou muže a ženy k tomu, že si v partnerstvích vyšších pořadí pořizují další děti. Byly to:

- touha mít aspoň jednoho přímého potomka
- touha mít s novým partnerem společné dítě
- touha zajistit vlastního sourozence pro dítě v novém partnerství

Tato analýza přinesla zjištění, že na úrovni plodnosti v dalších partnerstvích se odráží dva posledně jmenované faktory. Předpoklad o touze jedince mít společné dítě s novým partnerem je pro naše podmínky možné považovat za pravdivý, neboť v průběhu analýzy se jako důležitá skutečnost s výrazným dopadem na intenzitu plodnosti osob z rozpadlých manželských svazků ukázalo to, zda tyto osoby vstoupí či nevstoupí do nového partnerství. Analýza plodnosti po vzniku nového partnerství však byla z důvodu velikosti datového souboru provedena v menším rozsahu, proto nelze příliš usuzovat o pravdivosti třetího faktoru, týkajícího se rození dětí vyšších pořadí v dalších partnerstvích. Také je třeba mít na paměti, že E. Thomson s kolektivem vychází při svém zkoumání ze stability partnerských soužití bez ohledu na to, zda došlo k uzavření sňatku. V této práci je jako výchozí bod bráno první manželské soužití, avšak bylo ukázáno, že v našich podmínkách je v naprosté většině případů manželský svazek zároveň prvním svazkem jedince⁶⁷.

⁶⁶ B. Hoem, A. Vikat, A. Fürnkranz-Prskawetz, I. Buber, L. Toulemon, A. L. Godecker, V. Kantorova

⁶⁷ Viz. Tab. 3.

V roce 2004 pokračovala E. Thomson se spolupracovníky (Vikat, Thomson, Prskawetz 2004) ve výzkumu dané problematiky. V článku *Childrearing Responsibility and Stepfamily Fertility in Finland and Austria* zkoumali hypotézu o „odpovědnosti za výchovu dětí“, která říká, že tendence párů v novém partnerství, které již mají děti z předchozích vztahů, je nepřímě úměrná odpovědnosti, jež tyto osoby mají s ohledem na výchovu již narozených dětí. Autoři nejprve identifikovali některé proměnné vyjadřující míru odpovědnosti za děti, a to jak v rovině individuální, tak v rovině celospolečenské. Porovnán byl vliv počtu dětí z předchozích vztahů žijících se zkoumanými osobami ve společné domácnosti s vlivem počtu těch žijících mimo tuto domácnost, stejně jako vliv počtu dětí z předchozích partnerství ženy s vlivem počtu těch z předchozích partnerství muže. Analýza byla provedena pro Rakousko a Finsko, tedy země s odlišnou historií a přístupy k výchově dětí, následně byly výsledky porovnány. To umožňuje také určité usuzování na dopad systému rodinné politiky na rozhodování nově vzniklých párů ohledně pořizování dalšího dítěte nebo dětí. Dle prezentovaných výsledků pokud mají muži a ženy v novém partnerství nějaké děti z předchozích vztahů nebo pokud mají již nějaké společné dítě, snižuje to u nich riziko narození dalšího dítěte. Větší počet společných dětí znamená výraznější snížení zmiňovaného rizika než větší počet dětí z předchozích partnerství, což je vysvětlováno nižšími náklady na výchovu těchto dětí (pravděpodobně míněno tak, že na péči o ně se podílí rovněž druhý rodič). Není překvapivé, že k větším zjištěným rozdílům vedla analýza situace v Rakousku, kde je veřejná podpora výchovy dětí a genderová rovnost nižší než ve Finsku. Z toho důvodu se reprodukční chování nově vzniklých párů ve Finsku ukázalo být méně diferencované dle zmíněných proměnných⁶⁸. Jako fenomén nejvíce rozdělující zjištění platná pro rakouskou a finskou populaci byl jmenován následující: zdá se, že rakouské ženy inklinují ke dvoudětnému životnímu modelu (myšleno tak, že za svůj život porodí 2 děti). Předchozí zmíněná fakta nelze pro naše podmínky zhodnotit, neboť se týkají aspektů, jež nebyly v této práci zkoumány, avšak posledně jmenovaný poznatek je částečně možné zakládat také na komentovaných výsledcích pro naši populaci. Podobný jev byl pozorován u českých mužů a žen, kdy riziko narození dalšího dítěte po zániku prvního manželství bylo vyšší pro osoby, které měly 3 děti než pro ty, které měly děti dvě (u mužů se dokonce ukázalo toto riziko být větší i v případě jednodětných).

Švédská populace byla předmětem zkoumání v článku z roku 2011 (Holland, Thomson 2011), kdy byl zkoumán předpoklad, že osoby v nově vzniklých partnerstvích mají vyšší riziko narození dalšího dítěte než osoby ve stabilně fungujících partnerstvích se stejným počtem dětí. Předpoklad byl na základě rozboru dat pro švédské ženy a muže přijat, avšak v předkládané práci byla pro českou populaci rizika narození dalšího dítěte porovnávána pouze mezi osobami, které po zániku prvního manželství vstoupily do nového partnerství a osobami, které tak neučinily. Srovnání osob, které zánik prvního manželství zažily a které nikoliv, tedy není možné.

⁶⁸ Počet dětí z předchozích vztahů v domácnosti a mimo domácnost, počet dětí z předchozích vztahů muže a z předchozích vztahů ženy.

Na případ Francie byl opět zaměřen výzkum, jehož výsledky byly publikovány v roce 2012 (Thomson, Winkler-Dworak, Spielauer, Prskawetz 2012). Práce vychází ze skutečnosti, že okolnosti jsou v případě rozpadu partnerského soužití méně nakloněny plození dětí, zároveň však zanikání těchto soužití produkuje populaci osob, které mohou vstoupit do dalších partnerství a mít další děti. Studium dat za francouzské ženy ukázalo, že ty ženy, které zažijí rozpad prvního soužití, mají v průměru méně dětí, avšak zároveň ženy, které vstoupí do nového partnerství, tuto ztrátu minimalizují. Součástí závěrů bylo také zjištění, že rozdíly mezi osobami, které zažijí rozpad partnerství a osobami, které nikoliv, je výrazně menší v případě, že je vznik soužití a založení rodiny (narození prvního dítěte) odloženo, tedy že k němu dojde až kolem 30. roku věku. Posledně jmenovaný závěr o efektu odložení založení rodiny nemůže být zhodnocen v kontextu české populace, neboť věk při vzniku prvního manželství a věk při narození prvního dítěte do této analýzy nevstupovaly. Zjištění o minimalizaci ztráty popisované výše je pro naše podmínky komplikované posoudit, neboť analýza v předkládané práci je provedena pro obě pohlaví a v tomto konkrétním případě se mezi sebou čeští muži a ženy dle výsledků poměrně významně liší. O ztrátě by tedy nemohla být řeč, jelikož obzvláště v případě mužů dochází při vstupu do nového partnerství k většímu nárůstu průměrného počtu narozených dětí, než je pokles u těch mužů, kteří zůstanou bez partnerky.

E. Beaujouan a A. Solaz se ve své práci (Beaujouan, Solaz 2008) zaměřily na skutečnost, že osoby, u kterých dojde k výměně životního partnera, mohou během realizace dalších reprodukčních plánů narazit na problém biologický, tedy v této souvislosti se také věnovaly tématu sterility. Mezi jejich zjištění patří mimo jiné to, že úroveň konečné plodnosti jedinců se snižuje v důsledku rozpadu partnerských svazků⁶⁹. Toto neplatí v případě, kdy jedinci vstoupí do nového partnerství. K podobnému závěru vedly také výsledky této práce, které naznačují, že vstup do nového partnerství má u nás na intenzitu plodnosti opačný efekt (hodnoty konečné plodnosti jsou u osob s touto historií partnerství vyšší).

Situace ve Francii byla také předmětem zkoumání v dalším článku E. Beaujouan (Beaujouan 2010). K výsledkům jejího zkoumání patří zjištění, že pro osoby ve věku 35 let je více pravděpodobné, že ještě budou mít dítě v případě, že u nich došlo ke změně partnera. Toto platí pro obě pohlaví, avšak u mužů je tento rozdíl⁷⁰ výraznější, tedy stanou se otci po 35. roce věku spíše než ženy stejného věku a historie partnerství (což je vysvětleno jako důsledek častých případů, kdy muži vstupují do dalších partnerství s mladšími ženami). I pro české muže a ženy se na základě studia analyzovaného datového souboru ukázala tato skutečnost.

Pro britské ženy a jejich reprodukční chování po zániku prvního manželství byly vyvozeny určité závěry na základě analýzy J. Jefferies, A. Berrington a I. Diamonda (Jefferies, Berrington, Diamond 2000). Podle nich je pro další průběh plodnosti žen podstatný především jejich věk při zániku prvního manželství a to, zda si najdou či nenajdou nové partnery, což se také částečně shoduje se zjištěními analýzy provedené pro české ženy.

⁶⁹ Opět se jedná o partnerství bez ohledu na to, zda byl uzavřen sňatek.

⁷⁰ Rozdíl mezi muži, kteří zažijí a muži, kteří nezažijí výměnu partnerky.

Analýza plodnosti po rozpadu manželského svazku byla také provedena pro zemi, kde vyšší nestabilita manželství nemá tak dlouhotrvající tradici jako v jiných zemích, a sice pro Itálii (Meggiolaro, Ongaro 2010). Cílem bylo zjistit, jak ovlivňuje zánik sezdaného soužití konečnou plodnost žen a které charakteristiky mohou mít na intenzitu plodnosti po tomto zániku vliv. Výsledky ukázaly, že nejen opětovný sňatek, ale také následná kohabitace se odráží na úrovni plodnosti žen, které zažily konec manželství. Dále se projevilo, že se mezi sebou v tomto ohledu liší pouze ženy v době zániku manželství bezdětné a ženy, které již mají nějaké děti, tzn. je nepodstatné, kolik dětí žena má, pokud má aspoň jedno dítě, počet již v dalším vývoji reprodukčního chování nehraje roli. Ohledně snahy zjistit, jak se rozpad manželství odráží na konečné plodnosti žen, bylo na základě analyzovaných dat konstatováno, že ženy mají v důsledku zániku manželského svazku v průměru méně dětí než ženy, u kterých k zániku manželství nedojde. Jak již bylo několikrát řečeno, toto u nás nelze jednoznačně konstatovat, neboť je stěžejní, jakou další cestou se vyvíjí partnerský život po zániku manželství.

Vzhledem k tomu, že způsoby provedení analýz pro jednotlivé země se liší, což je dáno růzností dostupných dat, skutečné mezinárodní porovnání výsledků prezentovaných v této práci není možné provést. Na základě studia zahraniční literatury na dané téma se však zdá, že demografické chování populace České republiky v daném kontextu se podobá chování populací jiných evropských zemí.

10 Závěr

Provedená analýza plodnosti mužů a žen podle jejich partnerské historie poskytla některé důležité poznatky. Na jejich základě je možné vyvozovat jisté závěry ohledně toho, jaký má zánik manželského svazku vliv na další průběh plodnosti dotyčných osob.

Samotný rozvod či ovdovění v reprodukčním věku nemá na následný vývoj procesu rození dětí jednoznačný vliv. Důležitou roli totiž sehrává skutečnost, jakým směrem se dále ubírá partnerský život rozvodem či ovdověním zasažených mužů a žen. Z prezentovaných výstupů provedené analýzy lze vyvozovat, že osobám, které vystoupí z manželského stavu, se narodí v průměru více dětí ve srovnání s osobami, jež v prvním manželství setrvají celý svůj reprodukční věk pouze v případě, že si po zániku manželství najdou nové partnery či partnerky. Naopak pokud tyto osoby do žádného dalšího partnerství nevstoupí, připraví se zřejmě o další rodičovské příležitosti a děti mají v průměru méně než osoby, které v prvním manželství zůstanou. Muž či žena, pro které zánik manželství neznamená jen ztrátu manželky či manžela, ale také nalezení nové partnerky či partnera, mají výrazně větší pravděpodobnost, že se jim narodí další dítě než muži a ženy, kteří rozvodem či ovdověním pouze o manželku či manžela přišli a novou partnerku či partnera si již nenašli.

Také se ukázalo, že partnerská historie mužů a žen se odráží na tom, s jakou pravděpodobností si pořídí dítě ve věku 35 let a vyšším. Osoby, kterým se rozpadlo první manželství a které následně vstoupily do nového partnerství, vykázaly větší hodnoty této pravděpodobnosti než osoby, které setrvaly celý svůj reprodukční věk v prvním manželství. Opět jsme však svědky dvojího efektu. U ženské části vzorku se totiž ukázalo, že pokud dojde k zániku prvního manželství, ale nedojde ke vzniku žádného dalšího partnerství, znamená to pro tyto ženy ještě nižší pravděpodobnost porodu po 35. roce věku, než kdyby první manželství vůbec nezaniklo. Zajímavá v tomto smyslu byla podskupina mužů, kteří se rozvedli či časně ovdověli, a kteří vstoupili do nového partnerství. U nich byly získané hodnoty dané pravděpodobnosti výrazně vyšší (dítě by ještě měl téměř každý druhý muž s touto historií partnerství) než u ostatních zkoumaných podskupin.

Zkoumání dostupných dat také ukázalo, že případné narození dalšího dítěte po zániku manželství závisí i na jiných faktorech, než je situace ohledně následného partnerství. Jako důležitá proměnná se pochopitelně ukázal také věk muže či ženy v době zániku manželského

svazku. Na výsledcích za ženskou část vzorku je jednoznačně vidět, že čím mladší se žena rozvede či ovdoví, tím spíše bude mít další dítě. Zároveň jsme však svědky toho, že se v této souvislosti liší skupina těch osob, které mají v době zániku prvního manželství již aspoň jedno dítě a těch, které jsou bezdětné. U posledně jmenovaných totiž vyšší věk znamená i větší šanci mít po zániku prvního manželství dítě. Je to pochopitelné vzhledem k tomu, že se jedná o jejich první dítě a tedy čím jsou starší, tím více si uvědomují hrozící bezdětnost.

Charakteristiky týkající se dětí osob rozvádějících se či časně ovdovělých se rovněž ukázaly být určující pro další vývoj plodnosti těchto osob. Výsledky naznačují jistou překvapivou skutečnost: osoby s jedním či třemi dětmi mají další dítě po zániku manželství spíše než ty, které mají děti dvě. Mohlo by to znamenat, že v dnešní době nízké úrovně plodnosti se vyskytují osoby, které když mají tři děti, čtvrté již pro ně neznamena významný rozdíl. Oproti tomu může existovat skupina osob, které mají dvě děti za každých okolností, proto je u nich riziko narození dalšího dítěte menší.

Zajímavé je také zjištění, že ohledně proměnné věk nejmladšího dítěte při zániku prvního manželství se situace ukázala být zcela opačnou pro muže a ženy. Zatímco muži mají po rozvodu či ovdovění další dítě spíše v případě, že jsou jejich nejmladší děti ve věku do 4 let, ženy naopak v případě, že jsou jejich nejmladší děti již starší (10 a více let).

Poněkud odlišné výsledky ukázala analýza plodnosti těch osob, které vstoupily po zániku prvního manželství do nového partnerství. Vyšší věk respondenta při vstupu do tohoto partnerství spíše zvyšuje pravděpodobnost narození dalšího dítěte, zřejmě v důsledku blízkého se konce reprodukčního období jedince. Toto platí pro osoby, které již jsou v době vzniku nového partnerství rodiči. Naopak osoby bezdětné mají větší šanci porodit dítě v případě nižšího věku vstupu do nového partnerství. Jedno případně tři a více již narozených dětí znamená pro respondenta větší riziko, že se opět stane rodičem.

Ačkoliv byly provedeny podobné analýzy také pro populace jiných zemí, porovnání výsledků je problematické z důvodu odlišných metodických postupů. Na základě studia zahraniční literatury prezentující výsledky těchto analýz je však možné předpokládat, že se reprodukční chování po zániku prvního manželství u české populace ubírá zřejmě podobným směrem, jako u populací jiných zemí.

V této práci byl navrhnout postup analýzy dané tematiky, avšak je nutno podotknout, že by bylo vhodné soustředit se i na jiná hlediska. Například by bylo žádoucí provést podobné výpočty i pro skupinu svobodných respondentů, s tím rozdílem, že by výchozím bodem bylo první nesezdané soužití. Bylo by žádoucí na základě údajů o historii partnerství svobodných osob identifikovat osoby, které do manželství nevstupují jen proto, že je pro ně nesezdané soužití alternativní formou k soužití manželskému, čehož jsme dnes svědky velmi často (cit). Při analýze plodnosti by na tyto osoby mohlo proto být pohlíženo stejně jako na osoby žijící v manželství. Stejně tak existují nemalé množství manželských svazků, které sice oficiálně nezánikly, ale ve skutečnosti již jsou nefunkční. Účastníci takovýchto svazků byli sice pro

potřeby analýzy zařazení do skupiny osob, které stále žijí v prvním manželství, avšak ne vždy toto přiřazení musí odpovídat realitě.

Při zpracovávání práce se objevilo několik okolností, které by případně mohly být předmětem dalšího bádání. Plodnost osob, které vyměnily partnera, by mohla být prozkoumána také z hlediska nevlastních dětí, žijících s danými osobami v domácnosti, také by bylo zajímavé prozkoumat charakteristiky nových partnerů a jejich vliv na další plodnost v tomto novém svazku, což v této práci obsaženo není.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BEAUJOUAN, E. 2010. How is fertility affected by separation and repartnering? *Population and Societies*. INED, 2010, č. 464, s. 1 – 4. ISSN 0184 77 83.

BEAUJOUAN, E., SOLAZ, A. 2008. Childbearing after separation. Do sekund unions make up for missing births? Evidence from France. *Documents de Travail*. INED, 2008, č. 155.

BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol. 2010. Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 – 2008. Praha: SLON, 2010. ISBN 978-80-7419-024-7.

Český statistický úřad. 2006. Porodnost a plodnost 2001 až 2005 [online]. 2006. Praha: ČSÚ. [Cit. 2013-07-08.] Dostupný z WWW:
<http://notes3.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/4008-06-2001_2005>.

Český statistický úřad. 2010. Demografické ročenky (pramenná díla) 2009 – 1990 [online]. 2010, Praha: ČSÚ. [Cit. 2013-07-08.] Dostupný z WWW:
<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie_2009_1990>.

Český statistický úřad. 2011. Porodnost a plodnost 2006 až 2010 [online]. 2011. Praha: ČSÚ. [Cit. 2013-07-08.] Dostupný z WWW:
<http://notes3.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/4008-11-n_2011>.

Český statistický úřad. 2011. Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2010 [online]. 2011, Praha: ČSÚ. [Cit. 2013-07-08.] Dostupný z WWW:
<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/4007-11-r_2011>.

Český statistický úřad. 2012. **Demografické ročenky (pramenná díla) 2010 – 2011** [online]. 2012, Praha: ČSÚ. [Cit. 2013-07-08.] Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/casova_rada_demografie>.

Český statistický úřad. 2012. **Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2011** [online]. 2011, Praha: ČSÚ. [Cit. 2013-07-08.] Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/4007-12-r_2012>.

Český statistický úřad. 2013. **Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785 – 2012** [online]. 2013, Praha: ČSÚ. [Cit. 2013-07-08.] Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu>.

Český statistický úřad. 2013. **Stav a pohyb obyvatelstva v ČR 1. čtvrtletí 2013** [online]. 2013, Praha: ČSÚ. [Cit. 2013-11-08.] Dostupný z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/publ/4001-13-q1_2013>.

DAUDOVÁ, A. 2011. **Změny struktur sňatečnosti v České republice: počátek 21. století versus 80. léta 20. století**. Praha, 2011. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Katedra demografie a demogeografie.

FIALOVÁ, L. 2007. **Úvod**. In Katedra demografie a demogeografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy: *Populační vývoj České republiky 2001 – 2006*. Praha: DemoArt, 2007, str. 5 – 8. ISBN 978-80-86561-77-6.

FIALOVÁ, L. 2010. **Úvodem**. In BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol.: *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 – 2008*. Praha: SLON, 2010, str. 15 – 18. ISBN 978-80-7419-024-7.

FIALOVÁ, L. – KALIBOVÁ, K. 2010. **Formování a rozpad partnerských svazků**. In BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol.: *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 – 2008*. Praha: SLON, 2010, str. 133 – 156. ISBN 978-80-7419-024-7.

Generations and Gender Programme. [Cit. 2013-07-08.] <<http://www.ggp-i.org/>>.

Generations and Gender Survey Czech Republic. [Cit. 2013-07-08.] <<http://www.czech-ggs.cz/clanky/o-projektu/zakladni-informace-o-projektu.html>>.

HENZ, U., THOMSON, E. 2005. **Union stability and stepfamily fertility in Austria, Finland, France and West Germany**. *European Journal of Population*. 2005, č. 21, s. 3 – 29. ISSN: 0168-6577.

HOLLAND, J. A., THOMSON, E. 2011. Stepfamily childbearing in Sweden: Quantum and tempo effects, 1950 – 99. *Population Studies: A Journal of Demography*. 2011, roč. 65, č. 1, s. 115 – 128. ISSN 0032-4728.

JEFFERIES, J., BERRINGTON, A., DIAMOND, I. 2000. Childbearing following marital dissolution in Britain. *European Journal of Population*. 2000, č. 16, s. 193 – 210. ISSN: 0168-6577.

KALIBOVÁ, K. 2007. Rozvodovost. In Katedra demografie a demogeografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy: *Populační vývoj České republiky 2001 – 2006*. Praha: DemoArt, 2007, str. 79 – 94. ISBN 978-80-86561-77-6.

Katedra demografie a demogeografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. 2007. Populační vývoj České republiky 2001 – 2006. Praha: DemoArt, 2007. ISBN 978-80-86561-77-6.

KUČERA, M. 2008. Padesát let hodnocení populačního vývoje České republiky. *Demografie*. 2008, roč. 50, č. 4, s. 230 – 239. ISSN 0011-8265.

MEGGIOLARO, S., ONGARO, F. 2010. The implications of marital instability for a woman's fertility: Empirical evidence from Italy. *Demographic Research*. 2010, roč. 23, č. 34, s. 963 – 996. ISSN: 1435-9871.

MOŽNÝ, I. 2011. Rodina a společnost. Praha: SLON, 2011. ISBN 978-80-86429-87-8.

VIKAT, A., THOMSON, E., PRSKAWETZ, A. 2004. Childrearing responsibility and stepfamily fertility in Finland and Austria. *European Journal of Population*. 2004, č. 20, s. 1 – 21. ISSN: 0168-6577.

PAVLÍK, Z. – KALIBOVÁ, K. 2005. Mnohojazyčný demografický slovník. Praha: Česká demografická společnost, 2005. ISBN 80-239-4864-4.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2007. Porodnost v České republice: současný stav a nedávné trendy. In Katedra demografie a demogeografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy: *Populační vývoj České republiky 2001 – 2006*. Praha: DemoArt, 2007, str. 79 – 94. ISBN 978-80-86561-77-6.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2010a. Poválečný vývoj demografického chování obyvatelstva na území České republiky do počátku devadesátých let. In BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol.: *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 – 2008*. Praha: SLON, 2010, str. 19 – 36. ISBN 978-80-7419-024-7.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2010b. Nová demografická situace v České republice od počátku devadesátých let. In BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol.: *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 – 2008*. Praha: SLON, 2010, str. 37 – 46. ISBN 978-80-7419-024-7.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2010c. Pokles porodnosti – hlavní faktor demografické změny. In BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol.: *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 – 2008*. Praha: SLON, 2010, str. 47 – 64. ISBN 978-80-7419-024-7.

ŠUBRTOVÁ, A. 2006. Dějiny populačního myšlení v českých zemích. Praha: Česká demografická společnost, 2006. ISBN 80-239-8369-5.

THOMSON, E., HOEM, B., VIKAT, A., FÜRNKRANZ-PRSKAWETZ, A., BUBER, I., TOULEMON, L., GODECKER, A. L., KANTOROVA, V. 2002. Childbearing in stepfamilies: how parity matters. In KLIJZING, E., KORINJ, M. (eds.): *Fertility and Partnership in Europe: Findings and Lessons from Comparative Research*. Geneva/New York, United Nations, 2002, č. 2, str. 87 – 99.

THOMSON, E., WINKLER-DWORAK, M., SPIELAUER, M., PRSKAWETZ, A. 2012. Union instability as an engine of fertility? A microsimulation model for France. *Demography*. 2012, č. 49, s. 175 – 195. ISSN 0070-3370.

PŘÍLOHY

Příloha č. 3: Tabulka DĚTI – vlastní biologické, osvojené/adoptované, v pěstounské péči, včetně zemřelých – NEBYDLÍCI S RESPONDENTEM VE SPOLEČNÉ DOMÁCNOSTI z dotazníku druhé vlny výběrového šetření GGS ČR 2008

Děti: vlastní biologické, osvojené/adoptované, v pěstounské péči, vč. zemřelých nebydlící s respondentem ve společné domácnosti		1.dítě	2.dítě	3.dítě	4.dítě	5.dítě	6.dítě	7.dítě	8.dítě	
208	Rekněte mi, prosím, nejprve jména všech dětí od nejstaršího k nejmladšímu. Nezmiňujte děti, které s Vámi nyní žijí v domácnosti, o nichž jsme hovořili na začátku našeho rozhovoru.	jméno								
210.	Mohu nejprve ověřit, že (jméno) je muž/žena?	1 = muž 2 = žena	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	
211.	Je (jméno) Vaše biologické dítě nebo osvojené/adoptované dítě nebo je máte v pěstounské péči?	1-biologické → 213 2- osvojené/ adoptované 3-v pěstounské péči	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	1 2 3	
			1.dítě	2.dítě	3.dítě	4.dítě	5.dítě	6.dítě	7.dítě	8.dítě
212.	Ve kterém měsíci a roce s Vámi začal/a žít ve společné domácnosti? > PREJDĚTE NA OT. 214	měsíc rok								
213.	Je toto dítě zároveň biologickým dítětem Vašeho současného partnera/ manžela?	1-Ano 2-Ne	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2	1 2
214.	a. Ve kterém měsíci a roce se narodil/a?	měsíc rok								
209.	b. Někdy se bohužel stane, že člověk ztratí své dítě. Žije dosud ...(jméno dítěte)? a. Žijí dosud všechny Vaše děti?	1 = ano 2 = ne	Pro každé dítě zvlášť: 1= jdi na 214 / 2 = jdi na 215 1 = ano, 2 = ne >>> vytvořit automaticky podle 209b							
214.	b. Kolik je mu/jí let?	věk								
KONTROLA PRO TAZATELE: POKUD DÍTĚ ZEMŘELO (VIZ. OT. 209), POKRAČUJTE OT. 215. POKUD DÍTĚ NEZEMŘELO (VIZ. OT. 209), PŘEJDĚTE NA OTÁZKU 216.										
215.	Ve kterém měsíci a roce zemřel/a? POTOM POKRAČUJTE OT. 208 PRO DALŠÍ DÍTĚ	měsíc rok								
216.	Ve kterém měsíci a roce jste Vy a (jméno) přestali žít ve společné domácnosti? 9999-respondent s tímto dítětem nikdy nežil (týká se biologických dětí)	měsíc rok								
217.	Jak dlouho Vám trvá cesta z Vašeho domova do místa, kde teď (jméno) žije?	hodiny minuty								
POKYNY PRO TAZATELE: POLOŽTE OTÁZKU 218 POUZE U DĚTÍ MLADŠÍCH 14 LET.(OTÁZKA 214B)										
218.	Jak často o něho/ni pečujete?	týdně měsíčně ročně								
219.	Jak často se s ním/ní stýkáte?	týdně měsíčně ročně								
220.	Jak jste spokojen/a se vztahem s (jméno)? Vyberte jednu z možností.	PŘEDLOŽTE KARTU 120: STUPĚN SPOKOJENOSTI	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	
POKRAČUJTE OTÁZKOU 208 U DALŠÍHO DÍTĚTE. POKUD RESPONDENT JIŽ NEMÁ DALŠÍ DÍTĚ, POKRAČUJTE K222.										